

Värdefulla miljöer och Åtgärdsförslag

ALE KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

Innehåll

Inledning	5
Kulturarvsplan för Ale kommun	5
Vad menas med kulturarv?	5
Planen består av flera delar	6
Sammanställningen bygger på många olika källor	6
Arbetets uppläggning	7
Underlag till dialoggrupperna	8
Redovisning av kulturhistoriskt värdefulla miljöer	11
Värdefulla miljöer – vad innebär det?	13
Vad har hänt sedan förra kulturminnesvårdsprogrammet?	14
Former för säkerställande	16
Översiktkarta	23
Miljöer	25
1. Vassbo, Sandviken, Råhagen, Hålanda socken	25
2. Livered, Hålanda socken	27
3. Krogen, Hålanda socken	30
4. Skaggata – Järnklev, Hålanda socken	32
5. Östentorp, Hålanda socken	35
6. Hålanda kyrka	38
7. Skantås, Hålanda socken	40
8. Grandalen, Hålanda socken	42
9. Slerebo – Alsbo, Hålanda socken	44
10. Stenkullen, Skepplanda socken	46
11. Hajs sjö, Skepplanda socken	48
12. Alvhem, Skepplanda socken	50
13. Ängen, Skepplanda socken	53
14. Färdsle, Skepplanda socken	55
15. Kattleberg, Skepplanda socken	57
16. Skepplanda – Vadbacka – Stugåsberget, Skepplanda socken	59
17. Sålunda, Skepplanda socken	63
18. Repslagarmuseet, Starrkärrs socken	66
19. Häljered och Ale vikingagård, Starrkärrs socken	68
20. Grolanda, Skepplanda och Starrkärrs socknar	70
21. Alafors, Starrkärrs socken	72
22. Gravfält vid Torp, Starrkärrs socken	75
23. Starrkärr med sockencentrum och Prästalund, Starrkärrs socken	76
24. Grunne, Starrkärrs socken	79
25. Kilanda sockencentrum och säteri, Kilanda socken	81
26. Strandängar vid Nödinge, Nol, Äskekärr samt Älvängen	84
27. Nödinge kyrka	87
28. Backa säteri, Nödinge socken	89
29. Denofabostäderna, Nödinge socken	91

30. Torpmiljö vid Dala-Valfrids stuga, Nödinge socken.	93
31. Ryd, Starrkärrs socken	94
32. Svandammarna - Sörmossen, Nödinge socken	96
33. Kyrkan, Glasbruksmuseet, Sibirien m.m. Nödinge socken.	99
Åtgärdsförslag	103
Åtgärdsplan – 2008-2011	105
Idékatalog	108

Inledning

Kulturarvsplan för Ale kommun

För att få en bättre överblick över Ale kommuns historia och förankra vad som är värt att slå vakt om inför framtiden har en plan för kulturarvet upprättats. Arbetet har bedrivits som ett samverkansprojekt. För det praktiska genomförandet har Regionmuseum Västra Götaland svarat tillsammans med Utbildnings- och kulturförvaltningen på Ale kommun. Länsstyrelsen i Västra Götalands län har bidragit med medel och också tillsammans med Lilla Edets kommun ingått i en styrgrupp under arbetets gång. Avstämningar har också gjorts med kommunens övriga förvaltningar.

I arbetet har en dialog med Aleborna haft en central roll. Den lokalt förankrade kunskapen är en viktig tillgång i den fysiska planeringen. Förhoppningen har varit att man skall få in kunskap om sådana värden som inte går att mäta med vanliga planmetoder.

Sedan tidigare finns ett kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun, framtaget 1986. Föreliggande arbete bygger vidare på detta. Arbetet med att forma en plan för kulturarvet skall också ses som en fortsättning och fördjupning av den dialog som förekommit kring kommunens översiktsplanarbete.

Ale kommun har ett rikt kulturarv. Varje ort har sin egen historia och identitet, sin egen själ. Hos kommuninnevånarna finns stor kunskap om vad som är viktigt i den egna hembygden. Det kan exempelvis gälla historien med sina avtryck i form av forntida lämningar, hus och öppna landskap eller särskilda identitets- och upplevelsevärden kopplade till olika platser eller företeelser.

Vad menas med kulturarv?

Begreppet *kulturmiljö* har sedan ett par decennier varit ett ledord när man arbetar med den fysiska omgivningen med alla de spår och lämningar som mänsklig aktivitet givit. Det kan vara ting som byggnader, gravlämningar, vägar, ortnamn och ägostrukturer men man har också betonat helhetsmiljöer som på olika sätt speglar vår historia. Tidigare arbetade man mer med begreppet *kulturminnesvård* med betoning på enstaka monument eller minnesmärken.

Idag används gärna begreppet *kulturarv* istället för att visa att minnen och berättelser, ett mer immateriellt kulturarv, också är viktigt att slå vakt om. Man kan säga att vårt kulturarv är de historier vi omger oss med och det är därför viktigt att fundera kring vilka perspektiv som får utrymme och vilka historier vi skall berätta. Omsatt i materiell kultur så berättar ju också våra byggnader, ortsnamn, dansbanor, kommunikationer, industrier o.s.v. historier och utgör därmed en väsentlig del av vårt kulturarv. En viktig fråga vi människor måste ställa oss är vad vårt kulturarv betyder och vad vi vill föra vidare till kommande generationer.

Det övergripande målet för samhällsplaneringen är hållbar utveckling, såväl miljömässigt som socialt och ekonomiskt. Vårt kulturarv har stor betydelse för framtidens miljö och för social sammanhållning, välfärd och trygghet. Kulturarvet utgör en grundläggande resurs i samhällsutvecklingen.

Kort kan man säga att kulturarvet har två mycket viktiga funktioner:

- Som livsmiljöskapare
- Som identitetsbyggare

Kulturarvet är helt enkelt en viktig del av infrastrukturen i kommunen – en sorts kollektiv nytthet som det gäller att ta hand om på bästa sätt!

Planen består av flera delar

Den nu presenterade kulturarvsplanen består av flera delar:

- En översiktlig beskrivning av kommunen och dess kulturarv. Presentationen är upplagd i ett antal teman och för varje tema presenteras också värdefulla miljöer som finns kvar. Till varje kapitel finns också fördjupningstips och några instuderingsfrågor för den som vill forska vidare.
- Föreliggande rapport som innehåller:
 - Projektbeskrivning
 - Planeringsdel med utpekade värdefulla kulturmiljöer som är särskilt viktiga att slå vakt om. Till varje miljö finns förslag till åtgärder.
 - Åtgärdsförslag.
- En lista med enskilda objekt med tillhörande kartor i skala 1:10 000 över bebyggelse med kulturhistoriska kvaliteter samt kulturlämningar av olika slag som finns i skog och mark.

Utöver detta finns det material som redan sedan tidigare finns framtaget och bl.a. ligger som digitala skikt i kommunens planeringsunderlag, främst fornminnesinventeringen och inventeringen av odlingslandskap med höga natur- och kulturmiljövärden.

Allt detta material kommer inte att finnas i tryckt form utan den intresserade hänvisas till Ale kommuns hemsida. Se vidare på www.ale.se. De olika miljöerna och enskilda objekten kommer så småningom också att finnas inlagda som digitala skikt i kommunens kartdatabas för att finnas tillgänglig i planeringen.

Sammanställningen bygger på många källor

Kunskapen om kulturmiljön och kulturarvet finns att hämta på flera håll. Denna sammanställning bygger dels på det material som de 8 dialoggrupper som deltagit i arbetet med kulturarvsplan för Ale kommun tagit fram. Som ett dialogmaterial finns också resultatet av "Storstadsprojektets" pilotstudie i Surte. Gruppernas material har sedan vägts samman med befintlig hembygdsforskning, tidigare gjorde kulturhistoriska underlag och ställningstaganden samt nya observationer. Övergripande inventeringar som utförs av Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Länsstyrelsen, Länsmuseet och Kommunen utgör viktiga underlag. För att komplettera och fördjupa bilden är den lokala bygdeforskningen där hembygdsrörelsen och andra intresseorganisationer utför ett omfattande arbete med arkivstudier, dokumentation och uppteckningar av största vikt. Därtill skall också läggas den rika landskaps- och facklitteratur som finns att tillgå.

Underlag:

- Material från dialoggrupper både från ÖP och kulturarvsplanen, inklusive pilotstudie i Surte
- Fornminnesinventeringen
- Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986

- Broinventering
- Odlingslandskapsinventering och Äng- och hagmarksinventering
- Byggnadsinventering utförd av kommunen 1982
- Översiktlig besiktning och preliminär värdering av kommunens bebyggelse 2006
- Naturvårdsprogram för Ale kommun
- Hembygds litteratur, forskningsrapporter och övrig facklitteratur

Arbetets uppläggning

Arbetet med kulturarvsplanen har pågått under år 2006 och 2007. Dialog och samråd med föreningar och intressegrupper inleddes vid ett upptaktsmöte den 24 januari 2006. Till detta möte inbjöds de dialoggrupper som deltagit i översiktsplanerarbetet, hembygdsföreningar och andra kulturhistoriskt inriktade föreningar, ett antal enskilda personer samt allmänheten genom en annons i Alekuriren. Ett 50-tal personer deltog och åtta mer eller mindre utmejslade grupper bildades.

Som ett komplement till dialoggrupperna öppnades ett Forum för innevånarnas ”K-märkt” på kommunens hemsida. Här har man kunnat lämna synpunkter kring vad man anser värt att bevara i sin hembygd. Detta forum har dock tyvärr inte använts i någon större utsträckning.

Ungdomars upplevelser och syn på hemmiljön skiljer sig ofta en hel del från den som hembygdsfolket och andra aktiva i kulturarvsfrågor uttrycker. För att försöka fånga in vad ungdomar tycker är viktigt i den egna hemmiljön provade vi att fråga elever på Medieprogrammet på Ale gymnasium om de ville göra en fotodokumentation som visar vad de förknippar med sin hembygd. I sina bilder och kommentarer tar de upp en spännande mix av sådana kulturmiljöer som är väl kända i Ale och som man kanske väntar sig men också helt andra, mer oväntade miljöer. Likaså frågade vi några ”nya svenskar” på KomVux vad de tyckte var värdefullt i sin närmiljö. Också här tog vi hjälp av kameran.

Resultat från projektet ”Kulturarv, etik och demokratis” fältprojekt i Surte har också arbetats in i föreliggande material. Med hjälp av gåturer och utdelade engångskameror diskuterades kulturmiljön i Surte med några av dess innevånare. Projektet som utfördes 1999-2001 ingick som en del i Storstadssatsningen vars syfte var att förbättra levnadsförhållandena i svenska storstadsregioner.

Under senhösten 2006 gjordes en enkel utställning som visade resultatet av dialoggruppernas arbete samt den antikvariska genomgången. Medieelevernas fotografier visades också som en del i utställningen. Utkast till texter presenterades och avstämningsmöten med dialoggrupperna hölls.

Den antikvariska kunskapsinhämtningen, utredningen och textproduktionen har genomförts parallellt av Regionmuseum Västra Götaland. Tidigare arbeten har inventeras, landskapet har karaktäriserats, kommunens förhistoria har utretts och beskrivits o.s.v. Avsikten har varit att en sammanvägning av den lokalt förankrade kunskapen och kulturmiljövårdens mer övergripande kunskap skall ge en nyanserad beskrivning och värdering av kulturarvet.

Under första halvåret 2008 har materialet skickats ut på remiss och behandlats politiskt. Synpunkter från denna har arbetats in. Planen kommer sedan att ligga som ett komplement till kommunens översiktsplan.

Underlag till dialoggrupperna

Dialoggrupperna har träffats ett valfritt antal gånger. Som stöd för grupperna delades ett underlagsmaterial ut. Här fanns ett antal frågor formulerade som stöd för arbetet. De var avsiktligt allmänt hållna för att ge grupperna möjlighet att själva styra över vad man önskade ta upp. Det finns för och nackdelar med detta och de olika gruppernas material har kommit att se ganska olika ut, allt från färdiga beskrivningar över den egna orten till rena inventeringar i skog och mark. En del grupper har arbetat med bilder vilket varit en stor tillgång i sammanställningen av materialet.

Material som delas ut till dialoggrupperna

- PM om kulturarvsprogrammet med förslag till frågeställningar och arbetsgång
- Kopia av Program för kulturminnesvård från 1986
- Utdrag ur Bevarandeprogram för odlingslandskapet från 1993 + översiktlig karta
- Två exemplar av ekonomisk karta 1:20 000
- Gamla ekonomiska kartan från 1890-talet, 1:20 000
- Fantasins fågel över Ale
- Identitet och livsmiljö, slutrapport för det regionala Agenda Kulturarvsarbetet
- OH-pennor och plastfilm

Exempel på frågor att diskutera som grupperna fick:

Vad är viktigt i den egna hembygden?

Det kan exempelvis handla om bonde- och industrisamhällets lämningar och minnen, allt från förhistoria till nutid, allt från gravlämningar till bostäder och industrianläggningar. Man kan tänka tematiskt kring exempelvis kommunikationer, näring, byggnadsskick, folkrörelser, hälsa, fritid eller traditioner.

Det kan handla om bebyggelsen, allt från enskilda monument till mer vardaglig bebyggelse som beskriver traktens byggnadstradition och dess förändring.

Om tanken får sväva fritt kanske det också kan handla om historiska skeenden, traditioner, minnen och berättelser som präglat bygden och som man vill skall leva vidare.

Det kan också vara särskilda miljökvantiteter kopplade till bygden som man vill lyfta fram.

Vilken är kommunens och de olika orternas identitet?

Ale är en sammansatt kommun med flera samhällen som alla har en egen identitet. Varför ser det ut som det gör? Vad är typiskt för respektive samhälle? Har identiteten förändrats?

Vilka kunskapsunderlag finns att tillgå?

Alla socknar i Ale har hembygdsböcker som utgör ett viktigt underlag i beskrivningen av kommunen. Men det finns kanske ytterligare material som forskats fram, exempelvis opublicerade bygdebeskrivningar eller inventeringar av olika slag som gjorts och som kan bidra till beskrivningen av kommunens historia. Framförallt saknas material som behandlar den senare delen av 1900-talet.

Kan kulturmiljön utgöra en resurs för framtiden?

Bevarande- och miljöintressen kan inte klaras med enbart formella regleringar. Viktigare är egentligen ett livaktigt näringsliv och ett ändamålsenligt bruk av bebyggelsen och

odlingslandskapet. På motsvarande sätt är kulturarvet en resurs för ortens samhälls- och näringsliv.

Hur tar man tillvara, utvecklar och vidarebefordrar de traditioner och identitetsvärden som utmärker Ale med sin landsbygd och sina många samhällen? Hur tar vi med oss historien in i framtiden?

Ale kommun – kultur i arv

Redovisning av
Kulturhistoriskt intressanta miljöer

Värdefulla miljöer – vad innebär det?

Man kan säga att kulturarvet är en viktig del av infrastrukturen i kommunen – en kollektiv nytta som det gäller att ta hand om på bästa sätt! Egentligen skulle man inte behöva peka ut särskilda kulturmiljöer. Kulturarvet finns ju överallt och borde ligga som en självklar grund i all planering och verksamhet. Det finns alltid kulturhistoriska kvaliteter att ta tillvara som förstärker vår identitet och ger en rikare livsmiljö.

I vissa områden är dock historien och kulturarvet extra tydligt närvarande och där behövs en signal om detta. I denna sammanställning har 33 större och mindre miljöer redovisats. De speglar på olika sätt kommunens kulturarv. Många av dem är sedan tidigare uppmärksammade i olika sammanhang medan några är nya.

- Konsekvent har samtliga miljöer från det gamla **kulturminnesvårdsprogrammet** tagits med. Justeringar har dock gjorts utifrån förändringar som skett sedan 1986.
- De objekt som är skyddade enligt **kulturminneslagens** tredje och fjärde kapitel, d.v.s. byggnadsminnet repslagarbanan samt kommunens kyrkor har konsekvent tagits med.
- Alla objekt som getts klass ett och två i **odlingslandskapsinventeringen** har också tagits med.
- Likaså är de miljöer som aktivt används för **kunskapspridning** och som **mötesplatser kring kulturarvet** medtagna. Hit hör museerna och hembygdsgårdarna med tillhörande närmiljö.

Det finns flera bakomliggande kriterier för urvalet. I flertalet miljöer samspelar dessutom de olika kriterierna. Miljön har valts ut för att den:

- innehåller ett kontinuerligt format landskap med många spår från olika tidsperioder. Exempel är riksintresset kring Skepplanda och odlingslandskapsmiljöerna.
- speglar ett framträdande fenomen eller skede i Aletraktens historia. Exempel är Alafors fabriker, gamla vägen mellan Lödöse och Skara eller strandängarna utmed Göta älv.
- innehåller särskilt välbevarade miljöer som kräver extra hänsyn. Exempel är kyrkomiljöerna och herrgårdsmiljöerna kring Kilanda och Livered och bymiljön i Östentorp.
- har stor betydelse som samlingspunkt kring kulturarvet för bygdens människor men som också är en resurs för utifrån kommande som vill lära sig mer om Aletrakten. Exempel är hembygdsgårdarna och museerna.
- har tydliga pedagogiska kvaliteter. Det gäller exempelvis för flera av fornlämningsmiljöerna men också för objekt som Björns kvarn och Ingelskrogens smedja eller de lämningrika skogsmarkerna öster om Surte glasbruk.
- är en god representant för fenomen eller skeenden som finns på många håll i kommunen. Exempel är kvarn- och såglämningarna vid Fors och Skaggata som är goda representanter för alla de lämningar som finns utmed kommunens olika vattendrag.

De utpekade miljöerna har således ett brett och varierat innehåll som tillsammans ger en bra bild av Ale kommun.

Meningen är inte att tiden förväntas stå still i de utpekade miljöerna. Men de innehåller på olika sätt värden som det är viktigt att slå vakt om i den kommande planeringen. Miljön har kulturhistoriska kvaliteter och sammanhang som på olika sätt kräver hänsyn. Att de pekats ut är en statusmarkering.

För varje miljö ges en mycket kort karaktärisering och värdering. Enskilda objekt har listats. Numreringarna hänvisar till de olika inventeringar och underlag som använts, främst fornminnesregistret, Äng- och hagmarksinventeringen samt de underlag som de olika dialoggrupperna bidragit med. För varje miljö finns också förslag på eventuella åtgärder och ev. säkerställande. I flera fall behövs en fördjupad studie för att klargöra vilka hänsyn som bör tas.

För en mer uttömmande beskrivning över kommunens kulturhistoria hänvisas till historiken, **Ale kommun – kultur i arv**.

Vad har hänt sedan förra kulturminnesvårdsprogrammet?

Som nämnts ovan antog Ale kommun ett Kulturminnesvårdsprogram (KMP) år 1986. Elva större och mindre miljöer presenterades. Detta material har sedan funnits inarbetat i kommunens översiktsplan och nu legat till grund för den nya kulturarvsplanen ihop med ytterligare underlagsmaterial, se vidare i inledningen sid. 5-7. I samband med framtagandet av programmet gjorde Ale kommun en kulturhistorisk byggnadsinventering (1982-85). Resultatet av den arbetades delvis in i kulturminnesvårdsprogrammet.

Man kan konstatera att de utpekade miljöerna i KMP 1986 i stora drag fortfarande är aktuella och har bibehållit mycket av sina kvaliteter men att en del av de kulturhistoriska värden som då pekades ut idag dessvärre är borta eller förändrade. Kulturarvet har inte alltid givits så hög prioritet i hanteringen.

Miljön kring Backa säteri är den mest påverkade. Genom utbyggnad av bostäder och rivningar samt anläggandet av en golfbana har mycket av området särart som storgård och viktig lokal för stenåldersboplatser gått förlorad. Dock kvarstår ännu de kvaliteter som kan knytas till själva säteribebyggelsen samt Denofas bostäder.

Också i området kring Alvhems kungsgård som i kulturminnesvårdsprogrammet pekas ut som en av de mest skyddsvärda miljöerna i Göta älvs dalgång har en golfbana samt ny bebyggelse släppts fram. Den stora ladugården som hade ett påtagligt värde för helhetsmiljön är riven.

I Alafors har arbetarbostaden Bracka rivits samt en del av de utpekade tjänstemannabostäderna förändrats genom ombyggnad. Mindre förändringar har också skett i utkanterna av miljön kring Starrkärr där bebyggelse i Grunne och Utby försvunnit eller förändrats.

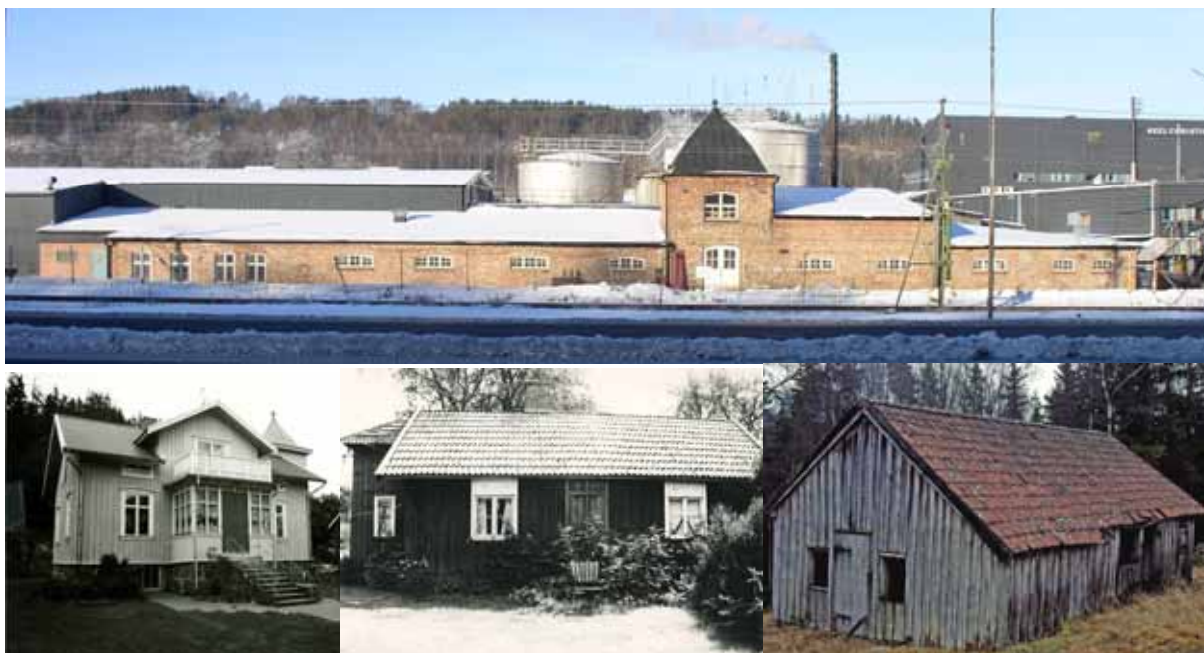
Av de i kulturminnesvårdsprogrammet utpekade enskilda objekten kan man exempelvis konstatera att bostadshuset i Surte, O3 har fått sina karaktäristiska putsfasader ersatta med

träpanel och att boningshuset på Olof Persgården i Häljered, O 8 har fått förfalla och är i stort behov av en varsam upprustning.

I samband med ÖP 92 gjordes också en kompletterande inventering av miljöer med kulturhistoriska kvaliteter. Då pekades fem bymiljöer ut som särskilt intressanta. De kvaliteter som uppmärksammades i ÖP 92 kvarstår för flera av dessa miljöer. I Frövet och Sannum har dock de enskilda byggnaderna genomgått större eller mindre förändringar vilka minskar helhetsvärdet. Också i Grunne har avgränsningarna av kulturmiljön justerats utifrån de negativa förändringar som skett i området.

Vid en jämförelse mellan den kulturhistoriska byggnadsinventeringen 1982 och den översiktliga genomgången av bebyggelsen 2006 kan konstateras att mycket har hänt. Bebyggelsens kulturvärden hänger mycket på detaljer i utformning och i vilken grad husen speglar kommunens byggnadsskick. På många fastigheter har bygghandlens standardlösningar fått ersätta hantverksmässigt utformade detaljer på ett sätt som minskat fastigheternas kulturhistoriska kvaliteter. En del fastigheter har rivits. Representanter för den riktigt gamla byggnadstraditionen finns idag nästan bara kvar på kommunens hembygdsgårdar. Behovet av en förnyad byggnadsinventering där också den mer moderna bebyggelsen dokumenteras är påtaglig. I samband med kulturarvsplanen har bara en översiktlig inventering varit möjlig men den pekar på att det finns mycket intressant bebyggelse som representerar 1900-talets historia i Ale. Kunskapen borde här fördjupas.

Goda exempel på genomförda säkerställandeåtgärder finns också. Så har repslagarbanan i Älvängen, med sin centrala betydelse för samhällets tillkomst, blivit förklarad som byggnadsminne enligt Kulturminneslagen och några fastigheter har fått skydd enligt Plan- och Bygglagen. Avgörande för kulturmiljön är dock alla privatpersoners engagemang för sin närmiljö och många fina exempel på upprustningar av bebyggelse och skötsel av miljöer där privatpersoner tagit stora hänsyn till kulturhistoriska kvaliteter finns också i kommunen.

Det finns både bra och dåliga exempel på hur viktiga kulturvärden hanterats i kommunen. Den karaktäristiska industrifasaden på Axel Christiernsson har skyddats i detaljplan medan husen i den undre raden alla skattat åt förgängelsen; mycket välbevarad manbyggnad, Målje Nedre i Alafors, Maden i Älvängen och Bodatorp, en av gårdarna på Risveden.

Människors engagemang för sin närmiljö av avgörande för kommunens kulturarv. Varsamt upprustat boningshus i Rished, väl omhändertagen milsten i Kattleberg och den välbevarade kvarnen i Kilanda. Foto: MOW, Pelle Dalberg och Michelle Elm.

Positivt för kulturmiljön och människors möjligheter att nyttja den är de vandringslingor som ställts i ordning i flera av kulturmiljöerna, exempelvis vid Prästalund. Här kan man genom skyltning och broschyrer ta del av historien i landskapet. Viktiga insatser kring kulturarvet görs också på glasbruksmuseet och repslagarmuseet och vid kommunens hembygds- och bygdegårdar. Den nya Vikingagården har också utvecklats till en spännande plats för förmedling av kulturarvet.

Viktiga insatser kring kulturarvet görs på glasbruksmuseet och repslagarmuseet och vid kommunens hembygds- och bygdegårdar genom aktiviteter, vård- och skötsel, forskning uppskyltning av miljöer. Den nya Vikingagården har också utvecklats till en spännande plats för förmedling av kulturarvet. Foto: Jörgen Johansson, Pelle Dalberg och Marie Odenbring Widmark.

Former för säkerställande

Det finns ingen enskild lag i Sverige som täcker alla delar av kulturmiljön i kommunen. Det är istället flera lagar med olika bestämmelser som gör det möjligt att lagskydda (*säkerställa*), värdefulla miljöer. De lagar som kommunen i första hand kan använda för att bevara bebyggelse, mark- och vattenområden är Plan- och bygglagen och i viss utsträckning även Miljöbalken.

Andra lagar med betydelse för kulturmiljön i kommunen, men där andra myndigheter har det största inflytandet, är Kulturminneslagen, Skogsvårdslagen samt för infrastrukturen Väglagen och Lagen om byggande av järnväg. Utöver dessa "kulturmiljölagar" har också andra regler om *miljökonsekvensbeskrivningar* (MKB) och *miljö kvalitetsmål* betydelse för kulturmiljön i kommunen.

K-märkt är dock inget juridiskt begrepp utan ett uttryck för att en företeelse av någon eller av några anses som kulturellt intressant. I juridisk mening går det därför inte att *K-märka* föremål, byggnader eller markområden. Genom medias användning av begreppet har det fått en stor spridning och förr eller senare kanske det dyker upp i någon av "kulturmiljölagarna".

Plan- och bygglagen, PBL(1987:10)

I Sverige råder *i princip* kommunalt planmonopol. Detta innebär att det är kommunen som har det i särklass största inflytandet över när, var och hur enskilda och andra får lov att utföra byggnation. I PBL finns både allmänna och särskilda hänsynsregler för kulturmiljön, t ex att vid all planläggning skall hänsyn tas till kulturvärden eller att ändring av befintliga byggnader skall göras varsamt så att de kulturhistoriska värdena bevaras. De viktigaste *instrumenten* i PBL för kommunen att kunna styra exploatering och bevarande är översiktsplanen, detaljplaner och områdesbestämmelser.

Översiktsplanen

Översiktsplanen (öp) är en vägledande, men inte bindande, plan för beslut om användningen av mark- och vattenområden samt om hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras. I de delar av kommunen som saknar detaljplan eller områdesbestämmelse har öp:n en stor betydelse för lovgivningen. Översiktsplanen skall hållas aktuell och den måste därför ses över minst en gång under varje mandatperiod.

Det måste finnas en översiktsplan som täcker hela kommunen, men ibland kan kommunen välja att göra en mer detaljerad plan för en mindre del. En sådan brukar kallas för en fördjupad översiktsplan (föp). En översiktsplan kan bestå av många olika separata dokument, men det skall vara möjligt att få en överblick över vilka dessa är. Kulturmiljöprogrammet för Ale är en del av kommunens samlade översiktsplan.

Detaljplaner och områdesbestämmelser

Nybyggnation och bevarande av befintlig *samlad bebyggelse* inom ett avgränsat område skall normalt sett regleras genom en detaljplan eller områdesbestämmelser. Den vanligaste formen är detaljplanen (dp) eftersom det *instrumentet* är bäst lämpat vid nyexploatering. Begreppet

samlad bebyggelse är en tolkningsfråga, men vanligtvis avses 10-20 byggnader på tomter som gränsar till varandra eller till ett gemensamt område, väg, park etc.

I detaljplanen eller områdesbestämmelsen fastställs rätten att bygga och skyldigheten att bevara något. Genom plankartan och planbestämmelserna går det att utläsa t ex att en byggnad eller ett markområde skall bevaras och inte får förstöras. Det kan finnas detaljerade bestämmelser om att vissa färgkulörer och byggnadsmaterial skall användas vid underhåll. Dessa brukar anges med ett litet "q" på plankartan. En detaljplan har en bestämd *genomförandetid*, vanligtvis 5 år. Efter denna tid har planen fortfarande *rättsverkan*, men kommunen kan välja att upphäva hela eller delar av planen. Om den enskildes rätt att bygga påverkas negativt av ett sådant beslut kan kommunen bli ersättningsskyldig.

I områden som inte omfattas av en detaljplan kan kommunen upprätta områdesbestämmelser. Målet med dessa är idag att förtydliga översiktsplanen eller att säkerställa områden som är av riksintresse, se Miljöbalken. Områdesbestämmelserna kan vara lika detaljerade som i en detaljplan, men *instrumentet* passar bäst vid bevarande av byggnader, mark- och vattenområden. En områdesbestämmelse har ingen särskild *genomförandetid*. Regeringen förbereder flera ändringar av PBL och reglerna för områdesbestämmelser kommer sannolikt att göras om en hel del.

Manbyggnaden på Backa säteri är en av de byggnader som skyddats i detaljplan. Foto: Marie Odenbring Widmark

Miljöbalken (1998:808).

Miljöbalken (MB) som började gälla år 1999 är en sammanslagning av hela 15 miljölagar. Det övergripande syftet med MB är att samhället skall utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt. I likhet med PBL innehåller den allmänna hänsynsregler om att värdefulla natur- och kulturmiljöer skall skyddas och vårdas. Kulturmiljön i kommunen berörs i första hand genom reglerna om riksintressen, reservatsbildningar, biotopskydd, strandskydd och landskapsbildsskydd.

Riksintressen

Mark- och vattenområden som har så höga värden att de är av nationell betydelse är riksintressen enligt miljöbalkens tredje kapitel. Det finns olika slags riksintressen;

kulturmiljöer, natur- och friluftsområden är en typ, anläggningar för industriell produktion, energiproduktion, energidistribution är en annan. Gemensamt för alla riksintressen är att dessa inte *påtagligt* får skadas genom t ex utbyggnader eller infrastruktursatsningar. Kommunen skall i sin översiktsplan redovisa hur riksintressena säkerställs så att dessa inte *påtagligt* skadas.

I Ale finns det flera områden som är av riksintresse. Kulturlandskapet vid Skepplanda med bl. a. många fornlämningar, en kyrkomiljö och stora öppna odlingsytor är av riksintresse för kulturmiljövården medan andra områden i kommunen är av riksintresse för naturvården eller för friluftslivet. Det är dock lite missvisande att strikt dela upp värdena i kultur, natur och friluftsliv då det ofta handlar om en kombination av olika förhållanden som gör ett område *nationellt betydelsefullt*.

Miljön kring Skepplanda med alla fornlämningar såsom hällristningen på Stugåsberget, kvarnmiljöerna vid Fors, Vadbacka med bro och gästgivargård samt kyrkan med det intilliggande gravfältet från järnåldern är av riksintresse för kulturmiljövården. Foto: Vitlycke museum och Ale kommun.

Reservatsbildningar

Med stöd av Miljöbalken kan kommunen eller Länsstyrelsen fatta beslut om att bilda *naturreservat* eller *kulturresevat*. Det sistnämnda är en ny typ av reservat som infördes med MB. Det finns ännu inga kulturresevat i Ale kommun, men väl ett tiotal naturreservat. Målet med reservaten är att naturen bevaras så att den biologiska mångfalden säkerställs samt att människorna får tillgång till friluftsområden. Särskilt den tätortsnära naturen är utsatt för ett hårt exploateringsstryck vilket är särskilt tydligt i Ale.

I ett kulturresevat är det kulturvärdena, t ex ett odlingslandskap med många byggnader, som står i förgrunden. Det är det *kulturpräglade* landskapet som skall bevaras. Även för många av naturreservaten är det den av människan påverkade miljön som är en förutsättning för de växt- och djurarter som man vill bevara. Det finns därför ingen absolut skillnad mellan de båda reservatstyperna.

Reservatsbildningar som innebär att markanvändningen försvåras eller förhindras kan innebära att ersättning betalas ut till markägare och andra som påverkas.

Biotopskyddsområden

För vissa mindre mark- och vattenområden med livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter finns möjligheter att förklara dessa som *biotopskyddsområde*. I kulturlandskap utanför detaljplanelagt område har alléer, åkerholmar, odlingsrösen, småvatten och våtmarker, öppna diken och stenmurar ett *generellt biotopskydd*. Länsstyrelsen handlägger biotopskydden i odlingslandskapet, Skogsvårdsstyrelsen skydden i skogslandskapet.

Alléerna och dammarna vid Livered är exempel på miljöer med biotopskydd. Foto: Marie Odenbring Widmark.

Strandskydd

Enligt miljöbalken finns ett strandskydd vid sjöar och vattendrag för att trygga friluftslivet och för att säkra goda livsvillkor för djur- och växtlivet. Normalt sett handlar detta skydd om 100 meter från strandlinjen inom vilket det t. ex. är förbjudet att uppföra byggnader eller stänga av allmänhetens tillträde. Inom vissa områden finns också ett utökat strandskydd på upp till 300 meter från strandlinjen. I områden med detaljplan kan strandskyddet upphävas. Många kulturmiljöer är belägna inom strandskyddade områden. Förhållandena i Ale redovisas i ÖP.

Landskapsbildsskydd

Vissa kulturmiljöer omfattas av ett särskilt *landskapsbildsskydd*. Områdena bildades med stöd av den gamla naturvårdslagen och omfattar anläggande av bebyggelse, vägar och andra större anläggningar som kan ha en negativ effekt på landskapsbilden. För varje område med landskapsbildsskydd finns särskilda bestämmelser. Även om begreppet inte finns med i Miljöbalken gäller de gamla bestämmelserna fram tills nya, som t ex natur- eller kulturresevat, tas fram.

Lagen om kulturminnen m. m. (1988:950)

Kulturminneslagen innehåller i likhet med PBL och Miljöbalken både allmänna och särskilda bestämmelser. I första paragrafen står att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla." Kulturminneslagen innehåller särskilda bestämmelser för fornlämningar, fornfynd, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. Det är Länsstyrelsen som handlägger de flesta typerna av *kulturminnesärenden*.

Fornlämningar och fornfynd

Alla fasta fornlämningar, kända som okända, är skyddade genom kulturminneslagen och får inte skadas. I lagen anges vad som är en fast fornlämning och vilken utbredning den har. Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd. Fornfynd är föremål som hittats i eller vid en fast fornlämning och som kan antas vara minst 100 år gamla.

Byggnadsminnen

En byggnad eller ett bebyggelseområde kan förklaras som byggnadsminne av Länsstyrelsen. Vem som helst får genom att skriva till Länsstyrelsen väcka fråga om en *byggnadsminnesförklaring*, men detta innebär inte något automatiskt skydd.

För att något ska kunna förklaras som byggnadsminne måste flera kriterier vara uppfyllda, byggnaden skall bland annat vara *synnerligen märklig*. Det är också svårt att genomföra en byggnadsminnesförklaring i strid mot en fastighetsägares vilja.

Vid byggnadsminnesförklaringen fastställs skyddsbestämmelser som bland annat säger hur byggnaden skall vårdas och hur ändringar får göras. I Ale kommun finns ett byggnadsminne, Repslagarbanan i Älvängen.

Kyrkliga kulturminnen

Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkliga inventarier och begravningsplatser skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. I Ale kommun finns flera kyrkomiljöer med medeltida ursprung. De är kommunens äldsta byggnader som fortfarande används.

Domarringen på gravfält vid Röbacka och Begravningskapellet i Surte är exempel på miljöer som skyddas av Kulturminneslagen. Foto: Katarina Kåhre och Marie Odenbring Widmark.

Skogsvårdslagen (1979:429)

Enligt regeringens föreskrifter till Skogsvårdslagen skall skador undvikas på värdefulla kulturmiljöer i skogen. Några exempel på kulturlämningar i skogen är t ex kvarnar, sågar, odlingsrösen och stenmurar. Under senare tid har flera inventeringar gjorts av sådana *övriga kulturlämningar* i skogen. I vissa fall omfattas dessa av Kulturminneslagen i andra fall av Skogsvårdslagen.

Väglagen (1971:948) och Lagen om byggande av järnväg (1995:1649)

Både Väglagen och *Järnvägslagen* innehåller allmänna bestämmelser om att vid anläggande av vägar och järnvägar skall hänsyn tas till kulturmiljön, stads- och landskapsbilden.

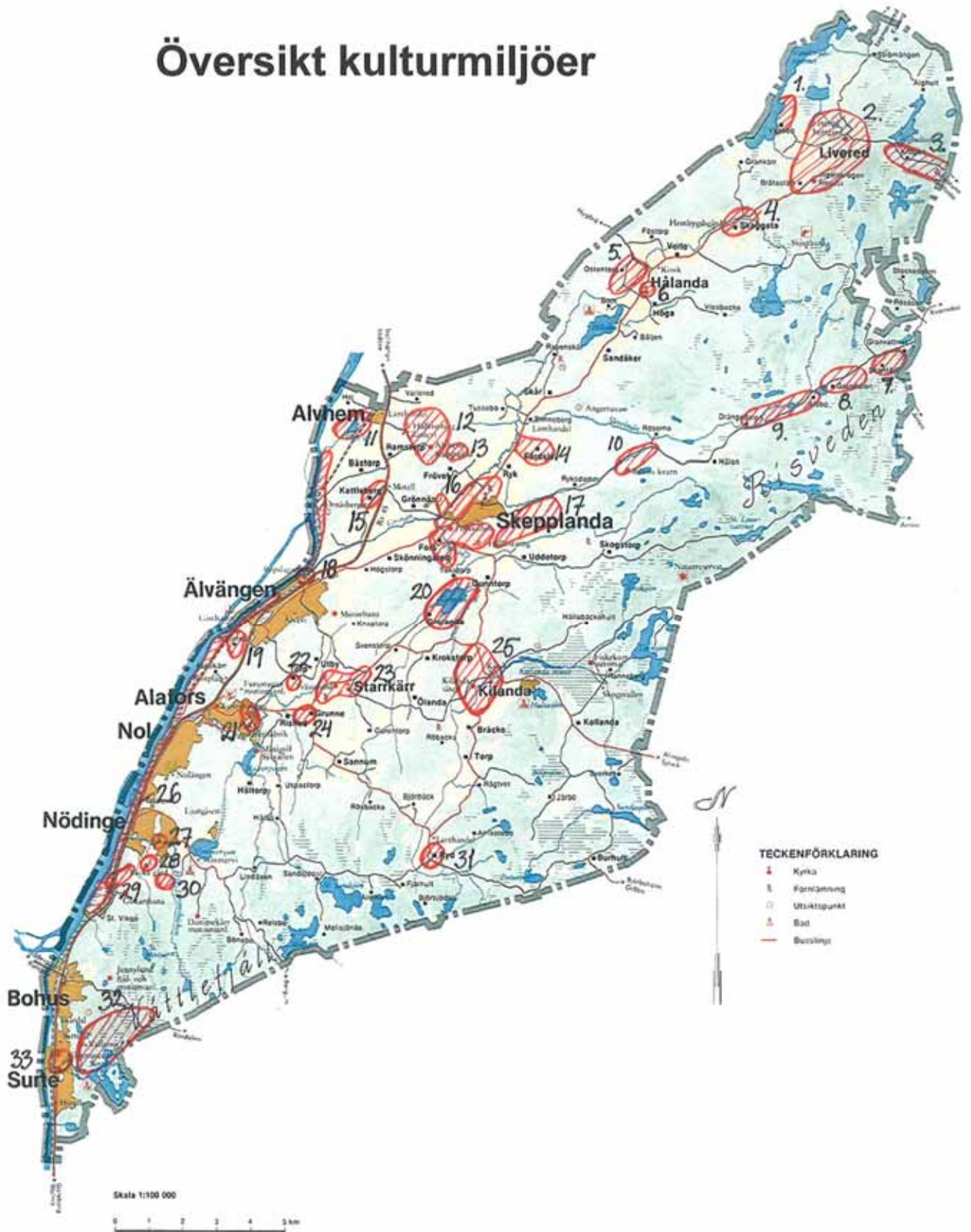
Miljökonsekvensbeskrivningar (MKB)

En miljökonsekvensbeskrivning är en metod för att beskriva vilken påverkan t.ex. en planerad utbyggnad, en ny vägsträckning eller en ny verksamhet får på miljön. I Miljöbalken finns särskilda regler för sådana beskrivningar som även tillämpas i andra lagar, bl a i Väglagen och *Järnvägslagen*. I PBL finns kompletterande bestämmelser för planeringen. I en MKB skall det framgå om kulturmiljön påverkas negativt eller positivt av olika alternativ.

Miljömålen

Riksdagen har fattat beslut om 16 svenska miljömål som är kärnan i arbetet för en *långsiktig hållbar utveckling*. Kulturmiljön berörs av flera miljömål, t ex målen om *en god bebyggd miljö* eller *ett rikt odlingslandskap*. Målen har brutits ner i regionala och lokala delmål av statliga och kommunala myndigheter. Miljömålen skall vara vägledande för kommunens planering av t ex nya vägar- och bostadsområden.

Översikt kulturmiljöer

Utvärderade miljöer

Foto där ej annat anges: Marie Odenbring Widmark

1. Vassbo, Sandviken, Råhagen, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Två f.d. torp och ett f.d. hemman som senare har legat som arrendegårdar under Livered/Koberg. Tillhörande öppet odlingslandskap med åkrar, hagmark med naturlig fodermarksflora samt en välhävdd strandäng med lång kontinuitet och med betydelse för fågellivet. Jordbruksbebyggelse från 1800-talets andra hälft och 1900-talets början. Tomten efter föregångare till Livered vid Vassbo samt lämningar från sten- och järnålder.

Motiv:

Tilltalande odlingslandskap med dokumenterade natur- och kulturvärden i ett i övrigt skogsdominerat landskap. Välbevarad bebyggelse med västsvensk karaktär samt typisk för arrendegårdsbebyggelsen under Koberg/Livered. Gårdarna representerar 1850-tal, 1870-tal samt 1930-tal.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 2 samt i Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön

Fornlämningar:

Stensättning raä 112. osäker
Stensättning raä 115. osäker
Boplats raä 105
Boplats raä 106
Fyndplats raä 14. skafthålsyxa
Fyndplats raä 107
Fyndplats raä 110. skafthålsyxa
Fyndplats raä 111. flintdolk
Fyndplats raä 113. skafthålsyxa
Fossil åker raä 229, 230, 231, 232, 233, 234, 241
Bytomt raä 114. föregångare till Livered

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

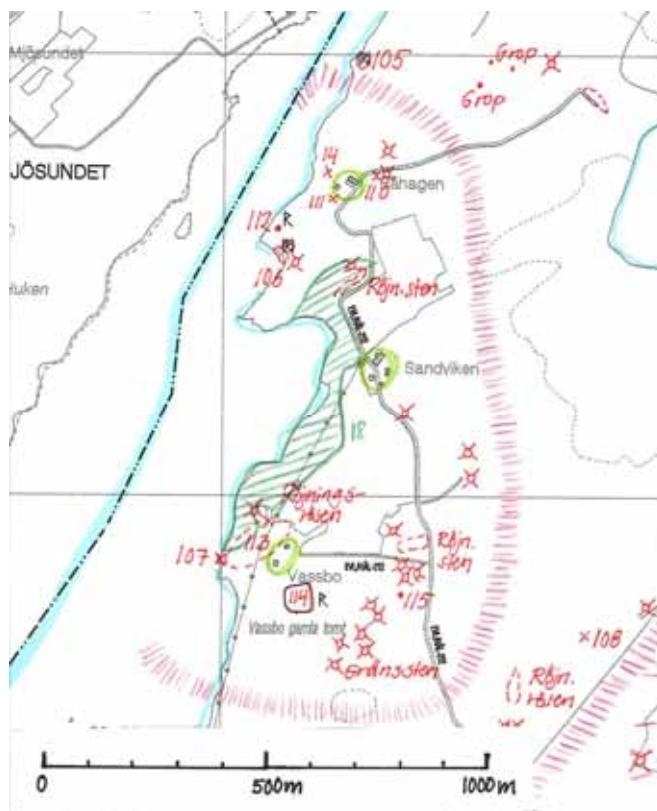
Livered 1:1 m.fl. Råhagen. F.d. torp under Livered. Manbyggnad med bevarad 1930-talsprägel. Huset har faluröd panel, sadeltak samt öppen veranda. Ladugård. Gårdsmiljö av yngre karaktär med värde för miljön.

Livered 1:1 m.fl. Sandviken. F.d. torp under Livered. Manbyggnad från 1871 eller 78 med det västsvenska dubbelhusets karaktär, om- och tillbyggt 1904 och 1969. Faluröd panel och sadeltak. Ladugård från 1871, ombyggd 1950. Källare från 1890. Vägen löper över gårdsplanen och delar man- och fägård. Bra karaktär trots vissa förändringar såsom bytta fönster och plåttak. Stort värde för miljön.

Livered 1:1 m.fl. Vassbo. Upptaget i jordeboken 1550 som ½ mtl. Senare arrendegård under Livered. Manbyggnad från ca 1850 med det västsvenska dubbelhusets karaktär. Faluröd panel, sadeltak, sexdelade fönster samt glasveranda. Ladugården som delvis var klädd med spån är rivna sedan inventeringen 1982. Kvarvarande hus har en bra karaktär trots vissa förändringar såsom byte till takplåt. Stort värde för miljön.

Ängs- och hagmarksobjekt

18. Sötvattenstrandäng vid Vassbo – Sandviken

2. Livered, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Herrgårdslandskap med högreståndsbeyggelse och flera välbevarade arrendegårdar. Gammal betydelsefull landsväg med hålvägar som markerar äldre sträckning samt milsten från 1754. Gravfält och hällkista, område med flertalet fossila åkrar och hålvägar.

Motiv:

Livereds säteri dominerar den norra delen av Hålanda socken. Här finns välbevarad herrgårdsbeyggelse med manbyggnad och flyglar, stort magasin samt delvis bevarad ladugård. Till gårdsmiljön hör långa alléer med lönnar och hamlade askar som starkt bidrar till landskapets högreståndskaraktär. Till godset hör enhetligt utformade arrendegårdar som i ovanligt hög grad bevarar äldre tiders byggnadstradition. Av särskilt intresse är Ingelskrogen som har en bevarad smedja. Livered ingår sedan 1834 i Kobergs fideikommiss och utgör tillsammans med den egendomen en miljö med få motsvarigheter i länet.

Genom miljön löper den gamla landsvägen mellan Lödöse och Skara som hade en stor betydelse som transportled under medeltiden. Namn som Ingelskrogen påminner om verksamhet som varit knuten till vägen och vid Heden finns hålvägar som visare en äldre stäckning då vägen gick öster om Heden istället för som idag väster därom.

I miljön finns några av kommunens mer sevärda fornlämningar i form av ett järnåldersgravfält med de s.k. Kungsstenarna samt en hällkista.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, översiktsplan för Ale 1992 (men miljön är något utökad) samt i Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Bråtaslätt

Ingelskrogen

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, alléer, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör främst motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Gravfält raä 4. tio resta stenar, kallas för Kungsstenarna
Gravfält raä 86:1. fyra resta stenar
Stenkammargrav raä 179
Stenkammargrav raä 70. osäker
Stenkrets raä 28. delvis borttagen
Stensättning raä 41
Stensättning raä 87
Stensättning raä 117. osäker
Stensättning raä 118:1-2
Fyndplats raä 42. skafthålsyx
Fyndplats raä 50
Fyndplats raä 53. skafthålsyx, flintmejsel
Fyndplats raä 71. flintskära
Fyndplats raä 72. flintdolk
Fyndplats raä 79, avslag
Fossil åker raä 44:1-2, 82, 83, 88, 89, 145, 209, 210, 211, 212, 219, 236, 237, 238, 239, 240, 251:1-2
Fångstgrop raä 45, 51
Fornlämningsliknande lämning raä 11. stensättningsliknande bildning
Fornlämningsliknande lämning raä 90. stensättningsliknande bildning
Färdväg raä 52, 86:2-5, 185, 186, 187. hålvägar
Bro raä 43, 55, 74
Vägmärke raä 5. milstolpe
Husgrund historisk raä 73. borttagen
Lägenhetsbebyggelse raä 59. platsen för Skyttetorpet, borttagen
Lägenhetsbebyggelse raä 60. torp borttagen
Obestämba raä 101. plats för väghållningssten
Övrigt raä 176. område med järnutfällningar

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Livered 1:1 m.fl. Herrgårdsmiljö med mangård med huvudbyggnad samt två flyglar och ett stort välbevarat spannmålsmagasin. Manbyggnaden är uppförd efter 1800-talets mitt men fick mycket av sitt nuvarande utseende vid en ombyggnad 1919. Flyglarna stammar från 1700-talet. Samtliga har brutna tak.
Av den trelängade stora fägården återstår i dagsläget bara ladugården i tegel. Den har en påkostad utformning.

Livered 1:1 m.fl. F.d. Livereds folkskola uppförd 1922. Den innehöll från början en skolsal samt en lägenhet om två rum och kök. Bygganden har genomgått en del förändringar såsom byte av takmaterial, färgsättning samt snickerier. Ett bevarat överljus över entrédörren är ursprungligt. Huset används idag som jaktstuga.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Livered 1:1 m.fl. Berget. F.d. torp under Livered. Välbevarad manbyggnad med det västsvenska dubbelhusets karaktär. Faluröd panel, sadeltak, sexdelade fönster samt veranda. Ladugård. Mycket välbevarad gårdsmiljö.

Livered 1:1 m.fl. Bråtaslätt. Två gårdsenheter. Första gången i jordeboken 1564, ½ mtl. Senare arrendegårdar under Livered. Välbevarad manbyggnad från 1906-07 med det västsvenska dubbelhusets karaktär med utbyggnad mitt fram samt korspostfönster. Arbetarbostad från 1918. Båda har faluröd panel och sadeltak. Ladugård från 1918. Mycket välbevarad gårdsmiljö.

Livered 1.1 m.fl. Ingelskrogen. F.d. torp under Livered. Välbevarad manbyggnad med det västsvenska dubbelhusets karaktär. Faluröd panel, sadeltak, sexdelade fönster samt glasveranda. Ladugård. Mycket välbevarad gårdsmiljö. Till miljön hör också en mycket välbevarad smedja med spånklädda fasader samt bevarad interiör. Hålandaboken nämner smeder på Ingelskrogen sedan 1800-talets förra hälft. Smedjan sköts numera som museum av Hålanda hembygdsförening.

Livered 1:1 m.fl. Hedaberget. Upptaget som kronotorp 1685 därefter 1/8 mtl. Senare arrendegård under Livered. Välbevarad manbyggnad från 1865 med det västsvenska dubbelhusets karaktär. Faluröd panel, sadeltak samt sexdelade fönster. Ladugård ca 1880?. Välbevarad gårdsmiljö.

Ängs- och hagmarksobjekt

19. Hagmarker runt Livered, Ö 11. Björkhage vid Ingelskrogen, Ö 12. Hackslätt vid Hedaberget.

3. Kommunikationsmiljö vid Krogen

Uttryck för miljön:

Gammal betydelsefull landsväg med äldre spår i form av hålvägar, milsten och stenvalvbro. Gamla Krogen, arrendegård under Livered vars namn antyder att här funnits krogrörelse.

Motiv:

Liten kommunikationshistoriskt intressant miljö med den gamla landsvägen mellan Lödöse och Skara som hade en stor betydelse som transport- och handelsled under medeltiden. Namn som Gamla Krogen påminner om verksamhet som varit knuten till vägen och i miljön finns flera bevarade hålvägar som visar på äldre sträckningar av vägen från den tid det var en ridväg som tog sig igenom det otillgängliga och farliga Risveden.

Foto: Pelle Dalberg

Foto: Pelle Dalberg

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Rekommendationer:

Bebyggelsen på Krogen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuellt behöver hålvägarna röjas och göras mer synliga. Skyltning av miljön bör övervägas. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

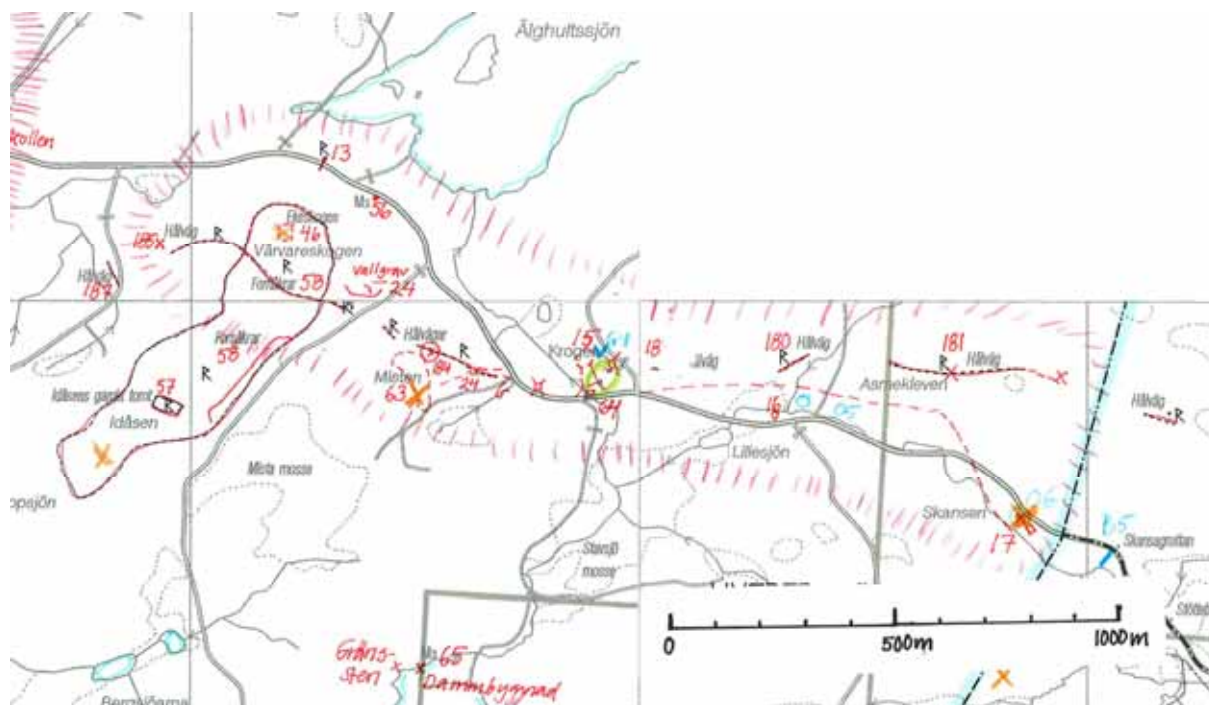
Vägmärke raä 13, helmilsten
Färdväg raä 24, 180, 181, 182, 184, 185, hålvägar och hålvägssystem
Fångstgrop raä 15, osäker
Bro raä 64, stenvalvbro enl. uppgift från 1700-talet
Fossil åker raä 58
Minnessten raä 56, inskription: Kulturfältet besådt 1897
Bebyggelse lämning, historisk raä 46, lämningar efter torpet Ekeskogen
Bebyggelse lämning, historisk raä 63, lämningar efter torpet Misten

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Livered 1:1 m.fl. Gamla Krogen. F.d. torp under Livered. Välbevarad manbyggnad från 1854. Faluröd panel, sadeltak, sexdelade fönster samt glasveranda. Namnet kommer av den krogrörelse som drevs på platsen under 17- och 1800-talen. Här var också rastplats före den farliga passagen över "Skansaskogen". Mycket välbevarad torpmiljö.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

G4. En grop bakom Krogen.
O6. Skansen/Skansakrogen

4. Skaggata – Järnklev, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Bebyggelsemiljö utmed gammal landsvägssträckning med f.d. affär, skola, såg- och kvarnmiljö samt hembygdsgård, plats för byggnadsresningar.

Motiv:

Representativt avsnitt av den gamla betydelsefulla vägen mellan Lödöse och Skara med milsten, vadställe samt ett flertal välbevarade fastigheter, varav flera har eller har haft en central betydelse i socknens historia.

Hålanda hembygdsgård och Drottninggårdets såg förvaltas av hembygdsföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Vid Skaggata finns en ”kasebacke” eller ”skräplats” där Alesnickarna ända in på 1940-talet satte upp timmerstommar. En företeelse karaktäristisk för Risveden.

Ingår också i:

Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Hålanda hembygdsgård

Ramsåg

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

<p><i>Fornlämningar:</i> Fyndplats raä 93. trindyxa. Bro och vadställe raä 95. Bron är dock borttagen. Vägmärke raä 6. milstolpe</p> <p><i>Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:</i> Järnklev 1:1 och Drottninggården s:2. Hålanda hembygdsgård. Hålanda hembygdsgård bildades 1954. Till Järnklev flyttades en stuga från Skaggata som numera fungerar som hembygdsgård. Till anläggningen hör också några uthus samt en ramsåg, Drottninggårdens såg, nere vid Grönån. Sågen är belagd sedan 1700-talet och har under senare tid försetts med vattenturbin och 6-bladig ramsåg. Hembygdsgården har ett stort värde som samlingsplats i bygden och förvaltare av det lokala kulturarvet.</p> <p>Järnklev 1:1. Järnklevs gård med manbyggnad från 1937 med tegelklätt sadeltak, ljusmålad träpanel samt öppen veranda. Mycket välbevarad orginalkaraktär. Ladugård i vinkel från 1927?</p> <p>Järnklev 1:5. F.d. lägenhet med bostadshus och uthus med välbevarad orginalkaraktär. Snett mitt emot hembygdsgården.</p> <p>Skaggata 2:2, Mauritzberg. Större bostads- och affärshus uppfört 1894. Byggnaden har en välbevarad karaktär med parställda korspostfönster, tegeltäckt sadeltak samt panelklädda fasader i ljus oljefärg. Affärsrörelsen lades ned 1971 som den sista i Hålanda. Stort värde genom sin välbevarade karaktär och sin funktion i bygden.</p>	<p>Skaggata 2:3 Kvarnbyggnad intill åfåran nedanför Mauritzberg. Nuvarande byggnad uppfördes på 1880-talet av en byggmästare Olsson från Göteborg efter en förödande brand. Under 1900-talets förra hälft anlätade 80 % av bygdens bönder denna kvarn. Byggnaden är numera ombyggd till bostad.</p> <p>Skaggata 1:18. En av gårdarna i Skaggata. Manbyggnad med det västsvenska dubbelhusets karaktär. Ladugård samt ett flertal mindre ekonomibygnader. Bevarad karaktär trots vissa förändringar. Värde för miljön.</p> <p>Skaggata 2:5. Bostadshus. Bevarad äldre karaktär med sexdelade äldre fönster och tegeltäckt sadeltak trots etenitklädda fasader. Värde för miljön.</p> <p>Verle 8:1. Verle folkskola F.d. Verle folkskola i Järnklev uppförd 1849. Större korsformad byggnad med liggande fasspontad panel, sadeltak samt korspostfönster. Bevarad karaktär trots vissa förändringar såsom betongpannor på taket. Har dessutom ett värde genom sin tidigare funktion.</p> <p><i>Övriga inrapporterade kulturlämningar:</i> D31-32. Hjulkvarnar tillhörande Verle by och gästgivargården F66. Bebyggelselämning, Löckesvens vid kvarnen. F67. Bebyggelselämning, Järnklev, Mossen F68. Bebyggelselämning, Mossen Tyskens</p>
--	--

5. Östentorp, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

By med välbevarad struktur från laga skifte. Flera välbevarade gårdsmiljöer med manbyggnader och ekonomibygnader.

Motiv:

Byn har ovanligt många välbevarade manbyggnader, västsvenska dubbelhus, från 1800-talets andra hälft. Det kulturhistoriska värdet består i hög grad av små detaljer som tillsammans bidrar till en miljö med stora kulturhistoriska värden. Viktigt är manbyggnadernas tidstypiska panelarkitektur med fint utformade fasaddetaljer, originalfönster, färgsättning, tegeltak m.m. I byn finns också flera värdefulla ekonomibygnader med nära kontakt med den gamla byvägen.

Bebyggelsen har en långsträckt form utmed dalsidan med gårdarnas bebyggelse uppdragen mot kanten, odlingsmarken ner mot dalbotten och den gamla utmarken i mer höglänta partier bakom bebyggelsen. Strukturen är karaktäristisk för dalgångarna i Västsverige och ovanligt välbevarad i Östentorp.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktplan för Ale 1992 och Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 3.

Foto: Ann-Marie Carlsson

Torpa Östergård. Foto: Älvsborgs länsmuseum 1970.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Östentorp 1:3 1970

Östentorp 1:5 1970

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Fyndplats raä 148

Fyndplats raä 152

Fyndplats raä 170. skafthålsyxa

Bebyggelse utvärderad 1970 och vid översiktlig inventering 2006:

Torpa 3:6 Östergård. Välbevarad gårdsmiljö med manbyggnad med dubbelhusets planslösning samt locklistpanel, frontespis och korspostfönster med spröjs i nedre rutorna. Ladugård på motsatta sidan av vägen ger en karaktäristisk västsvensk gårdsform. Välbevarad karaktär trots plåttak på manbyggnaden. Till samma fastighet hör ytterligare en gårdsmiljö med en ladugård med täckt gödselstad.

Torpa 3:11 Östergård. Ladugård av värde för miljön.

Östentorp 1:3. Gårdsmiljö med man- och fägård i vinkel. Manbyggnaden från 1870 har dubbelhusets planslösning samt utbyggnad med veranda mitt fram. De parställda fönstren förekommer på ett antal gårdar i Ale kommun och knyter an till byggnadsskicket i Bohuslän. Ekonomibyggnaderna är tillkomna kring 1900 och årtiondena därefter.

Östentorp 1:5. Gårdsmiljö med miljövärde. Ladugård med täckt gödselstad samt manbyggnad med ålderdomliga drag.

Östentorp 1:6. Gårdsmiljö med manbyggnad med dubbelhusets planslösning, sexdelade parställda fönster i framfasaden samt ovanför dem krysspröjsade halvåvåningsfönster. På sadeltaket ligger enkupigt tegel. Avsaknaden av veranda samt bevarad pardörr ger ett ålderdomligt intryck. En stor mängd ekonomibyggnader hör till gården.

Östentorp 1:7. Manbyggnad med dubbelhusets planslösning, locklistpanel samt utbyggnad med veranda fram till. Välbevarad karaktär trots betongpannor på taket och delvis bytta fönster. Ladugården dessvärre riven.

Östentorp 1:8. Gårdsmiljö med miljövärde. Man- och fägård skiljs på ett traditionellt sätt åt av byvägen.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:
R3. Jättekast

6. Hålanda kyrka

Uttryck för miljön:

Sockenkyrka med kyrkogård och f.d. småskola.

Motiv:

Traditionellt sockencentrum med kyrka och småskola. Kyrkan har ett intressant läge utmed den gamla landsvägen mellan Lödöse och Skara. I kyrkogårdsmuren finns en stiglucka som visar på att landsvägen haft en annorlunda sträckning. Kyrkobyggnaden har medeltida ursprung men har genomgått om- och tillbyggnader.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986.

Foto: AB Flygtrafik, Dals-Långed. RMVG:s fotoarkiv.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

-

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Kyrka ra 146, Hålanda kyrka
Hällbild ra 147, nio skålgropar på en fast häll

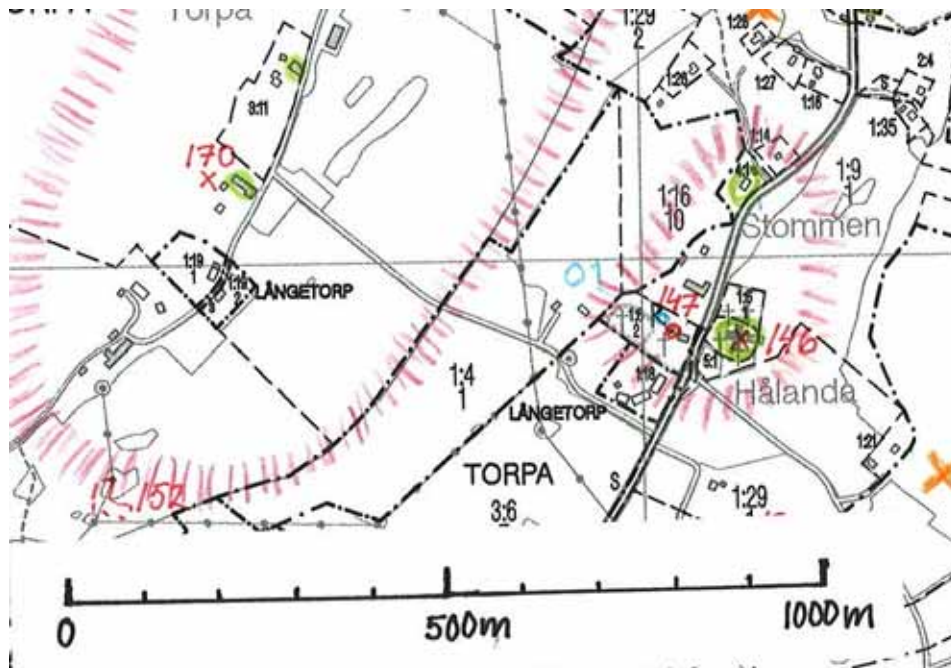
Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Hålanda 1:8 och 5:1. Hålanda kyrka. Kyrkan i Hålanda härstammar från medeltiden men har sitt nuvarande utseende från 1700-talets mitt då tornet tillkom och kor och långhus förstörades. Vid en restaurering år 1942 i Hålanda kyrka upptäcktes fragment av målningar på norra väggens insida vilka kunde dateras till medeltid.

Stommen 4:1. Stommens småskola. F.d. småskola nu församlingshem. Skolan uppfördes 1879 och innehöll en skolsal och en lägenhet om ett rum och kök. Huset har locklistpanel samt sadeltak. Bevarad karaktär trots vissa förändringar såsom tilläggsisolering och betongpannor på taket. Byggnaden har ett värde för miljön och genom sin tidigare funktion.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

O1. Här låg kyrkekrogen.

7. Skantås, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Äldre odlingslandskap med ett par gårdar, fägata, stenmurar m.m. i Slereboåns dalgång.

Motiv:

Vid Skantås finns ett av kommunens mest välbevarade odlingslandskap med äldre strukturer såsom en fägata med stenmurar, tydlig utmarksgräns med stenmurar samt slätterängsrester och hamlade lövträd. Bebyggelsen är delvis förändrad men har ändå ett betydande värde för helhetsmiljön. Skantås som från början var ett kronotorp upptaget i jordeboken 1589 representerar den uppodling och kolonisation som skedde på kronoallmänningen Risveden under 15- och 1600-talen.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 1 samt i Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Den speciella muromgärdade fägatan i Skantås. Foto Pelle Dalberg..

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd som håller landskapet öppet. Av värde för miljön är att bebyggelsen underhålls med traditionella material och metoder. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder: -

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Skantås 1:2.

En av gårdarna i Skantås (från början ett kronotorp i jb 1589 senare ¼ mtl). Relativt förändrad manbyggnad ursprungligen från 1860. Intressant ladugård från 1908. Skantås är ett av kommunens finare odlingslandskap med bevarad utmarksmur, fägata samt ett flertal hamlade träd. Gårdsbebyggelsen har ett värde för helhetsmiljön.

Skantås 1:3.

En av gårdarna i Skantås. Relativt förändrad manbyggnad men med intressant ladugård. Ligger i ett av kommunens finare odlingslandskap med bevarad utmarksmur, fägata samt ett flertal hamlade träd. Gårdsbebyggelsen har ett värde för helhetsmiljön.

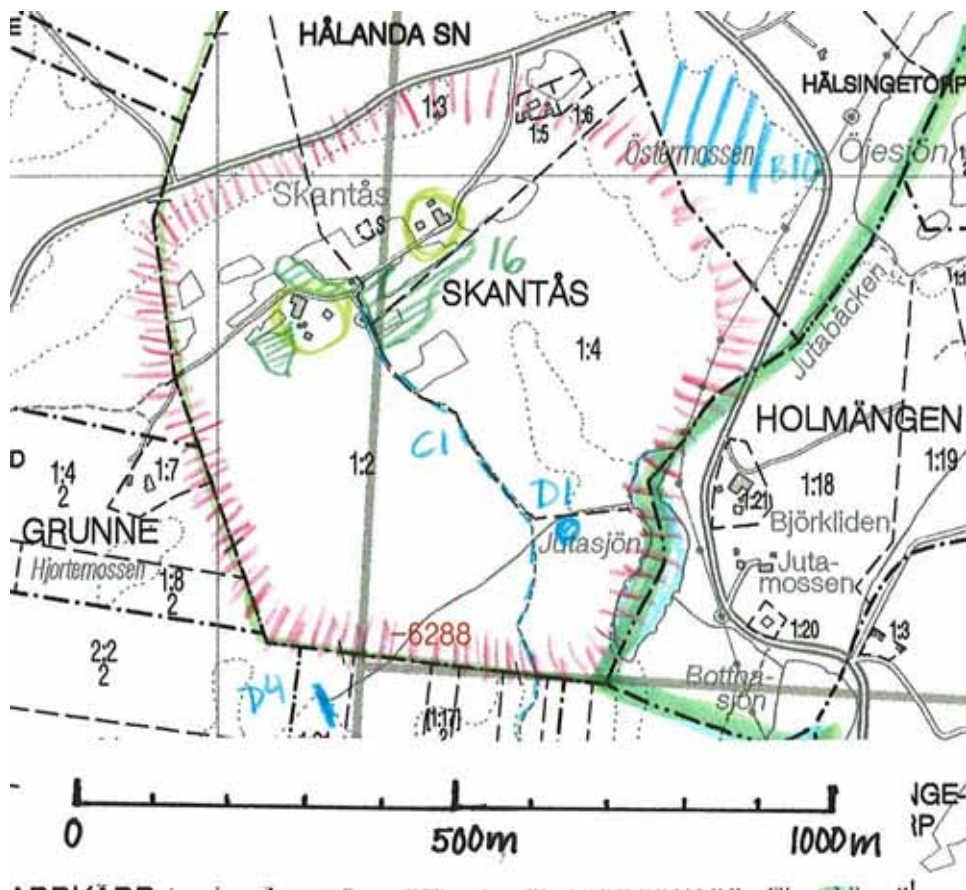
Ängs- och hagmarksobjekt:

16. Hagmark vid Skantås

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

C1. Stasvägen Skantås-Hultet

D1. Skantås kvarn och kvarliggande kvarnsten

8. Grandalen, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Äldre odlingslandskap i Slereboåns dalgång.

Motiv:

Ett av kommunens mest välbevarade odlingslandskap med fina strandängar och en bevarad slåtterängsflora samt äldre åkrar med öppna diken. Bebyggelsen är delvis förändrad men av intresse är den bevarade ekonomibebyggelsen med bl.a. ladugård, en mycket fin smedja samt det bevarade transformatorornet som minner om landsbygdens elektrifiering. Grandalen som upptas första gången i jordeboken 1564 som ett halvt kronohemman representerar den uppodling och kolonisation som skedde på kronoallmanningen Risveden under 15- och 1600-talen. Grandalen beboddes under 1600-talet av en salpetersjudare Bengt Svensson. Denne framställde salpeter för svartkrut åt kronan. Råvaran förvarades i särskilda lador. I miljön ligger också Grandalens skola.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 1. Naturvårdsplan för Ale kommun.

Gällande skydd:

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd som håller landskapet öppet.

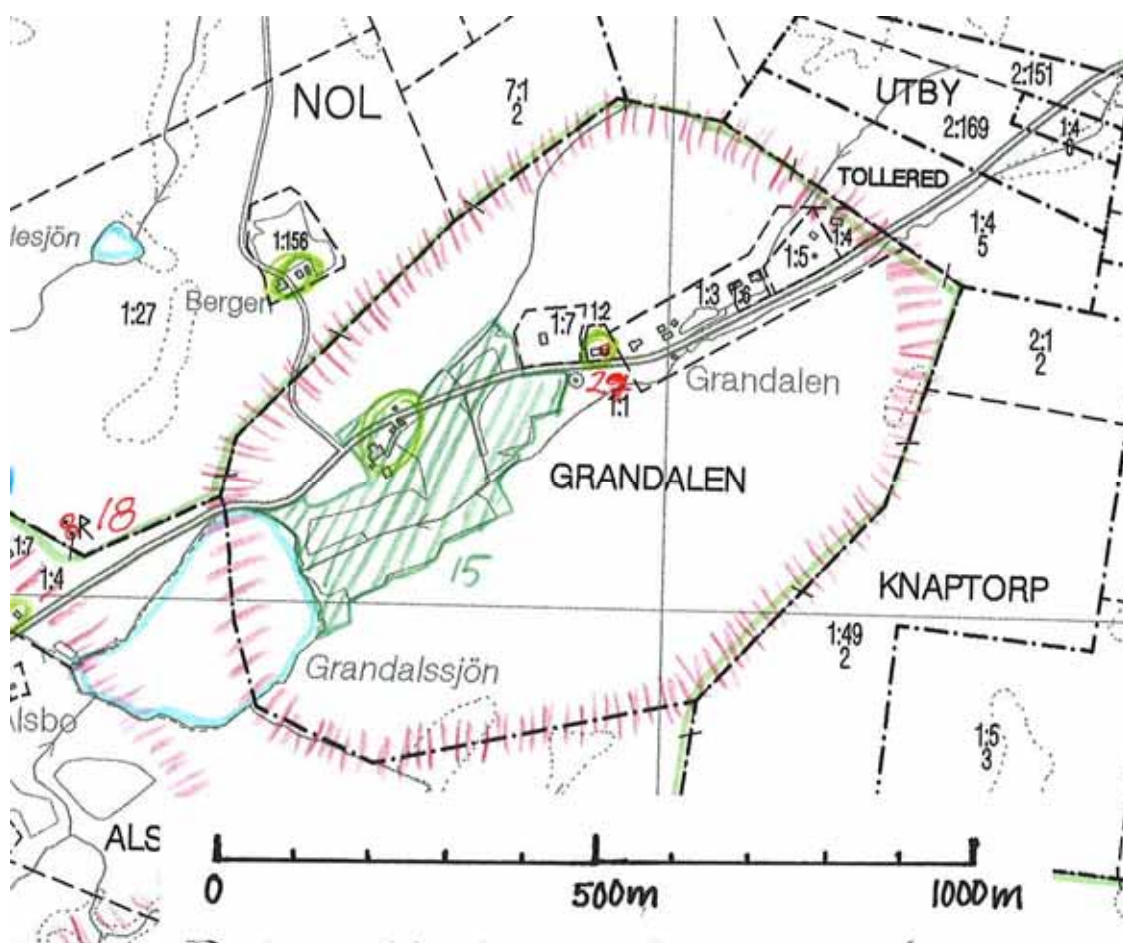
Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

<p>Fornlämningar: Fornlämningssliknande bildning raä 27. älvkvarnsliknande vittringsgropar (Hålanda sn)</p> <p>Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006: Grandalen 1:1 Gårdsmiljö med boningshus, ladugård m.m. Det är främst smedjan alldeles vid vägen samt transformatorstolpen som motiverar en utvärdering. Gården har också miljövärde i sitt sammanhang såsom medelpunkt i ett av kommunens högst värderade odlingslandskap. Smedjan har intressant nog panel av asp, något som förekommit i trakten. Dessa paneler har inte rödfärgats.</p>	<p>Grandalen 1:2?? Grandalens skola 1901-ca 1947. Numera ombyggd. Visst värde för miljön och genom sin tidigare funktion.</p> <p>Ängs- och hagmarksobjekt: 15. Strandäng och hackslåt vid Grandalen.</p>
--	--

9. Slerebo – Alsbo, Hålanda socken

Uttryck för miljön:

Äldre odlingslandskap i Slereboåns dalgång med forn- och kulturlämningar. .

Motiv:

Välbevarat äldre odlingslandskap med bl.a. bevarade hagmarker samt en bit ljunghed. Slerebo upptas som ½ mantal i jordeboken 1550. Alsbo nämns första gången i tiondelängden 1546 och tas upp som ett helt kronohemman i jordeboken 1550. Båda gårdarna har efterledet bo i namnet vilket möjligen kan antyda att de ursprungligen varit fåbodar under mer centralt belägna gårdar men senare blivit egna hemman. I miljön finns fornlämningar i form av hålvägar och ett gravröse samt lämningar efter torp- och kvarnbebyggelse.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 2 samt i Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Raä nr 26, röse. Foto: Pelle Dalberg.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd som håller landskapet öppet.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utvärderade bebyggelsen bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Röse raä 26
Färdväg raä 175, hålväg
Minnesmärke raä 174:1-2, minnessten

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

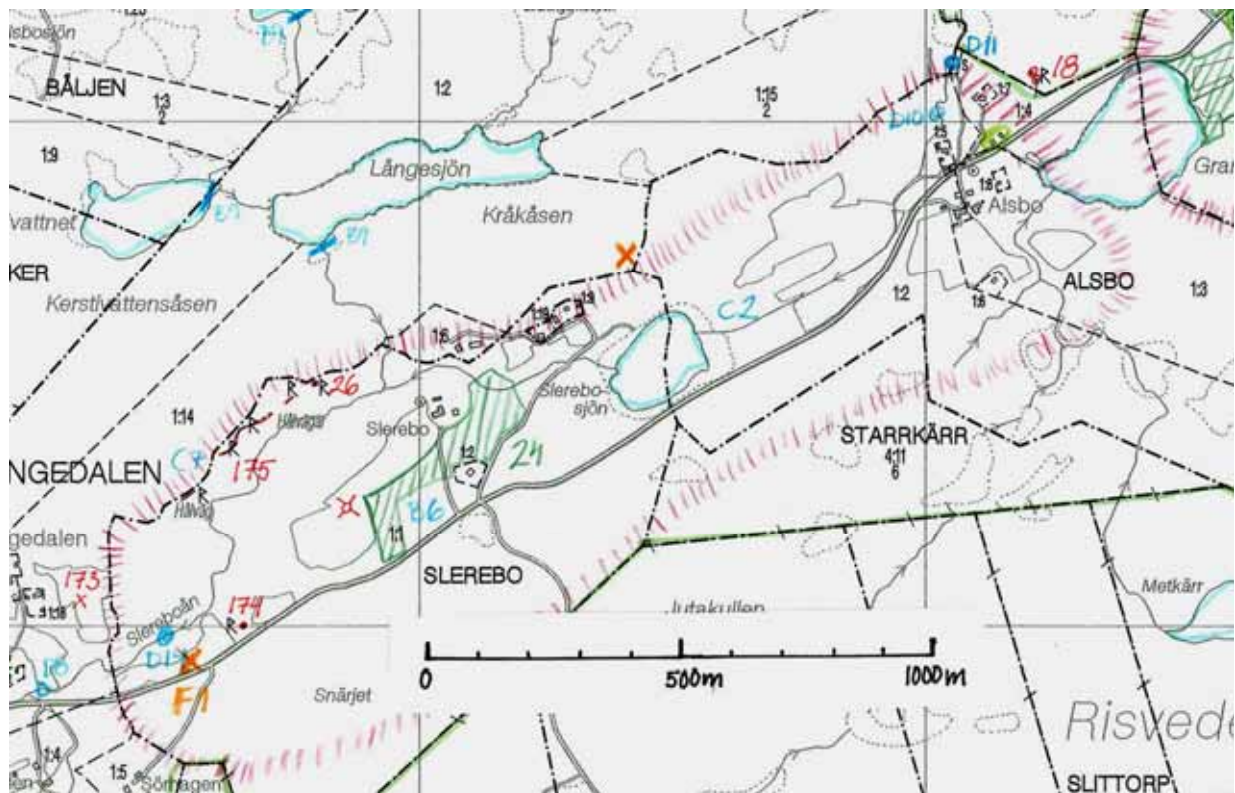
Alsbo 1:4. Lunnatorpet. Fd torp under Alsbo? Torpstuga med tvåkupigt tegeltak, sexdelade fönster samt faluröd locklistpanel. Uthus med fin stensockel.

Ängs- och hagmarksobjekt:

24. Hagmarker vid Slerebo.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

B6. Slerebodeltat vid gården Slerebo
C2. Delar av den gamla vägen Alsbo-Skepplanda
D10. Alsbo såg i Rålsboån
D11. Alsbo kvarn i Rålsboån
D14. Slerebo kvarn och såg i Slereboån
F1. Börjes Augustas torpruin och källare

10. Stenkullen och Boaredal, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Äldre odlingslandskap med bevarad bebyggelse i Slereboåns dalgång, en av länets få bevarade skvaltkvarnar.

Motiv:

Välbevarat odlingslandskap med bl.a. bevarade fragment av slätterängar. Stenkullen som upptas i jordeboken första gången 1805 som 1/8 skattehemman representerar ett sent exempel på uppodling i Risveden. Den nuvarande bebyggelsen fördelar sig på ett par brukningsenheter som båda har relativt välbevarad bebyggelse. Intill ligger Boaredal eller Bodaredal som är upptagen på Kattlebergs utmark på Risveden samt Björns kvarn, en av få bevarade skvaltkvarnar i länet och unik i kommunen. Kvarnen förvaltas av hembygdsföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 2.

Gällande skydd:

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd som håller landskapet öppet.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör främst motiveras av brukningskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. Eventuellt starkare skydd för Björns kvarn bör utredas.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Kattleberg 19:3. Björns kvarn. Skvaltkvarn. Enligt traditionen byggd av Björn på Skogen på 1600-talet på Skepplandaböndernas allmänningssmark. Nuvarande kvarnbyggnad antas vara uppförd på grunden efter ovannämnda kvarn kring 1835-40. Kvarndriften lades ned i slutet av 1800-talet och den fick sedan driva tröskverket på Boaredal. Byggnaden är timrad och har tegeltak. Kvarnen som har ett stort kulturhistoriskt värde ägs och drivs numera av Skepplanda hembygdskommitté.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Stenkullen 1:4 och 1:5. Två gårdar som tillsammans har ett miljövärde. Faluröda manbyggnader med dubbelhusets planlösning samt tillhörande ekonomibygnader.

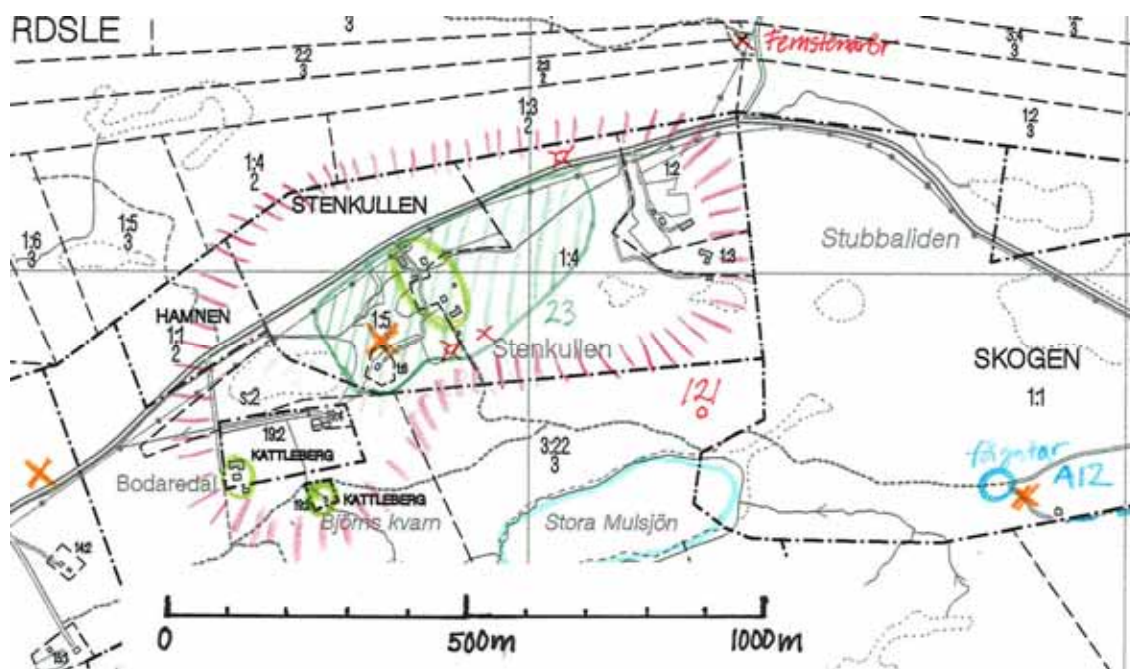
Kattleberg 19:2, Boaredal. F.d. torpställe i Risveden under Kattleberg. Välbevarad gårdsmiljö med manbyggnad med planlösning på dubbel bredd uppförd 1854. Vinkelbyggd ladugård.

Ängs- och hagmarksobjekt:

23. Slätterängsfragment vid Stenkullen.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

E11. Tappa Gunnars torpruin

11. Hajs sjö, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Slättsjö med strandäng.

Motiv:

Intressant slättsjö med kringliggande strandängar, en sista rest av Haj äng och det slätterängslandskap som under tidigare århundraden präglade slättlandskapet vid Alvhem. Sjön i det flacka landskapet har fascinerat människor under långa tider och bl.a. legat under såväl klostret i Lödöse som Alvhem's kungsgård. Sjön hyser en värdefull fågel- och fiskfauna och är en viktig reproduktionslokal för grod- och kräldjur. Ett tilläggsvärde finns i den utskiftade gård med välbevarad bebyggelse som ligger i anslutning.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 1 samt i Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Foto från kommunens inventering 1982.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

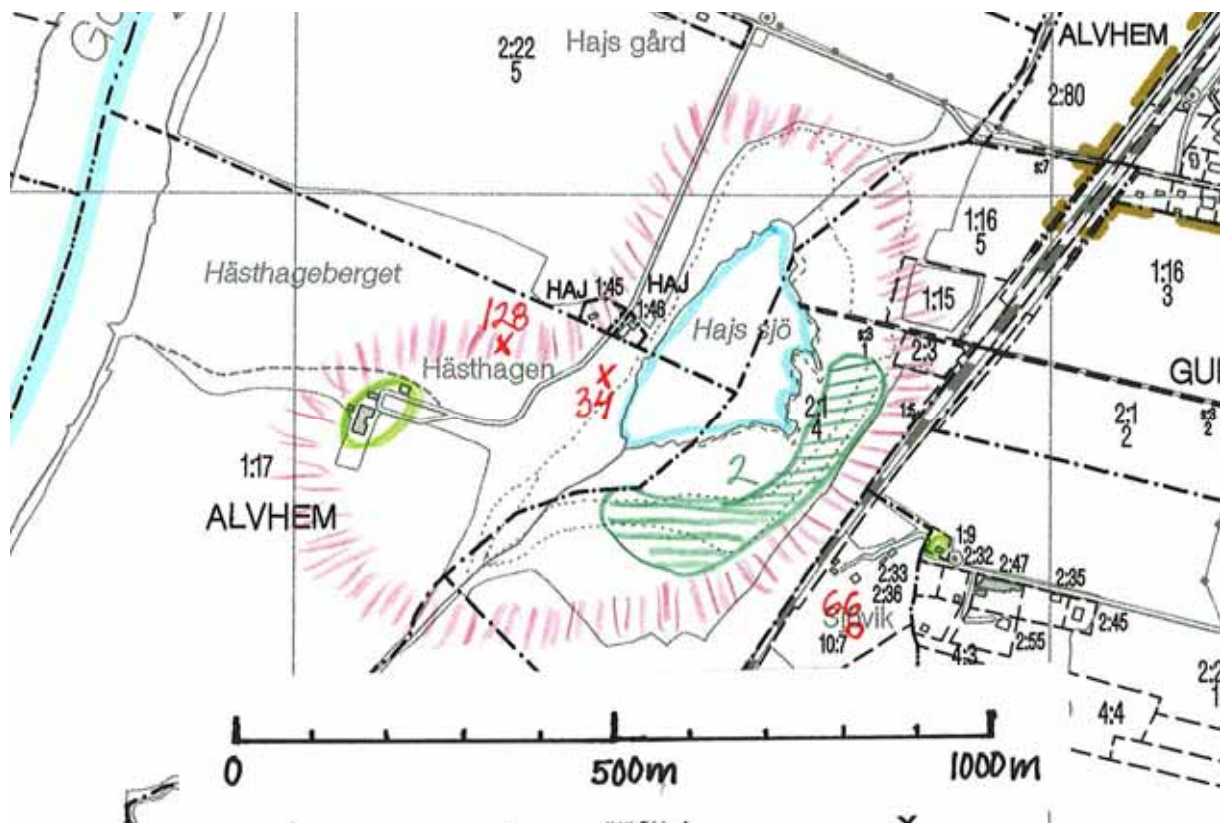
Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

<p><i>Fornlämningar:</i> Fyndplats, RAÅ 34 Fyndplats Raä 128</p>	<p><i>Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:</i> Alvhem 1:17. Hästhagen. En av de utskiftade gårdarna under Alvhem. Vackert belägen gårdsmiljö med manbyggnad från 1906 med dubbelhusets plan, sadeltak samt hög stensockel. Huset har utbyggnad mitt fram samt korspostfönster. Ladugård med bl.a. bevarade gjutjärnsfönster och naturstensväggar i fähuset. Välbevarad karaktär trots vissa förändringar.</p> <p><i>Ängs- och hagmarksobjekt:</i> 2. Hajs sjö</p>
--	---

12. Alvhem, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Kungsgården samt ett flertal fornlämningsmiljöer, bl.a. en av kommunens hällristningar.

Motiv:

Mycket speciell miljö med Alvhems kungsgård, dokumenterad sedan 1300-talet samt med ett fornlämningsbestånd typiskt för den tidigt uppodlade vattendelaren mellan Göta älv och Grönån. Bland fornlämningarna som ligger väl exponerade i det öppna landskapet märks ett par gravfält från järnåldern samt en hällristningslokal vid Jättaberget.

Manbyggnaden på kungsgården med tillhörande spannmålsmagasin utgör en välbevarad bebyggelsemiljö. I närheten finns också platsen för en kyrka. Kring 1550 fanns en "Cappels sogn" bestående av byarna Båstorp och Ramstorp samt den numera försvunna gården Cappelitt eller Capellegården vid Alvhem.

I kulturminnesvårdsprogrammet från 1986 pekas miljön kring kungsgården ut som en av Götaälvdalens mest skyddsvärda miljöer. Sedan dess har den stora ladugården rivits, en golfbana anlagts och nya golfanknutna byggnader uppförts, åtgärder som till del inverkat negativt på kulturmiljön.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktsplan för Ale 1992 och Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Utblick över golfbanan mot område med gravfält och betesmarker.

Kungsgården

Hamlade träd

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, alléträd, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

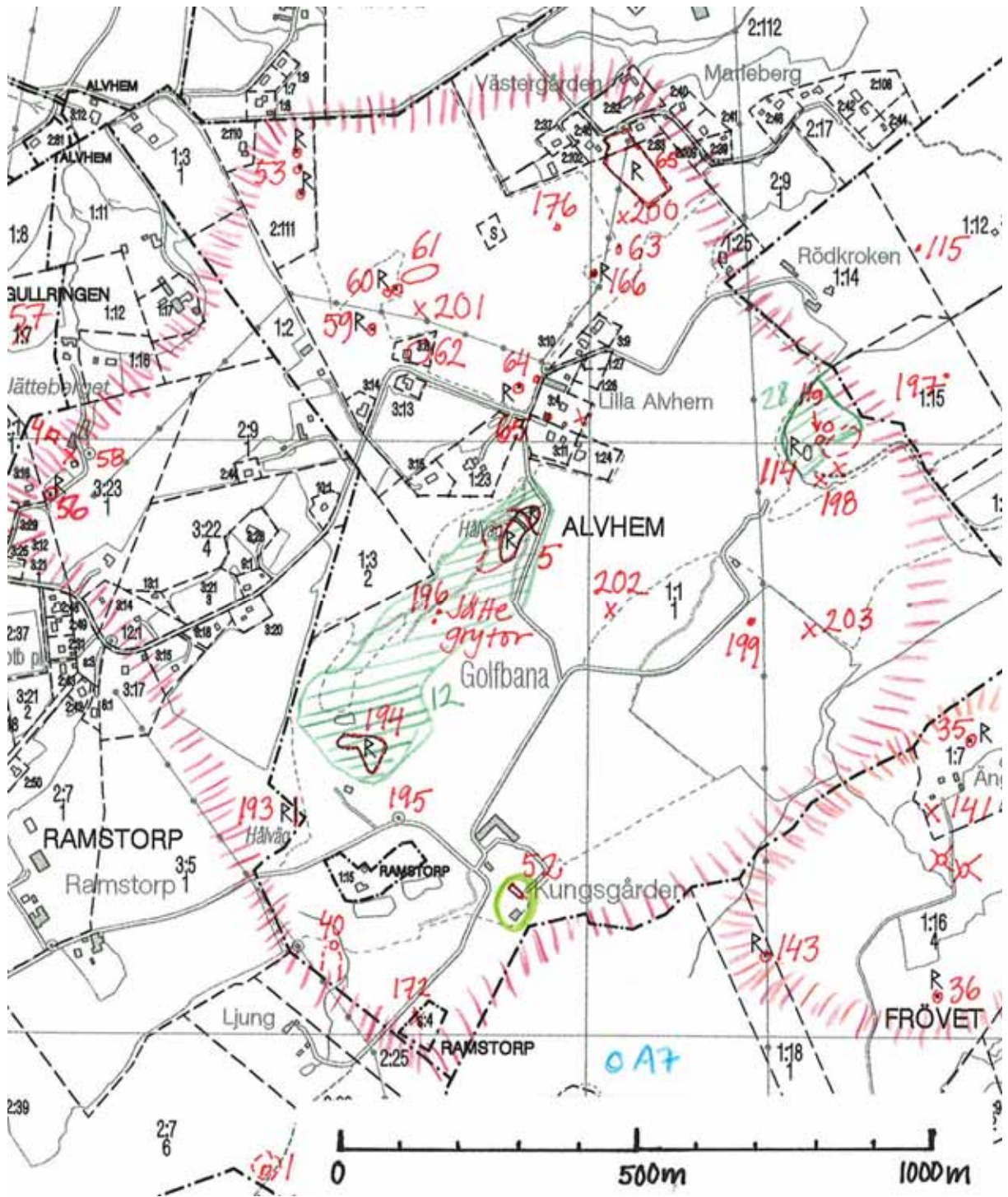
Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt. Ytterligare skyltning kan bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

<p><i>Fornlämningar:</i></p> <p>Gravfält raä 5:1. 6 stensättningar Gravfält raä 61. osäker Gravfält raä 62. osäker Gravfält raä 65:1. ca 25 st gravar Hällkista raä 172. borttagen Röse raä 4. rest av Stenkrets raä 63. osäker Stenkrets raä 64:1. osäker Hög raä 53:1,3. 2 st Stensättning raä 53:2 Stensättning raä 59 Stensättning raä 60:1-2 Stensättning raä 114:1 Grav markerad av sten/block raä 114:2. 3 resta stenar Boplats raä 199 Hällristning raä 55. ca 120 älvkvarnar Hällristning raä 56. flera skepp, människofigurer, djurfigurer och ca 45 älvkvarnar Hällristning raä 64:2. älvkvarnar Hällristning raä 166. 10 älvkvarnar Fyndplats raä 58. flintkärna Fyndplats raä 165. flera stenxfragment Fyndplats raä 198. keramik Fyndplats raä 200 Fyndplats raä 201 Fyndplats raä 202 Fyndplats raä 203 Fossil åker raä 194, 195 Färdväg raä 5:2, 193. hålvägar Fornlämningsliknande lämning raä 5:3, 40 Byggnad raä 52. Alfhems kungsgård</p>	<p>Brott/täkt raä 196, 197 Övrigt raä 176. fornlämningsliknande, älvkvarnar Dendrokronologisk undersökning från Lilla Alnhem 500 med ett resultat på år 1547 – 1561, där år 1559 utgör typvärde. (enligt uppgift är ekvirket en del av konstruktionen i en välvd stenkällare)</p> <p><i>Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:</i></p> <p>Alvhem 1:1, Kungsgården. Alvhem har anor tillbaka till 1300-talet då byn Alweim omnämns som norsk förläning under en av kung Håkons tjänare. Vid 1500-talets mitt doneras sätesgården till Per Brahe och Visingsborgs grevskap för att sedan tillfalla riksråden Posse och Stiernsköld. På 1680-talet dras den in till kronan under Karl XI:s reduktion. Nuvarande manbyggnad är uppförd 1773 och tillbyggd 1818 till sitt nuvarande utseende. Till gårdsmiljön hör också ett stort spannmålmagasin från 1828.</p> <p>Alvhem 3:4 Östergård. Lilla Alnhem. Gårdsanläggning som trots ombyggnader har ett värde för miljön. Av intresse är ekonomibygnaderna.</p> <p><i>Ängs- och hagmarksobjekt:</i></p> <p>12. Ekhage vid kungsgården och 28. Slätteräng vid Tekällelund.</p>
---	---

13. Ängen, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Fornlämningar, torpmiljö och öppet odlingslandskap.

Motiv:

Liten torpmiljö med bevarad bebyggelse och odlingsspår såsom odlingsrösen samt med flera välbevarade och tydliga fornlämningar, bl.a. ett par hållkistor från stenåldern samt stensättningar som möjligen kan dateras till bronsåldern. Stort pedagogiskt värde.

Krulles grav vid Ängen. Foto: Katarina Kåhre.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Rekommendationer:

Fornlämningarna bör röjas så de blir tydliga och ej tar skada av vegetationen.

Åtgärder:

Skyltning kan bli aktuell.

Ingående enskilda objekt i miljön:

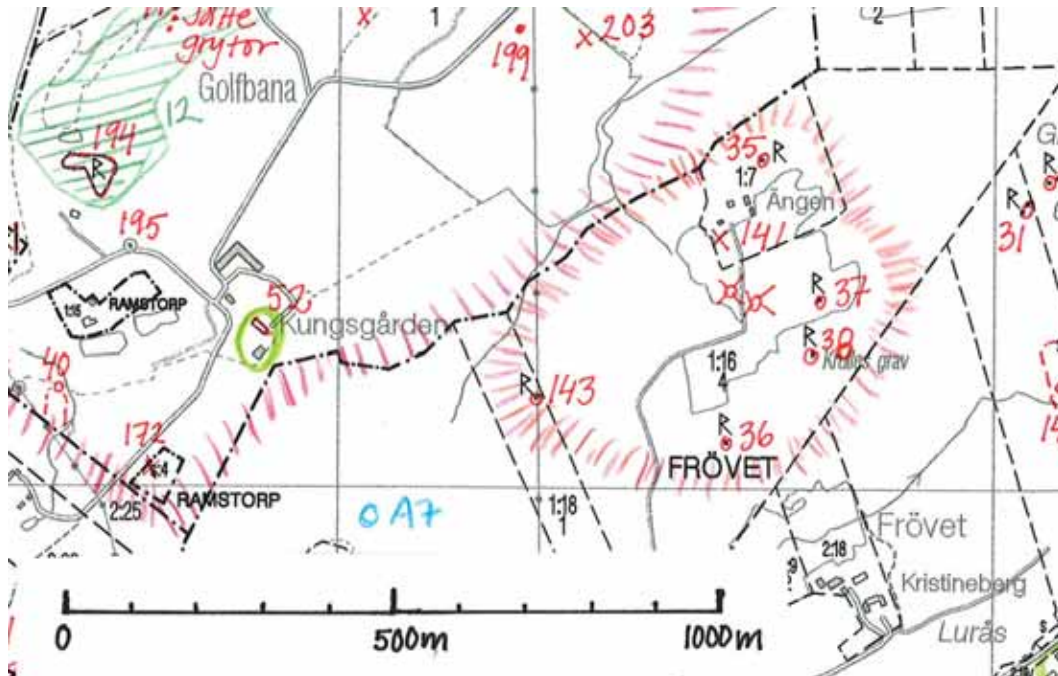
Fornlämningar:

Stenkammargrav raå 38, kallas för Kuller eller Krulles grav
Stenkammargrav raå 143, rest av

Bebyggelse:

Frövet 1:7. Torpbebyggelse med värde för miljön.

Hög räa 37. även fyndplats för en pilspets
Stensättning räa 35:1-2. varav en är osäker
Stensättning räa 36. eller röse?
Fyndplats räa 141. flintmejsel

14. Färdsle, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Färdsle by med välbevarad struktur och ett par välbevarade gårdsmiljöer.

Motiv:

Bymiljö karaktäristisk för Grönåns dalgång. Färdsle omfattade fyra hela hemman 1550. Byn genomgick storskifte år 1785 och laga skifte i ett par omgångar 1835 och 1865. Markerna bär tydlig prägel av skiftesreformerna men ett antal av gårdarna, varav två är mycket välbevarade, ligger kvar på den gamla bytomten.

Färdsle 2:3 och 3:17 är välbevarade exempel på bondgårdar såsom de kom att utformas under senare delen av 1800-talet. Indragen logport samt stensatt gårdsplan är detaljer som ger Färdsle 3:17 stora värden. Dessa detaljer har förr varit karaktäristiska för gårdar i västra Sverige.

Ingår också i:

Översiktsplan för Ale 1992

Manbyggnaden på Färdsle 2:3 har många fina detaljer såsom originalfönster och glasveranda.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Fyndplats räa 152. skafthålsyxa

Fyndplats räa 155

Fornlämningliknande lämning räa 151. rest sten sannolikt sentida

Bebyggelse:

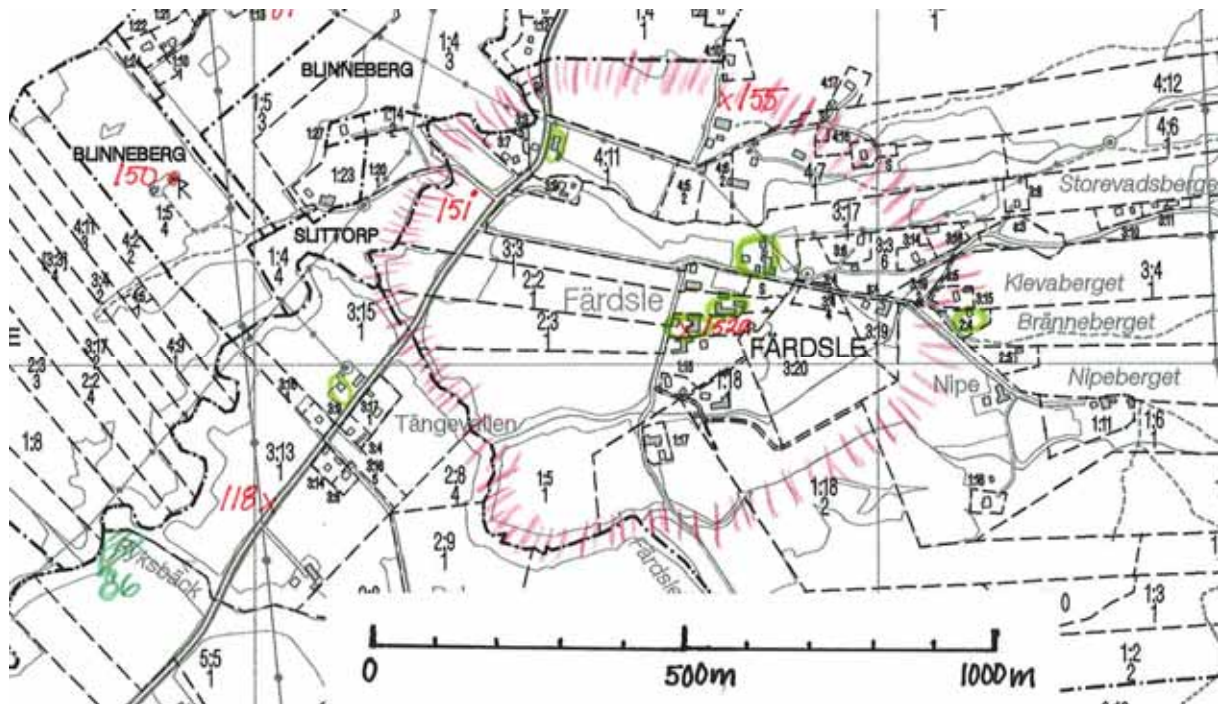
Färdsle 2:3 Bäckén. En av gårdarna i Färdsle.

Boningshuset har det västsvensk dubbelhusets plan, sadeltak med tvåkupigt tegel, sexdelade fönster samt glasveranda. Bakom ligger en trelängad ladugårdsbyggnad samt ett mindre boningshus. Mycket välbevarad gårdsanläggning trots vissa förändringar såsom plåttak på ladugården.

Färdsle 3:17 Trulsgård. En av gårdarna i Färdsle, troligen på ursprunglig plats. Boningshuset har det västsvensk dubbelhusets plan, sadeltak, sexdelade fönster samt utbyggnad framtill med veranda. Välbevarad karaktär trots delvis bytt takmaterial. Sammanhållen fägård som ligger tydligt avskild från mangården med ladugård samt flera mindre uthusbyggnader. Indragen logport samtstensatt gårdsplan är detaljer som ger gården mycket stora värden.

Färdsle 2:4. Bostadshus med det västsvenska dubbelhusets plan, sadeltak samt faluröd panel. Bevarad karaktär.

Färdsle 4:11 Nordgård. Välbevarad ladugård. Man- och fägård skiljs åt av landsvägen.

15. Kattleberg, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Kommunikationsmiljö med äldre vägsträckning, gästgiveri med tingssal, milsten.

Motiv:

Värdefull kommunikationsmiljö med f.d. gästgiveri/tingsplats. Kattlebergs by ligger till stor del ännu kvar på den gamla bytomten utmed kanten av berget. Framför bebyggelsen löper en gammal sträckning av landsvägen mellan Vänersborg och Göteborg, en föregångare till E 45. I Kattleberg låg från 1670-talet till år 1885 Ale härads tingsplats. Den nuvarande byggnaden på Kattleberg uppfördes i början av 1800-talet och inrymde förutom tingssal och häradsarkiv också lokaler för gästgiveri med övernattningsrum för häradsrättens behov. Den praktfulla byggnaden fungerade väl för sitt ändamål men på 1870-talet började den anses som otidsenlig och fel belägen. Till miljön hör också en milsten som bidrar till det kommunikationshistoriska intresset.

¼ -milsten från 1754 vid Kattleberg 1:7.

Gästgivargården. Foto Ale kommun 1982.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör främst motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Hällristning raå 134. älvkvarnar
Vägmärke raå 116. milstolpe
Byggnad raå 117. manbyggnad f.d. tingshus

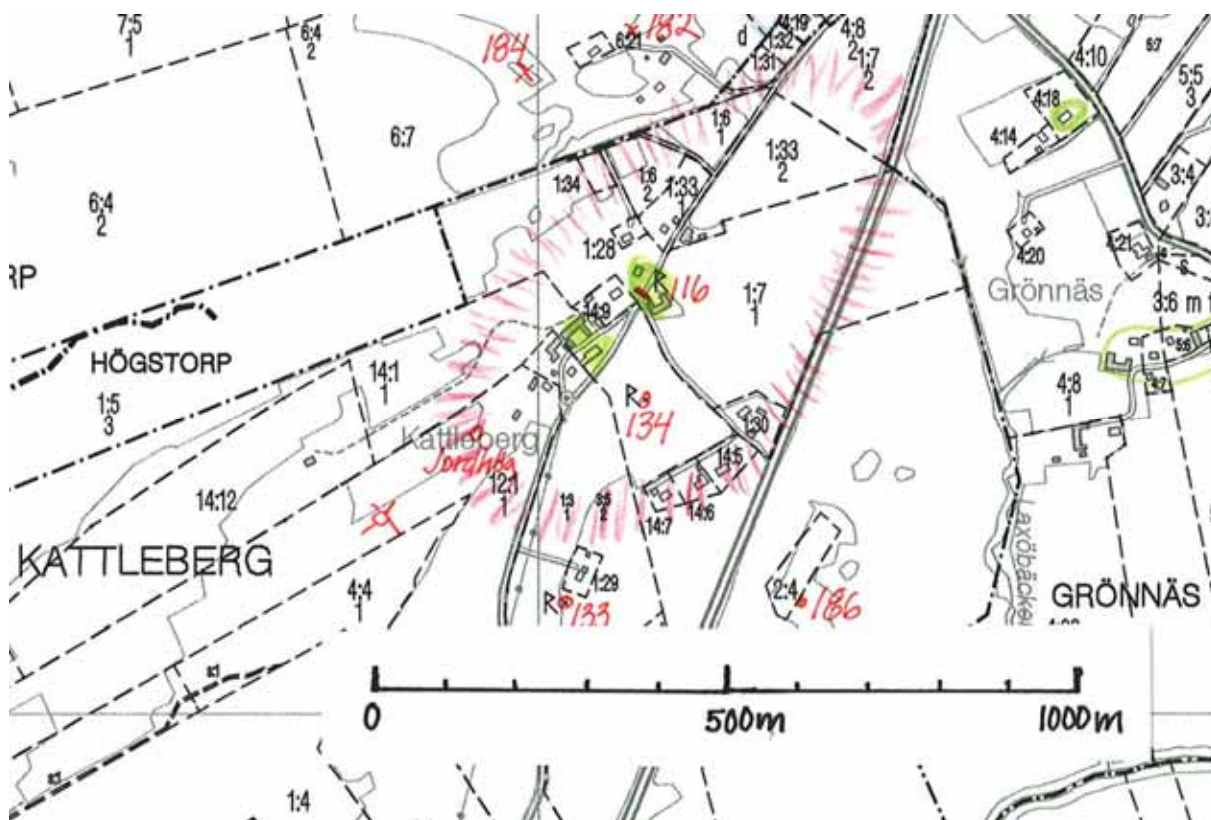
Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Kattleberg 14:1. F.d. gästgiveri och tingsplats. Manbyggnaden är uppförd i två och en halv våning och innehåller bl.a. Ale härads gamla tingsسال. Här hölls tingsförhandlingar mellan åren 1675 och 1885. Till gården hör också ett stort timrat magasin samt ladugård m.fl. uthusbyggnader. Manbyggnaden drar med sin storlek och speciella utformning förbipasserandes ögon till sig.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Kattleberg 1:7. En av gårdarna i Kattlebergs by. Man- och fägård är på västsvenskt vis skilda genom byvägen. Manbyggnaden har dubbelhusets planlösning, sadeltak, träpanel samt krysspröjsade halvåvningsfönster. Den trelängade ladugården är byggd som en hästsko. Gården har trots vissa förändringar såsom bytta fönster ett miljövärde ihop med gästgiveriet.

I trädgården står en av kommunens bevarade milstenar, en kvartsmilsten daterad 1754.

16. Skepplanda – Vadbacka – Stugåsberget, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Fornlämningar med bl.a. Götaälvdalens största gravfält samt hällristning på Stugåsberget, Skepplanda kyrkby, Vadbacka med gästgivargård, stenvalvbro, hembygdsgård, kvarnar vid Forsåns fall.

Motiv:

Bergsryggarna och odlingsstråken i Grönåns omgivning har innehåller ett tätt fornlämningsbestånd. Sambanden mellan fornlämnningar, äldre kyrkby- och jordbruksbebyggelse är påfallande och återspeglar ett kontinuerligt format bondelandskap. Skepplanda kyrkby med gravfält utgör ett koncentrat av dalgångens sammansatta fornlämningsbestånd och bebyggelsehistoriska utveckling. Gravfältet norr om kyrkan är ett av Götaälvdalens största med över 60 enskilda anläggningar, dels högar men framförallt runda stensättningar. Området har stora pedagogiska värden. På Stugåsberget finns länets största hällristningsfigur, ett detaljrikt utformat skepp och på Smörkullen återfinns en fin lokal med skålgropar.

Skepplanda kyrka med sitt exponerade läge i dalgången har medeltida ursprung. Att man valt platser som redan före kristendomens införande hade en rituell betydelse visar det faktum att kyrkan ligger invid ovan nämnda gravfält från järnåldern. Det visar på ett spännande sätt på en kontinuitet i begravningstraditionen från förhistorisk tid och fram till idag. Vid kyrkan finns prästgård och tillhörande löneboställe med omgivande odlingsmark.

Forsån har utgjort ett centrum för kvarnrörelsen i Skepplanda med omnejd och ”Fors strömmar” utnyttjades redan under medeltiden. Under århundraden har kvarnar, sågar och garverier funnits utmed fallfåran, idag återstår två av dessa plus otaliga spår efter flera anläggningar. Under medeltiden var Grönån segelbar en bra bit in i Skepplandadalen och teorier finns om att det vid Vadbacka och Grönköping funnits en handelsplats. Vadbacka gästgivaregård tillkom år 1684 och invid den finns kommunens förnämsta stenvalvbro, uppförd i början av 1800-talet. I miljön ligger också Skepplanda hembygdsgård med ett flertal hitflyttade byggnader. Miljön förvaltas av hembygdsföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskaps spridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Miljön är av riksintresse för kulturmiljövården och delar av området ingår också i Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktsplan för Ale 1992 samt Naturvårdsplan för Ale kommun.

Kyrkan

Prästgården

Gravfält vid Skepplanda kyrka.

Ristningen vid Stugåberget

Stenvalvbron

½ - milsten från 1819 vid brofästet.

Gästgiveriet

Hembydsgården

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning. Skyddsföreskrifter finns framtagna för prästgården enligt § 12 kap 41 i kyrkolagen (1992:300). Dessa kan med fördel arbetas in i områdesbestämmelser eller detaljplan.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt. Gravfältet vid kyrkan skyltas och görs åtkomligt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

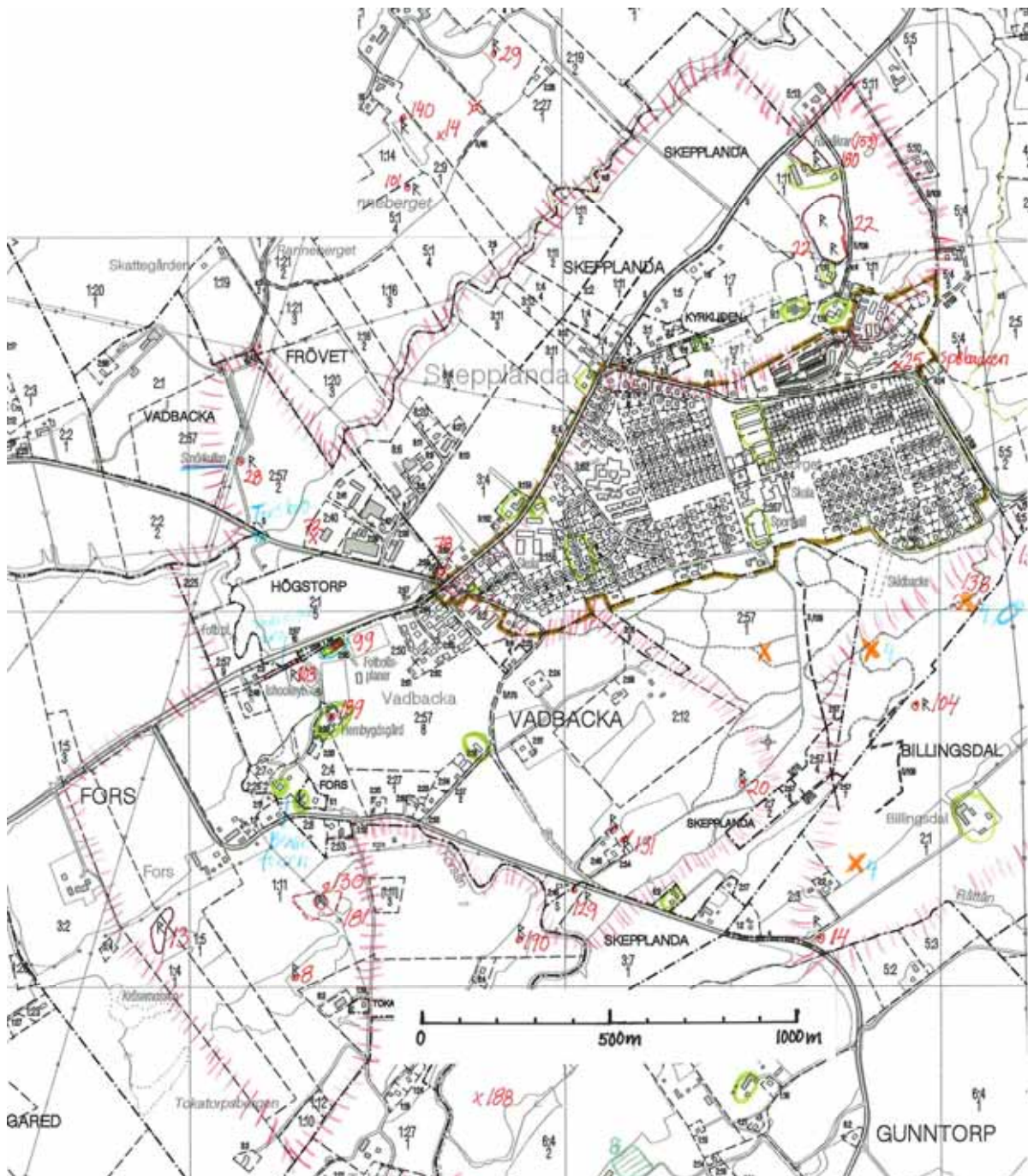
<p>Fornlämningar:</p> <p>Gravfält raä 13. 1 hög, 12 stensättningar, 2 gravar markerade av sten/block</p> <p>Gravfält raä 22. 5 högar, 55 stensättningar</p> <p>Stensättning raä 29</p> <p>Stensättning raä 101</p> <p>Stensättning raä 104</p> <p>Boplats raä 181</p> <p>Hällristning raä 8. ca 25 älvkvarnar</p> <p>Hällristning raä 20. 1 skepp</p> <p>Hällristning raä 28. ca 85 älvkvarnar och 2 avlånga fördjupningar</p> <p>Hällristning raä 129. 1 skepp och 9 älvkvarnar (ej framrensad eller skyltad)</p> <p>Hällristning raä 131:1-4. älvkvarnar</p> <p>Hällristning raä 140. 1 älvkvarn</p> <p>Hällristning raä 153. älvkvarnar</p> <p>Hällristning raä 190. 5 älvkvarnar</p> <p>Fyndplats raä 25</p> <p>Fyndplats raä 142</p> <p>Fyndplats raä 146. skafthålsyxa</p> <p>Fyndplats raä 204</p> <p>Fossil åker raä 180</p> <p>Fornlämningsliknande bildning raä 130. osäkra älvkvarnar</p> <p>Vägmärke raä 14. milstolpe</p> <p>Vägmärke raä 78. vägvisarsten</p> <p>Vägmärke 189:1. milstolpe flyttad</p> <p>Hembygdsgård raä 189:2</p> <p>Byggnad raä 99. Vadebacka gästgivaregård, nu ombyggd</p> <p>Husgrund raä 138. historisk tid</p> <p>Bro raä 103</p> <p>Plats med tradition raä 72. enligt traditionen har platsen förr varit en handelsplats, Grönköping</p> <p>Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:</p> <p>Skeplanda 1:7 och 9:1 Skeplanda kyrka. Kyrkan som har medeltida ursprung har ett exponerat läge i Grönåns dalgång. Kyrkan ligger invid ett gravfält från järnåldern vilket visar på en kontinuitet i begravningstraditionen från förhistorisk tid och fram till idag. Kyrkan i Skeplanda skadades svårt under krigsåren på 1670-talet och församlingen beslutade därför att bygga en ny vilket genomfördes åren 1698-1705. Tornet tillkom år 1753.</p> <p>Skeplanda 1:13. Prästgården. Det bevarade kyrkoherdebostället i Skeplanda har stort värde för kyrkomiljön. Manbyggnaden som är uppförd på 1880-talet bär spår av senare tiders förändringar men har ändå bevarat mycket av sin ursprungliga karaktär. Till miljön hör också ett par äldre ekonomibyggnader, bl.a. en drängstuga från tidigt 1800-tal. Här ligger också en äldre arrendatorsbostad samt norr om kyrkkullen prästgårdsarrendatorns gård med tidstypiska byggnader från 1900-talets mitt.</p>	<p>Vadbacka 2:65. Vadbacka gästgivaregård. Gästgiveriet vid Vadbacka tillkom år 1684 efter initiativ av landshövdingen Henrik von Vicken. Den bevarade gästgivaregården är av okänd ålder men har ett utseende som kulle kunna härstamma från 1700-talets andra hälft då gästgiveriverksamheten återupptogs efter att ha legat nere i knappt två decennier. Huset har dock under årens lopp genomgått flera förändringar. Förutom manbyggnaden fanns enligt en besiktning 1833 också hållstuga (där mat och öl serverades), köksbyggnad, hemlighus samt ladugård.</p> <p>Vadbacka 2:26. Fors nedre kvarn. Kvarnbyggnad uppförd i början av 1800-talet i sten och tegel med putsade fasader. En av två bevarade kvarnbyggnader utmed Forsåns fall.</p> <p>Fors 5:1/ Vadbacka 2:8. Fors övre kvarn. Kvarnbyggnad med hög stengrund samt överbyggnad i trä. Välbevarad karaktär. En av två bevarade kvarnar utmed Forsåns fall. Stort värde ihop med den nedre kvarnen.</p> <p>Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:</p> <p>Vadbacka 2:29. Skeplanda hembygdsgård. Hembygdsgård med ett flertal hitflyttade äldre byggnader. Framkammarsstuga uppförd 1718. Hitflyttad från Bråtaslätt i Hälanda år 1955. Intill denna ligger ett kokhus som flyttats från gästgiveriet. Här finns också det gamla sockenmagasinet, taget i bruk 1868, som tidigare stod på Skeplanda Östergård. Högstorps gamla bysmedja flyttades till hembygdsgården 1982. Hembygdsgården har ett stort värde som samlingsplats i bygden och förvaltare av det lokala kulturarvet.</p> <p>Vadbacka 2:57 Hemvärnet. Hemvärnsbarack som numera också innehåller museum över beredskapstiden.</p> <p>Skeplanda 3:11. En av de gamla Skeplandagårdarna. Manbyggnad med det västsvenska dubbelhusets planlösning, locklistpanel, sadeltak med enkupigt tegel. Bytta fönster, senare tillkommen taklätta samt balkong gör att huset förändrats. Ladugård i vinkel med plåttak. Har ett viss miljövärde.</p> <p>Skeplanda 3:153. En av de äldre Skeplandagårdarna. Ligger alldeles invid vägen. Manbyggnaden är ombyggd men på gården finns flera äldre ekonomibyggnader av intresse, bl.a. ett timrat magasin. Här låg tidigare Anders Larssons affär från 1890-talet till 1915. Bör dokumenteras.</p> <p>Skeplanda 6:2. Gårdsmiljö med faluröd manbyggnad som delvis är förändrad genom tillbyggnad. Mycket fin ladugård.</p> <p>Skeplanda 1:10 och 1:11. Arrendatorsbostäder med koppling till prästgården. Se vidare under denna. Har ett byggnadsvärde samt värde för miljön.</p>
---	---

Kvarnen

Forsån

17. Sålanda, Skepplanda socken

Uttryck för miljön:

Landskapsavsnitt som är ovanligt rikt på lämningar från olika tider och verksamheter, exempelvis skolhus, f.d. länsmansboställe samt dess föregångare, torplämningar, gravfält från järnåldern, fångstgrop och linbrättningsgrop, dansbana, hålvägar och mäktiga träd.

Motiv:

Intressant område som på olika sätt speglar traktens historia med spår från såväl förhistorisk tid som mer närliggande. Här finns intressanta miljöer som berättar om administrativ indelning med boställen och skolmiljöer liksom spår efter det äldre jordbrukssamhället med välbevarad bebyggelse, fossil åkermark, fångstgrop och linberedningsgrop. Pedagogisk tillgång för boende och skolbarn.

Skolhus från 1924

Äldre bild av lärarbostaden. Rmvg:s arkiv.

Milsten med f.d. länsmansboställe i bakgrunden

Vargropen

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Kulturhistoriska lämningar bör hållas fria från igenväxning. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Milsten raä 14, halvmilsten från 1785
Stensättningar raä 15, 2 osäkra
Stensättning raä 18, stensättningsliknande lämning
Stensättning raä 19, rund
Fångstgrop raä 21, "Varggropen"
Hög raä 23, höglignande lämning
Gravfält raä 24, "Sves lund" gravfält med 4 högar och ca 21 runda stensättningar
Stensättning raä 26, stensättningsliknande lämning
Röse raä 27, svårt skadat
Stensättning raä 104, rund
Hög raä 109, osäker
Bebyggelselämning raä 138, 2 husgrunder
Bebyggelselämning raä 139. Här låg Gamla Berg-föregångaren till Billingsdals gård. Jordkällare, brunn, grundstenar och vårdträd minner om tidigare bebyggelse
Röse raä 156, rest av
Hög raä 177, rest av
Fossil åkermark raä 178, minst 10 odlingsterrasser
Hålväg raä 179, nedskuren 0,5-3 meter, 100 meter lång. Idag spolierad av väg- och dikesbygge!

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Billingsdal 2:1 Före detta länsmansboställe. Gårdsbebyggelsen är uppförd på 1900- och 2000-talet och om- och tillbyggd i sen tid. Har ett värde genom sin historia.

Sålanda 2:14 och 2:15. F.d. Sålanda folkskola F.d. skola med lärarbostad. Skolhus från 1924 med mansardtak, träpanel samt stora korspostfönster med spröjs i nedre lufterna. Välbevarad karaktär trots vissa förändringar. Innehöll från början skolsal, slöjdsal, gymnastiklokal, tambur, kapp- och duschrut samt en bostad om 1 rok. Intill ligger lärarbostad från 1924. Huset har genomgått förändringar men har ett miljövärde tillsammans med skolan. Karaktäristisk skolmiljö.

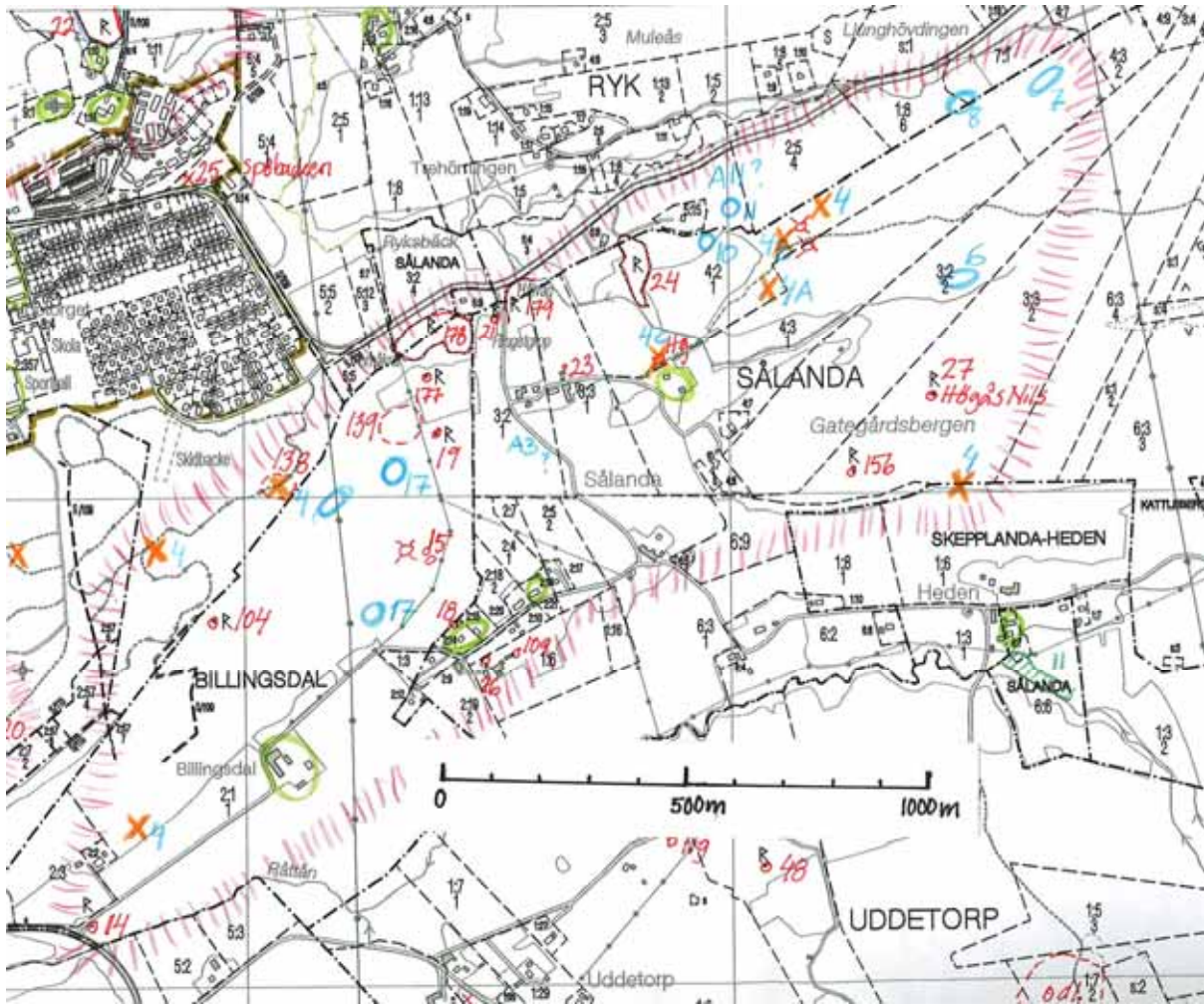
Sålanda 2:16 F.d. Sålanda småskola. Skolbyggnad från 1881 med träpanel, sadeltak samt korspostfönster. Innehöll från början skolsal, tambur, kapprum samt en lägenhet om 3 rok. Välbevarad karaktär trots vissa förändringar. Kallas allmänt småskolan efter 1924.

Sålanda 4:3. Nordgård.

En av gårdarna i Sålanda (omnämnt 1390 samt fyra hemmansdelar om 1 mtl 1550). Timrad manbyggnad från 1820 med det västsvenska dubbelhusets plan med locklistpanel, sadeltak med tvåkupigt tegel, sexdelade fönster samt frontespis. Ladugården från 1907 är dock nedbrunnen. Stenmurar och syrenhäckar ramar in mangården. Mycket välbevarad gårdsanläggning.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

4. Torplämningar. 4A "Lesammerbacke". 4B. Kils. Jordkällartak av stora stenhällar, som troligen tagits från fornlämningar i närheten. Denna typ av jordkällare finns i vår trakt endast i närheten av gravfält. 4C Smedjeruin-mycket gammal. Här förvarades enligt säkra källa flera lerkrus, som hittats i närheten vid odlingsarbete. Tyvärr borta för alltid?
6. Äldre odlingsmark
7. Flera granjättar. 3,10-3,00m.
8. Hålväg. (ej registrerad)
9. F.d. dansbana
10. Linbråtegröp.(stensatt. Den allra "finaste" av Ales många bråtegravar, av vilka endast ett fåtal är registrerade.)
12. F.d. hålväg. Spolierad av väg- och dikesbygge.
15. Jättetallar. (2.40-2,10m)
17. Mäktiga och vackra solitära ekar och eksamlingar.

18. Repslagarmuseet, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Carlmarks gamla repslagarbana som nu innehåller Repslagerimuseum. I miljön ligger också andra industribyggnader samt den gamla ångbåtsbryggan.

Motiv:

Industrianläggning med stor betydelse för Älvängen. Vid 1990-talets början var banan rivningshotad men tack vare stort engagemang kunde den räddas och omvandlas till ett repslagerimuseum. Anläggningen som har mycket stora kulturhistoriska värden utsågs 1995 till årets industriminne och skyddades 1996 som byggnadsminne.

Här bedrivs omfattande verksamhet kring industrihistoria och bevarande av industrihantverk. Anläggningen kan sägas vara en viktig del i varumärket Ale, både förr när den var en betydande industri och nu som centrum för repslageri och industrihistoria. Idag utgör anläggningen en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i byden.

Foto: Ale kommun

Foto: AB Flygtrafik Dals-Långed. RMVG:s fotoarkiv.

Foto: Ale kommun

Gällande skydd:

Repslagarbanan är skyddad som byggnadsminne enligt 3 kap. KML

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Fortsatt museiverksamhet.

Åtgärder:

Miljön är av sådant värde att den omfattas av 3 kap 12 § i PBL. Området bör detaljstuderas för att bedöma den övriga bebyggelsens värde. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet

avser kommunen undersöka behovet av att upprätta detaljplan. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt för flera byggnader i området.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse:

Starrkärr 15:1 och 15:4 Repslagarmuseet, f.d.

Carlmarks repslageri. Carlmarks repslageri startade i Åmål år 1811. Företaget flyttade till Älvängen drygt 100 år senare, 1917 – detta för att komma i ett bättre läge ur kommunikationssynpunkt. Familjen Carlmark sålde företaget 1983 och på 1990-talet flyttade verksamheten från platsen. Kvar finns ett flertal byggnader, bl.a. den drygt 300 meter långa repslagarbanan med bevarad utrustning och kontorsbyggnaden med en välbevarad 1940-talsintreör.

Vid 1990-talets början var banan rivningshotad men tack vare stort engagemang kunde den räddas och omvandlas till ett repslagerimuseum. Anläggningen som har mycket stora kulturhistoriska värden utsågs 1995 till årets industriminne och skyddades 1996 som byggnadsminne.

Förutom museet som inryms i den gamla repslagarbanan och i kontorsbyggnaden finns andra företag inrymda på området. Vid vattnet ligger den gamla ångbåtsbryggan kvar.

19. Häljered och Ale vikingagård, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Välbevarade gårdsmiljöer samt nyuppförd vikingagård i ett öppet odlingslandskap.

Motiv:

Tre gårdsmiljöer med ett välbevarat byggnadsbestånd representativ för 1800-talets andra hälft samt 1900-talets början. Ligger numera som entré till den nyuppförda vikingagården som skall spegla hur det kan ha sett ut i området under vikingatid. Vikingagården utgör en lätt tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Häljered 2:4 ingår i Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986 samt Översiktsplan för Ale 1992.

Foto: Jörgen Johansson.

Gällande skydd:

Biotoskydd gäller för stenvägg, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl och ges en mycket omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Häljered 2:4. Olof Persgården. Enskifte genomfördes i Häljered på 1820-talet och det förefaller vara efter detta som Olof Persgårdarna uppför nya manbyggnader. Manbyggnaden på 2:4 är från 1825 och har timmerstomme, faluröd locklistpanel samt spröjsade tvåluftsfnöner. På sadeltaket ligger enkupigt tegel. Bostadshuset är ett av socknen äldsta och relativt välbevarat. En jordkällare hör till miljön. Gården är utvärderad i kulturminnesvårdsprogrammet från 1986 men förfaller kraftigt!

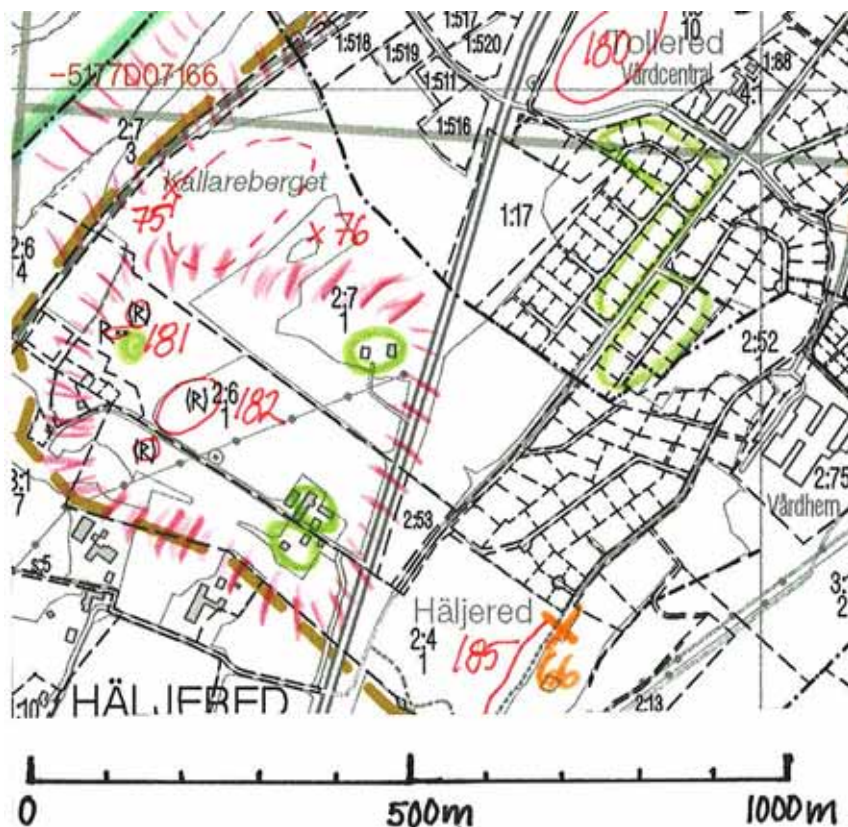
Häljered 2:6. Olof Persgården.

Bondgård med manbyggnad, ladugård samt en mindre uthuslänga. Troligtvis samtida med granngården men har genomgått fler förändringar. Innehåller idag föreningsverksamhet. Har stort miljövärde ihop med 2:4.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Häljered 2:6. Vikingamuseet. Museum med nyuppfört långhus samt mindre uthus i skiftesverksteknik. I omgivningarna pågår arbete med att skapa ett tillhörande odlingslandskap. En entrébyggnad har uppförts 2007-2008 på åkern mot E 45.

Häljered 2:7. Olof Persgården F.d. bondgård. Mycket välbevarat bostadshus uppfört 1882. Huset har det västsvenska dubbelhusets plan, sadeltak, locklistpanel spröjsade fnöner samt glasveranda. Tillhörande uthuslänga. Ladugården från 1894 är riven.

20. Grolanda, Skepplanda och Starrkärrs socknar

Uttryck för miljön:

Bymiljö, öppna marker ner mot Grosjön med medeltida husgrund samt flera stenåldersboplatser.

Motiv:

Kring Grosjön finns flera stenåldersboplatser och miljön visar på ett illustrativt sätt var man valde att slå sig ner under förhistoriskt tid. Medeltida husgrund, kallad Borggården eller Borregården. Den undersöktes arkeologiskt 1951 och har förslagits vara den medeltida fögderiborgen Stynaborg. Mer troligt är dock att Stynaborg låg i Kullings härad, nära Alingsås. Sjön har höga naturvärden och stor betydelse för fågellivet. Grolanda by med välbevarad struktur samt ett par välbevarade gårdsmiljöer. Själva bycentrum ligger på en kulle med ett öppet odlingslandskap runt om och ner mot sjön. Ett par områden med strandängar finns i området.

Ingår också i:

Ingår i Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 3 samt Naturvårdsplan för Ale kommun.

Foto: Ale kommun 1982

Foto: Ale kommun 1982

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd. Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Boplats räa 122 (Skepplanda sn)
Fyndplats räa 10. bl.a. sänken, pärlor, flintbitar (Skepplanda sn)
Fyndplats räa 12. slaggförekomst (Skepplanda sn)
Fyndplats räa 156. flintdolk och sänke? (Starrkärr sn)
Fyndplats räa 157. skafthålsyx och 2 brynen (Starrkärr sn)
Fyndplats räa 158. tjocknackad flintyx (Starrkärr sn)
Fyndplats räa 188. skafthålsyx (Skepplanda sn)
Runsten räa 61. borttagen (Starrkärr sn)
Husgrund räa 62. medeltida, kallas Borggården, undersöktes 1951 (Starrkärr sn)
Hyttlämning räa 11 (Skepplanda sn)

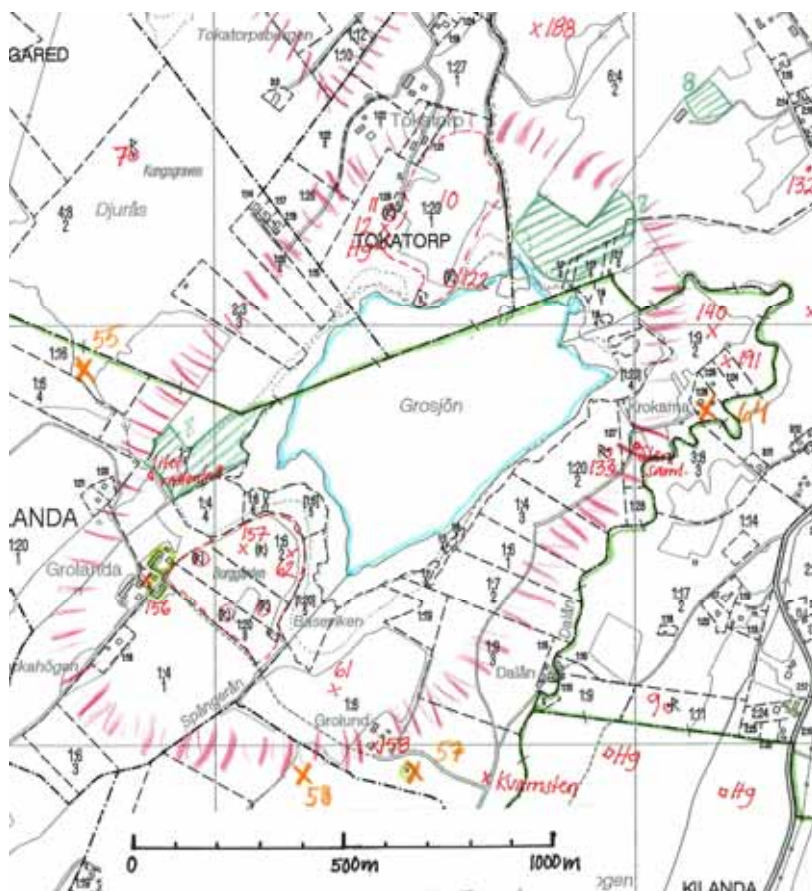
Bebyggelse:

Grolanda 1:7. en av gårdarna i Grolanda, nämnt 1425 och 1 mtl 1550. Ligger på den gamla byplatsen, en markerad höjd i landskapet. Gårdsmiljö med boningshus med dubbelhusets planlösning, tegeltäckt sadeltak. Avgränsad man- och fägård. Välbevarad trädgård med gräsrunnel och grusgångar. Ladugård samt mindre uthusbyggnader.

Grolanda 1:4. En av gårdarna i Grolanda. Ligger i anslutning till föregående. Manbyggnad med dubbelhusets plan. Stående och liggande panel, korspostfönster.

Ängs- och hagmarksobjekt:

8. Sötvattenstrandäng vid Grolanda

21. Alafors, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Välbevarad industrimiljö med fabriksbebyggelse, bostäder från olika tider samt skola och affärer mm som har hört till brukssamhället.

Motiv:

Alafors spinneri anlagt på 1850-talet är den första större industrietableringen i Ale kommun. Den nuvarande mycket välbevarade industrimiljön stammar från 1900-talets början. Alafors fabriker visar upp en klassiskt engelskinspirerad textilmiljö med sina höga spinneribyggnader i flera våningar, låg väveribyggnad med sågtandstak, ångcentral med skorsten och bomullsmagasin. Anläggningen är en av de bäst bevarade i sitt slag i Västsverige. Till miljön hör också disponentbostad, en- och flerfamiljshus från olika epoker i industrins historia samt affärsfastigheter. Även om en del av de enskilda objekten är mer eller mindre förändrade är karaktären av brukssamhälle ännu väl bibehållen och gör Alafors till det bäst bevarade industrisamhället i kommunen.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986 samt Översiktsplan för Ale 1992.

Foto: AB Flygtrafik, Dals Långed. RMVG:s fotoarkiv

Till vänster syns "Villerna" och uppe till höger Torulf & Tengboms tjänstebostäder. Foto lånat av Alafors dialoggrupp.

Gällande skydd:

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

En särskild kulturhistorisk utredning kan behövas för miljön. Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Flera av fastigheterna är av sådant värde att de bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta detaljplan eller områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Vägmärke raå 15. milstolpe

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Målje 1:81, 1:82, 1:83, 1:89, 1:90 Tjänstebostäder vid Källstigen. Välbevarade tjänstemannabostäder från början av 1900-talet. Ritades av Ernst Torulf och Ivar Tengbom. Tidstypisk utformning med mångspröjsade fönster, branta takfall, förstukvistar och bruna paneler. De timrade husen har ursprungligen varit för upp till fyra familjer. Ligger numera inträngda med nyare villabebyggelse. Ingår i miljö i kulturminnesvårdsprogrammet. (mindre och mer förändrade: Målje 1:85-1:88)

Målje 1:180. Disponentbostaden. Representativ villa för disponenten på Alafors fabriker byggd 1917. Huset har putsade fasader och delvis bevarad orginalkaraktär. Innehåller idag restaurang och har också varit barnkrubba. Ingår i miljö i kulturminnesvårdsprogrammet.

Målje 6:4 "Kaffekvarnen" Mindre, kvadratisk hus med speciell utformning med säteritak. Gamla posthuset. Ingår i miljö i kulturminnesvårdsprogrammet.

Bebyggelse utvärderad av dialoggrupper och vid översiktlig inventering 2006:

Målje 1:53 Hyreslänga med affär. Relativt välbevarad funktionalistisk utformning. Innehöll Konsum. Har främst ett värde för sin funktion i samhällets historia.

Målje 1:56. Litet egnahem med flackt sadeltak och träfasader. Välbevarad 1940-talskaraktär. Granne med flera likadana men förändrade hus. Representativ för de något yngre tjänstebostäderna i Alafors.

Målje 1:78 och 1:79. Mor Annas väg. Två förmansbostäder. "Villerna". Två fulla våningar och vind. Valmade gavelspetsar. Har idag eternitfasader och bytta fönster. Har främst ett värde för sin funktion i samhällets historia. Miljövärde och visst byggnadsvärde trots förändringar.

Målje 9:1, 1:41 och 1:40 Egnahem med träfasader och sadeltak. Gatusträckning med tre hus med bevarad 1950-talsfunkis.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

6. Spökbrunnen – användes för lagring av is
7. Platsen för handelsboden Arka
8. Platsen för Alagården, här har funnits affär, tvättstuga och

Målje 6:6 Alafors fabriker. Den första större industrietableringen i kommunen. Alafors spinneri anlades åren 1854-56. Den ursprungliga fabriksbebyggelsen brann 1905 och återuppfördes året därpå. Den utökades ytterligare tio år senare. Spinneriet lades ned 1966. Fabriken består av flera tegelbyggnader med speciell arkitektur och klocktorn. I nuvarande fabrikslokaler finns bland annat ett bryggeri, en teater och en vävförening. Ingår i miljö i kulturminnesvårdsprogrammet.

Målje 6:7, "Bracka"

Arbetarbostad från 1800-talets slut med stort värde för miljön. Numera riven.

Målje 6:43-6:67 Sjövallavägen 2-50. Arbetarbostäder med lägenheter. Kallas "Gårdarna". Gårdarna bestod av totalt 5 hus längs nuvarande Sjövallavägen. Kallas också "Nybyggena". Ingår i miljö i kulturminnesvårdsprogrammet.

servering.

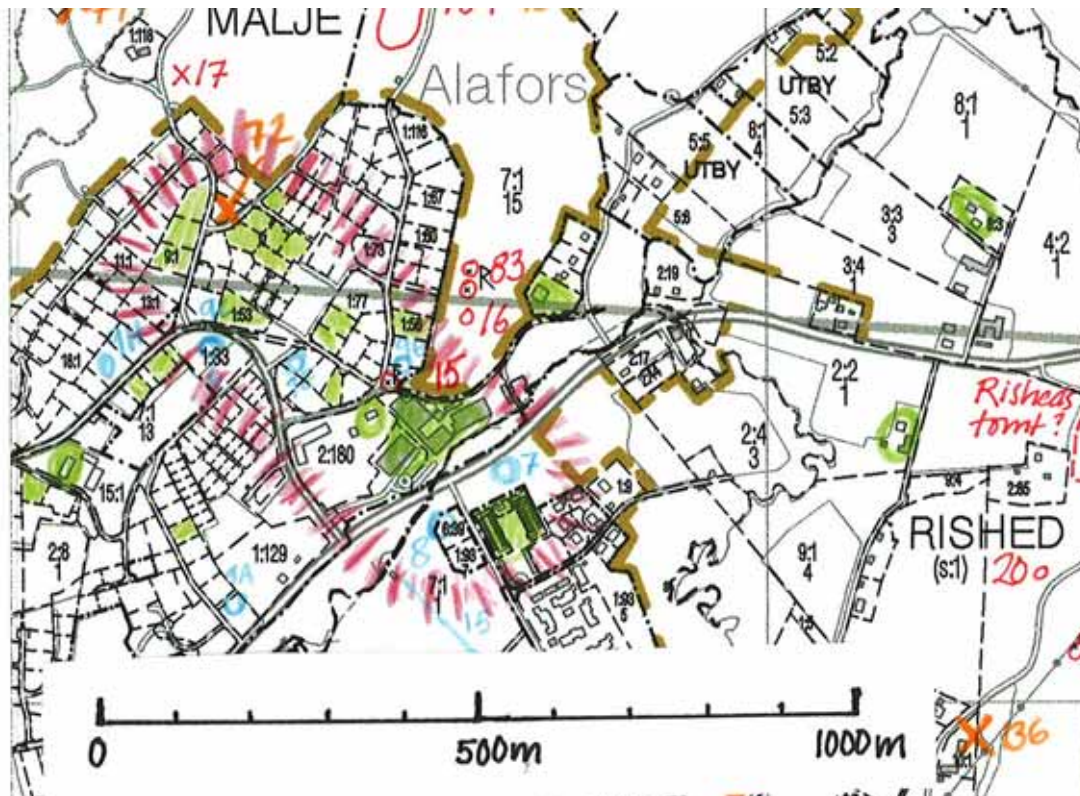
9C. Konsum

9E. Anna i boden (Tjocka Annas affär)

9G. Hökare Larssons affär

9H. Walls affär

72. Muddens, torpställe medtaget i torpinventeringen

22. Gravfält vid Torp, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Välbevarad gravfältsmiljö från järnåldern.

Motiv:

Tydligt och välbevarat gravfält från järnåldern. Pedagogiskt värde.

Ingår också i:

Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Rekommendationer:

Området skulle behöva röjas

Åtgärder:

Eventuell skyltning.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Gravfält räa 9. 1 hög och 4 stensättningar

23. Starrkärr med sockencentrum och Prästalund, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Sockencentrum med kyrka, prästgård, skola m.m. Prästalunds hembygdsmuseum, rika fornlämningsmiljöer m.m.

Motiv:

Klassiskt sockencentrum med kyrka, prästgård med löneboställe samt skola. Till miljön hör också de pastorala skogshagmarkerna vid Prästalund väster om kyrkan med rika fornlämningsmiljöer, äldre vägsträckning med en bevarad milsten samt Starrkärr – Kilanda hembygdsgård med omfattande samlingar av exempelvis byggnader, väghållningsstenar och föremål från bygden. Anläggningen förvaltas av hembygdsföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986 och Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 2 samt Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Foto lånat av Starrkärrs hembygdsförening.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse placeras med hänsyn till befintliga värden och ges en omsorgsfull utformning.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt. Skyddsföreskrifter finns framtagna för prästgården enligt § 12 kap 41 i kyrkolagen (1992:300). Dessa kan med fördel arbetas in i områdesbestämmelser eller detaljplan.

¼ - milsten från 1785

Starkodders grav, en hällkista. Foto: Katarina Kåhre

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Gravfält raä 11. 3 högar, 14stensättningar, 3 stenkretsar.
Kallas Arves hög
Gravfält raä 33. 9stensättningar, 5 stenkretsar, 1 hällkista.
Kallas Starkoddersgrav
Grav markerad med block raä 35. ej på ursprunglig plats, rest i sen tid
Hällristning raä 32:7. 30 älvkvarnar
Fyndplats raä 166. urna
Fornlämningssliknande lämning raä 50. stensättning?
Vägmärke raä 32:1-6. 2 milstolpar, 4 väghållningsstenar.
Samtliga stenar är ditflyttade i sen tid
Vägmärke raä 79. milstolpe
Hembygdsgränd och fyndsamling raä 85:1-2

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Starrkärr 3:2. Starrkärrs kyrka. Kyrkan uppfördes 1842, under ledning av byggmästare Petter Pettersson från Sandhult, och är en typiskt klassicistisk salskyrka med plats för 600 personer. Kyrkan ersatt en då blott dryga 100-åriga barockkyrka. Det nya kyrkorummet är stort och ljus med en nisch i korväggen med ett enkelt kors som enda

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Starrkärr 3:1. Prästalund. Starrkärr-Kilanda hembygdsförening bildades 1938. De första byggnaderna flyttades till Prästalund 1943-44. Idag finns inom museiområdet 8 byggnader som innehåller mer än 3000 katalogiserade föremål. Hembygdsgränden har ett stort värde som samlingsplats i bygden och förvaltare av det lokala kulturarvet.

Starrkärr 3:8. Lönebostället. I Starrkärr ligger själva prästgården och jordbruket med ekonomibyggnader och arrendatorsbostad alldeles invid varandra i en mycket väl sammanhållen miljö tillsammans med kyrkan. Lönebostället har trots förändringar ett värde för miljön genom sin historia.

Starrkärr 3:5 Egnahem vid Starrkärrs prästgård. Träpanel och tvåluftsfönster. Sadeltak med tvåkupigt tegel. Välbevarad 1930-40-talskaraktär.

Ängs- och hagmarksobjekt:

6. Ekharar vid Starrkärr.

utsmyckning, helt i tidens anda.

Starrkärr 3:9. Prästgården. Prästgårdsbyggnad uppförd 1907. Den timrade byggnaden har locklistpanel samt sadeltak med stora frontespiser i båda takfallen. Byggnaden har genomgått en del förändringar såsom fönsterbyte och ombyggnad av entréparti. Prästgården har en central plats i socknens historia och i miljön kring kyrkan. Byggnaden utnyttjas idag som församlingshem. Särskilda skyddsföreskrifter finns framtagna för prästgården.

Starrkärr 3:7. Starrkärrs skola. Stor välbevarad skolbyggnad från 1914.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

91 Askingtorpet eller Askimtorpet, torplämning. I området har funnits flera torp vars lägen är okända.

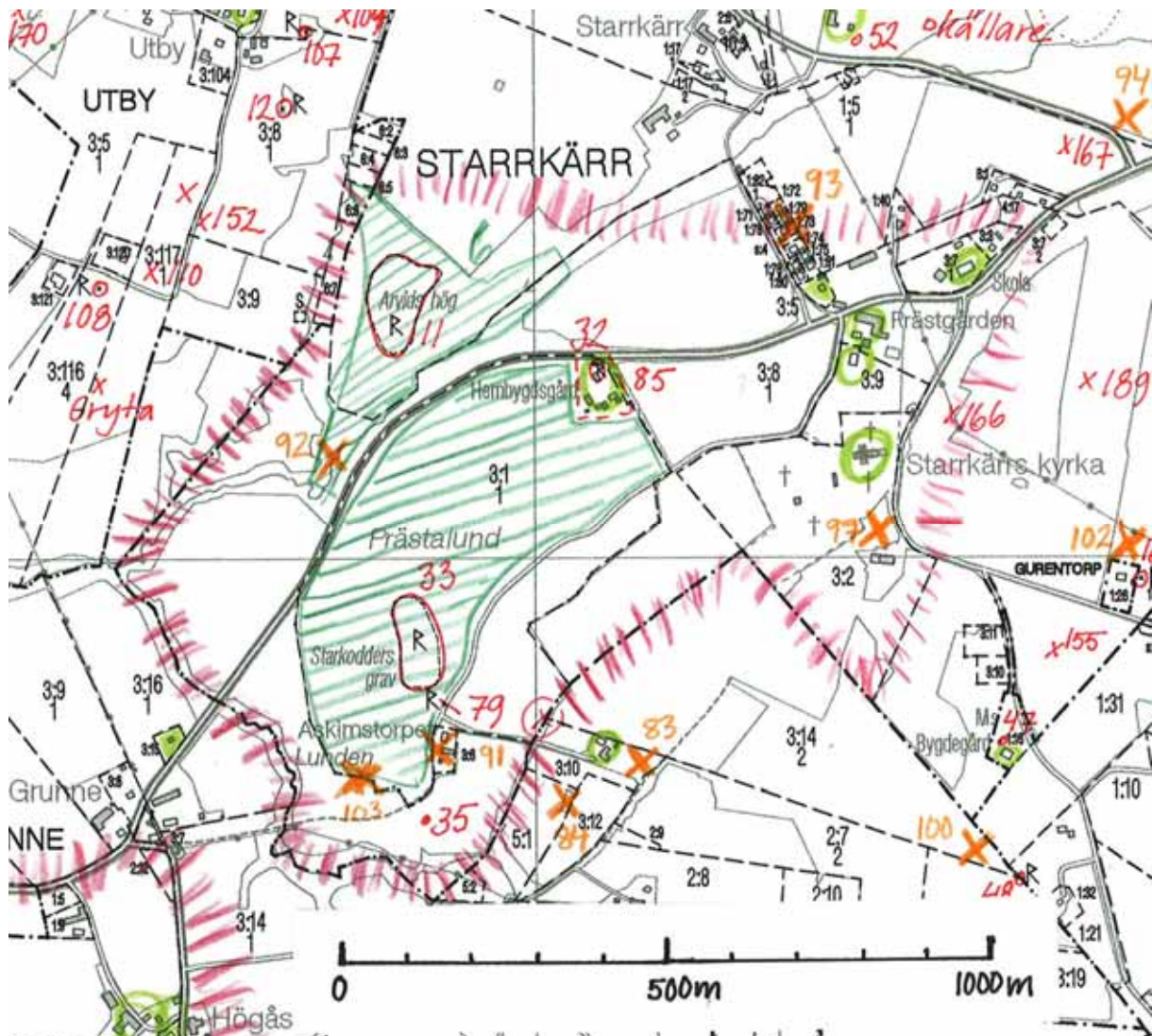
92 Lunden, torplämning

93 Petters hage, torplämning

97 Ingas stuga, torplämning

103 Statorpet, torplämning

Siffrorna hänvisar till "Torp i Starrkärr-Kilanda socknar"

24. Grunne, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

By med välbevarad struktur samt flera välbevarade gårdsmiljöer.

Motiv:

Grunne omnämns i jordeboken från 1550 och omfattade då tre hela skattehemman. Byn har genomgått bl.a. enskifte 1818 men flera av gårdarna ligger ännu kvar på den gamla bytomten och utgör en ovanligt väl sammanhållen bebyggelsemiljö. De enskilda gårdarna har genomgått mer eller mindre stora förändringar men flera är relativt välbevarade och representativa för traktens äldre byggnadsskick. Ett flertal gårdar ligger i utflyttade lägen, bl.a. Grunne 4:1 som har välbevarad bebyggelse.

Ingår också i:

Översiktplan för Ale kommun 1992 samt Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Gällande skydd:

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör främst motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Grunne 1:10, Grunne 1:4, Grunne 1:3, Grunne 4:1.
Gårdar på Grunne gamla bytomt samt en i utskiftat läge. Fyra gårdar med dubbelhus samt ett yngre 1940-tal (4:1). Samtliga har genomgått mer eller mindre stora förändringar men har delvis bevarad karaktär samt ett miljövärde. Välbevarade ladugårdar med karaktäristisk västsvensk utformning. Jordbruksdrift.

Grunne 1:12.

Liten röd stuga 1910-40-tal? Faluröd panel, sexdelade fönster samt enkupigt tegeltak. Låg tidigare på Grunne samfällighet.

Ängs- och hagmarksobjekt:

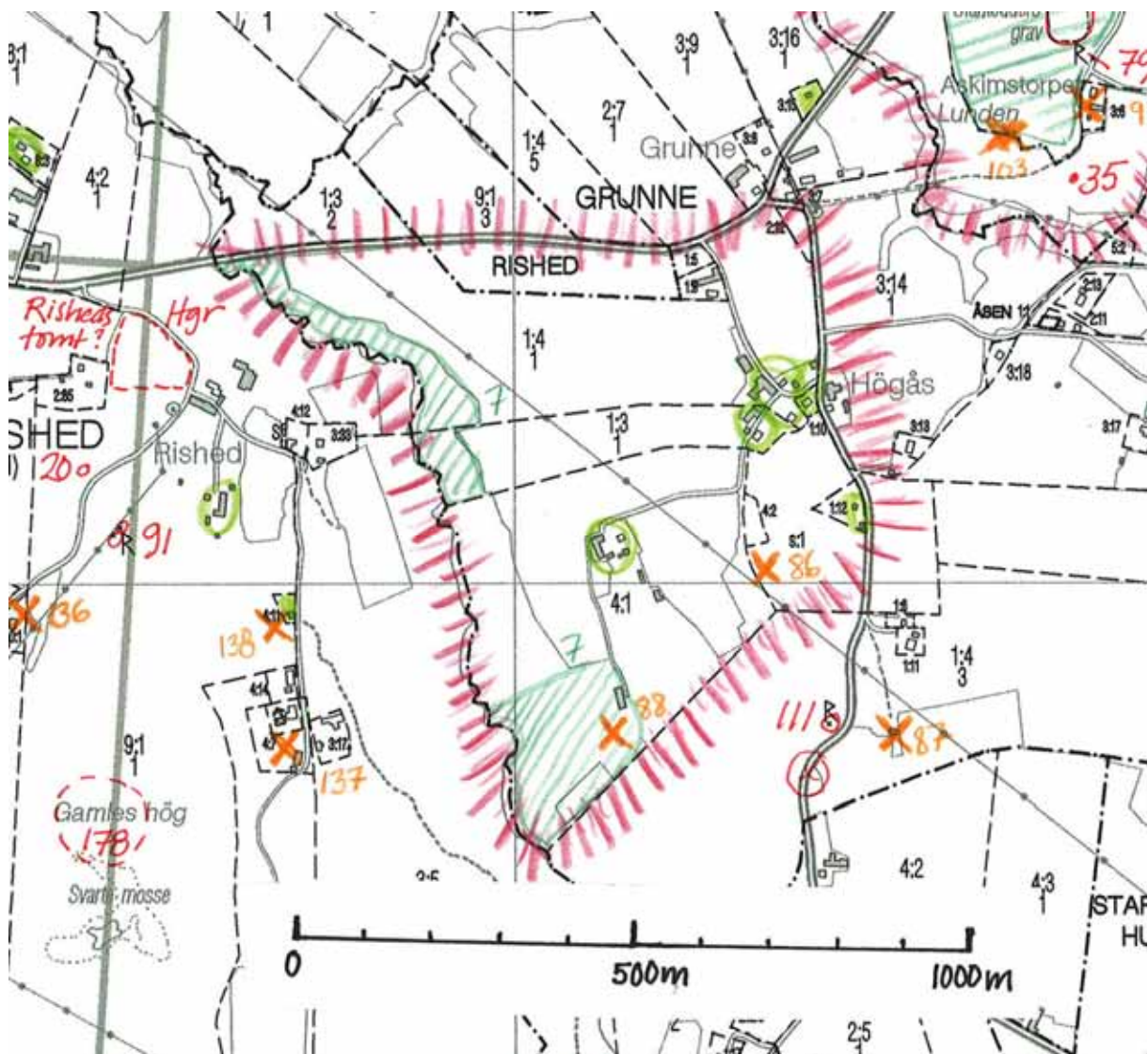
7. Ravin vid Grunne

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

86. Tollalyckan, plats för torp

88. Ingeborgs lycka, torplämning med husgrund och jordkällare

Siffrorna hänvisar till "Torp i Starrkärr-Kilanda socknar"

25. Kilanda sockencentrum och säteri, Kilanda socken

Uttryck för miljön:

Kilanda säteri med öppet odlingslandskap med säteribebyggelse, allé, kyrka, skola, kvarnar m.m.

Motiv:

Ytterst välbevarad helhetsmiljö helt präglad av säteriet, under många århundraden ett samhälle i samhället. Kilanda omtalas första gången 1425. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket tog över. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom lantushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Även om mycket har förändrats under Domänverkets tid och senare så finns en hel del bevarat som ger en god bild av Kilanda säteri och den betydelse herrgården hade för sin omgivning. Miljön tillhör de mest skyddsvärda i kommunen och har ett tydligt värde även ur ett regionalt perspektiv.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktsplan för Ale 1992, Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 3 samt Naturvårdsprogram för Ale kommun.

Kyrkan

Mjölnearbostaden

Skolan

Kvarnen

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, alléträd, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är beroende av fortsatt hävd.

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras av brukningsskäl och utformas med stor noggrannhet.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Eventuell skyltning kan bli aktuell.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Stenkrets raä 26:1-2. 2 varav 1 osäker

Stensättning raä 2

Grav markerad med sten/block raä 79

Hällristning raä 19:1-3. 28 älvkvarnar

Hällristning raä 25. 11 älvkvarnar

Vägmärke raä 3. vägvisarsten

Husgrund, historisk tid raä 28, 63, 66

Ristning, medeltid/historisk tid raä 64. sentida

Lägenhetsbebyggelse raä 27, 65

Byggnad annan raä 1. Kilanda säteri

Övrigt raä 42:1-5

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Kilanda 6:1. Kilanda kyrka. Kyrkan har medeltida ursprung men byggdes till och förlängdes år 1703. Sitt nuvarande utseende fick kyrkan först år 1805 då tornet tillkom. En genomgripande renovering i historiserande stil företogs år 1895 under ledning av arkitekt Adrian Peterson. Bland annat förstörades fönstren och bänkinredningen byttes ut. Åren 1947-48 genomfördes ännu en omfattande renovering, den här gången i regi av Sigfrid Ericson som hade målsättningen att återställa den barockprägel som fanns i kyrkan före 1895 års renovering.

Kilanda 5:2. Kilanda säteri. Kilanda omtalas första gången 1425 och införlivades på 1500-talet i Gustav Vasas jordegendomar. Under 1600-talet innehades herrgården av släkterna Oxenstierna, Bonde, Sparre och Rosenhane. Manbyggnaden har sitt ursprung från 1690. Under 1700-talets andra hälft ägdes Kilanda av Alströmer som bl.a. lät bygga till sätesbyggnaden och anlägga lindallén som leder mellan gårdscentrum och skolan.

År 1798 övertog Göteborgsköpmannen P.P. Ekman Kilanda och släkten Ekman innehade sedan egendomen till 1900-talets mitt då Domänverket övertog. Under Ekmans tid utvecklades Kilanda till en mönstergård inom

Kilanda 5:6. Kvarn. Utmed ån genom Kilanda ligger en välbevarad kvarnbyggnad, plats för benstamp och tegelbruk samt senare tillkommet kraftverk. Husen har detaljer såsom krysspröjsade fönster. År 1795 redovisas för Kilanda socken en mjölkvarn med två par stenar belägen på "säteriets grund för tull". År 1807 hade stenparen ökat till tre. År 1850 var Kilanda kvarn i fullkomligt skick och väl underhållen. Kvarnhuset hade brädfodrats och rödmålats, hjulhuset ombyggt och kvarnverket förbättrats. Kvarnverksamheten fanns kvar till 1950-talet.

Kilanda 5:7. F.d. Kilanda skola. Mycket välbevarad skolbyggnad uppförd omkring 1865 i sten. Byggnaden har ett påkostat utseende med spröjsade fönsterpartier, mönstermurning samt skolklocka på gaveln. Skolan innehöll från början två skolsalar samt lärarbostad. Byggnaden anknyter med sin form till andra byggnader kring säteriet.

Kilanda 5:10. F.d. mjölnarbostad som tidigare tillhört säteriet. Byggnaden är uppförd i sten omkring 1875 och har liksom skolan vitputsade fasader samt sadeltak med stora takutsprång. Byggnaden ligger vackert vid kvarndammen.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Kilanda 5:5. Bostadsfastighet med funktionalistisk utformning typ "bläckhorn". Träpanel, helvalmat sadeltak med centralt placerad skorsten samt tvåluftsfönster. Högt läge på tomten med en lång trappa framför ger karaktär åt fastigheten.

Kilanda 5:8 Slätten F.d. torpställe under Kilanda säteri. Har med sina putsade fasader en utformning som är typisk för bostäder under säteriet. Relativt bevarad karaktär trots en del förändringar.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

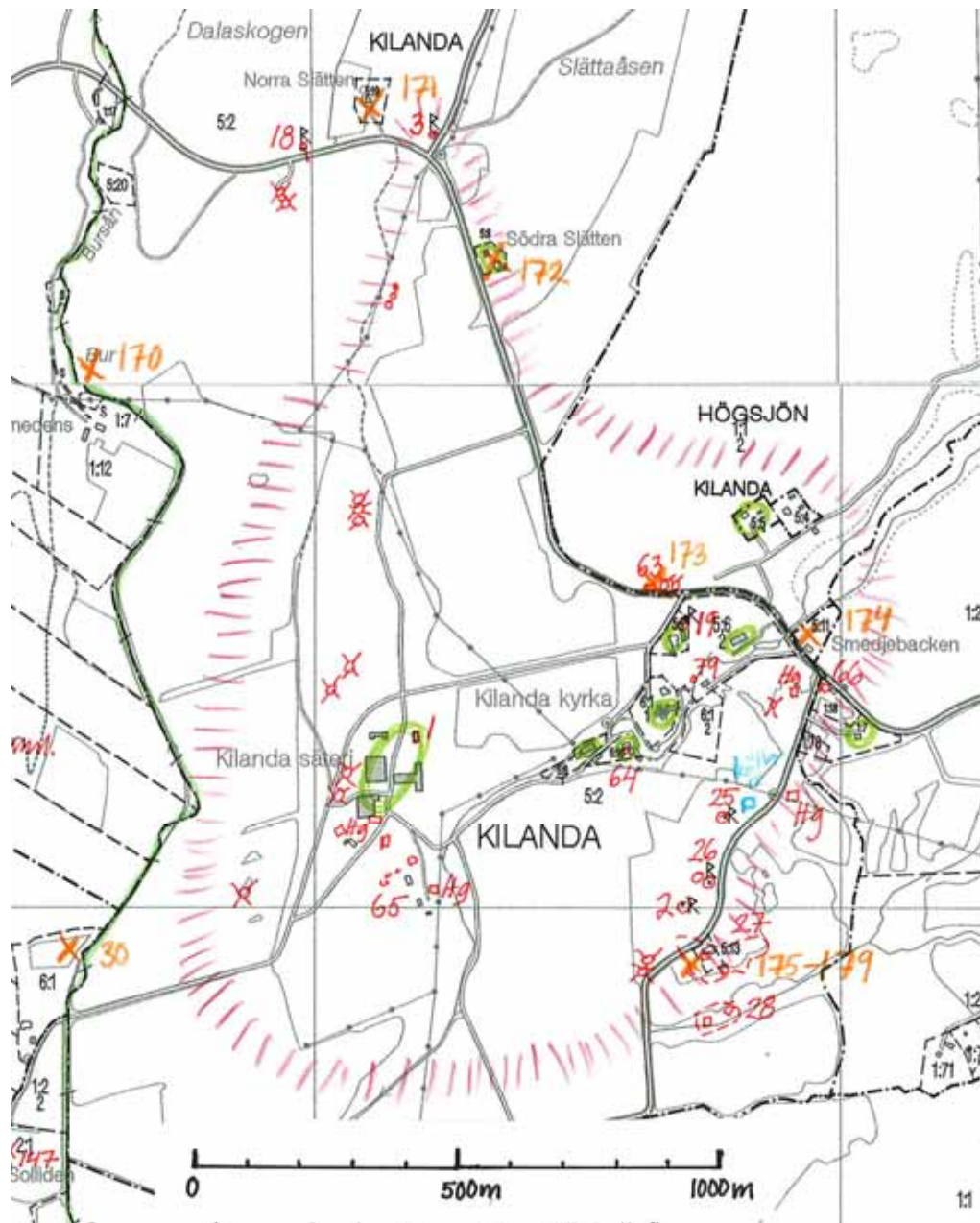
172. Slätten, f.d. torp under Kilanda. Se också under Bebyggelse ovan.

lanthushållningen vare sig det gällde åker- eller ängsbruk, mejerihantering, trädgårdsskötsel, husbyggnad eller inredning. På 1860-talet fanns tegelbruk, benstamp, mälteri, bränneri samt såg- och mjölkvarn. Här har också funnits lantbruksskola. Ekmans uppförde ytterligare en manbyggnad i jugendstil 1908 som dock numera är borttriven?

Till dagens gård hör förutom delar av den gamla manbyggnaden också stora ekonomibyggnader från olika delar av 1900-talet.

173. Slätten Börjessons, torplänning
 174. Smedjebacken, plats för torp. Nyare boningshus ligger idag på platsen.
 175-179. Bräckelund, torplänning efter torp för fyra familjer under Kilanda säteri.

Siffrorna hänvisar till "Torp i Starkärr-Kilanda socknar"

26. Strandängar vid Nödinge, Nol, Äskekärr samt Älvängen

Uttryck för miljön:

Strandängsområden utmed Göta älv. Välbevarad gårdsmiljö samt platsen för fynden av Äskekärrskeppen.

Motiv:

Biologiskt och kulturhistoriskt intressanta strandängsområden utmed Göta älv. De flacka strandängarna har under århundraden utgjort en viktig del i jordbrukslandskapet kring gårdarna i Göta älvs dalgång. Här har bedrivits slätter för insamling av vinterfoder och senare bete. De öppna markerna har också en oerhört stor betydelse för upplevelsen av landskapet och älven och är ett av kännetecknen för Aletrakten, ett verkligt varumärke för Ale kommun. Vid Äskekärr finns dessutom välbevarade gårdsmiljöer samt platsen för fynden av Äskekärrskeppen.

Ingår också i:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län, klass 1 samt Naturvårdsplan för Ale kommun.

Foto: Pelle Dalberg

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Området är i behov av fortsatt bete. Träd och sly hålls undan kontinuerligt. Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Eventuell ny bebyggelse motiveras av brukningsskäl.

Åtgärder:

Den utvärderade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § PBL. För ytterligare åtgärder se Naturvårdsplanen.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Boplats raä 205, 206, 209
Båtfynd raä 13. Äskekärsskeppet
Båtfynd raä 177
Båtfynd raä 192

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Äskekärr 4:1. Hansgården. Mycket vackert belägen gård i Äskekärns by med utsikt ner över markerna mot älven. Har legat på samma plats i alla fall sedan före Enskiftet 1811. Har tillhört Göta kavalleriregemente. Det äldre boningshuset finns numera på Prästälunds hembygdsmuseum. Nuvarande boningshus har en välbevarad funktionalistisk karaktär med träpanel, tvåluftsfönster och sadeltak. 1940-50-tal. Källarbod och mindre boningshus finns också vid mangården. Den välbevarade ladugården uppfördes 1909 och ett vagnslider med välvda öppningar uppfördes 1921. Det sistnämnda fick en brant takvinkel för att stämma med ladugården. Det var på strandängarna nedanför som de båda vikingatida skeppen, *Äskekärsskeppen* hittades. Järnvägen löper över byns marker och det nya dubbelspåret kommer ytterligare förändra markerna och snöra av gården från sina gamla strandängar.

Ängs- och hagmarksobjekt:

1. Strandängar utmed Göta älv. Delområden 1a-1f.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

7. Nödinge brygga. Tidigare viktig tilläggsplats för den livliga båttrafiken längs älven. 1877 omnämns sju ångbåtar som gick i trafik och framförallt fraktade passagerare och jordbruksprodukter till Göteborg. På bryggan fanns bl.a. en väntkur. I slutet av 1930-talet upphörde trafiken då den sista ångbåten Elfengen lades upp och senare skrotades på Bohus varv, varvid en epok i Älvdalens historia avslutades. En gammal stock som hittats i området ligger kvar i småbåtshamnen.

11. Vid bergknallen nedanför nuv. järnvägen låg troligen Lahalls brygga. Tilläggsplats för smugglare under Skårdals Skate-epoken? Senare använd som båtplats för Nödingebor. (Lahall = berghäll där man lade till ?)

15. Kulturmiljö. Denofaområdet. (DENOFA= De Nordiske Fabrikker) En industrisatsning som påbörjades i slutet av 1910-talet och lades ner tio år senare. Minnen från denna epok är bostadshuset, fundamenten till järnvägen som ledde från Backa sandhåla över väg och järnväg ner till strandängarna, de grusutfyllda partierna vid älven med flera byggnadsgrunder och den välgjorda kajen.

52. Stora Vikens brygga användes från början främst till att skeppa ut tegel från tegelbruket.

Siffrorna hänvisar till material från Nödinge dialoggrupp.

27. Nödinge kyrka, Nödinge socken

Uttryck för miljön:

Nödinge kyrka och kyrkogård med offerkälla.

Motiv:

Nödinge sockenkyrka har en rik och väl dokumenterad historia med anor ner i 1000-talet. Dagens kyrka har sitt utseende från 1727 och har en magnifik målad barockinteriör. Kyrkan ligger som en sista påminnelse om det äldre Nödinge. Runt omkring finns ännu en del av den gamla bybebyggelsen kvar liksom den välbevarade lärarbostaden till den nedbrunna skolan. Samtliga gårdar är dock mer eller mindre kraftigt förändrade och det mesta av ekonomibyggnaderna är borta. Nyare radhus- och villabebyggelse kryper dessutom nära in på kyrkan vilket förändrat miljön påtagligt. Den intilliggande källan är mytomspunnen och kopplas enligt legenden till namngivningen av socknen.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986 och Översiktsplan för Ale 1992.

Gällande skydd:

Fornlämningen är skyddad enligt 2 kap. KML

Kyrkan är skyddad enligt 4 kap. KML

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör motiveras väl och utformas med stor noggrannhet.

Åtgärder:

-

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Offerkälla räå 17, Kyrkkällan

Bebyggelse utvärderad i kommunens inventering 1982:

Nödinge 9:1 och 1:81. Nödinge kyrka. Kyrkan i Nödinge har sitt nuvarande utseende från 1727 då nytt långhus och kor uppfördes. Tornet byggdes redan 1690-99. I Nödinge möts besökaren av 1600-talets ornamentik i vapenhusets tak och på återfunna läktarbrädor som fästs på väggen. Väl inne i kyrkorummet möter en magnifik barockinredning från

1730-talet med bevarade inventarier och måleri utfört av målarmästaren Alexander Fox i Göteborg. Under den nuvarande kyrkan har man påträffat grunden till en liten romansk stenkyrka av 1100-talskaraktär och möjligen också en tombyggnad. Ett unikt fynd från den äldsta kristna tiden gjordes också då man under långhusmurarna påträffade gravar som kunde dateras till mitten av 1000-talet. En offerkälla finns nära kyrkan.

28. Backa säteri, Nödinge socken

Uttryck för miljön:

Resterna efter Backa säteri samt tidigare en av kommunens förnämligaste boplatstilljöer från stenåldern.

Motiv:

Backa har genom århundraden varit en betydande gård i Nödinge socken. Miljön är idag kraftigt kringskuren men den kvarvarande delen är välbevarad och här har också Nödinge sockens hembygdsförening sin verksamhet.

Delar av anläggningen förvaltas av hembygdsföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktsplan för Ale 1992 och Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län 1994, klass 3. Miljön har dock inte bibehållits enligt det gamla programmet på grund av stora utbyggnader i området.

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Säteriet har givits ett q i gällande detaljplan. q1= Byggnaden får inte rivas och q2 = Utformning av byggnadens ursprungliga exteriör får inte förändras. Byggnadens exteriör skall underhållas så att dess särart bevaras. Vid reparation av fasader, tak, fönster, dörrar, skorstenar eller andra byggnadsdetaljer skall ursprungliga material och arbetsmetoder användas.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Något avsidat ligger trädgårdsmästarebostad och smedja som

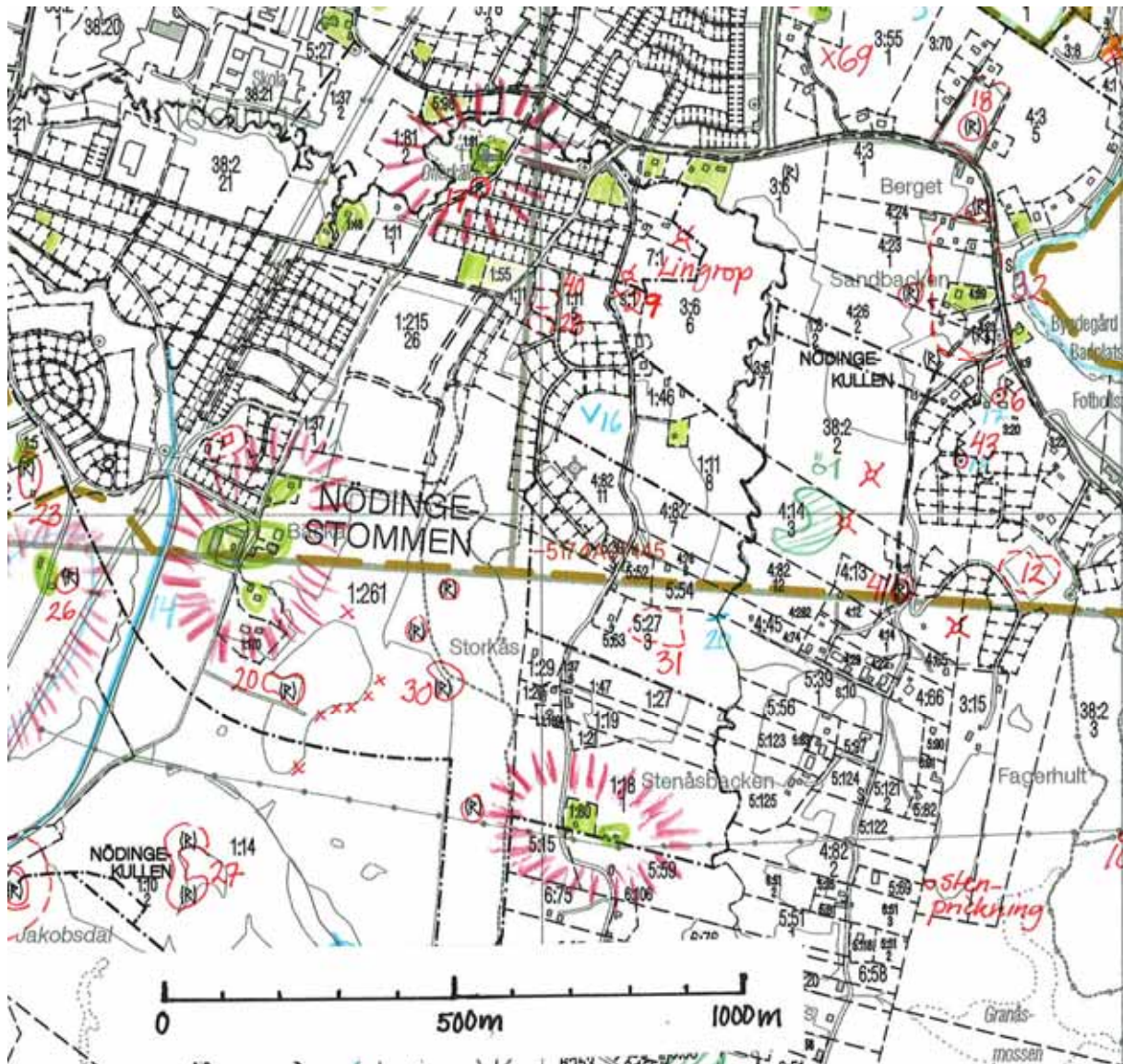
Härd räa 79. ca 80-100 m ö om Backa säteri. C14-daterad till romersk järnålder
Boplats räa 20. ca 200 m ssö om Backa säteri.

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Backa 1:261, Backa gård. Välbevarad herrgårdsmiljö med timrad manbyggnad med ursprung i 1700-talet. Byggnaden som har två fulla våningar och liggande panel har sitt utseende från 1800-talets andra hälft. Som en flygel ligger ett gårdsmejeri från 1875 som disponeras av hembygdsföreningen och intill detta en jordkällare. Avskild från mangården ligger en stallänga som tidigare ingick i en helt kringbyggd fägård. Trots att miljön är utvärderad i kulturminnesvårdsprogrammet från 1986 har det mesta av fägårdens rivits och det tillhörande landskapet exploateras nu för bebyggelse och golfbana.

tillhört Backa gård och numera disponeras av hembygdsföreningen.

Backa arbetarbostad? Mindre boningshus med uthus. Troligen arbetarbostad under Backa säteri. Ingår i utvärderad miljö i kulturminnesvårdsprogram 1986

29. Denofabostäderna, Nödinge socken

Uttryck för miljön:

Tjänstebostäder från ca 1920 då Denofa planerade att etablera sig på platsen. Flera lämningar av industrihistorisk art från samma etablering.

Motiv:

Välbevarad tjänstemannabebyggelse med nationalromantisk prägel. Husen är ett konkret minne av den industrietablering som Den Nordiske Fabrik planerade på platsen men som av olika skäl avblåstes. Bebyggelsen var tänkt för tjänstemän och ligger i två grupper. Spännande spår efter planerad verksamhet såsom fundamenten till järnvägen som ledde från Backa sandhåla över väg och järnväg ner till strandängarna, de grusutfyllda partierna vid älven med flera byggnadsgrunder och den välgjorda kajen.

Ingår också i:

Ingår i Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, Översiktplan för Ale 1992 men miljön har här begränsats p.g.a. omfattande förändringar i området.

Gällande skydd:

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör inte läggas ihop med den befintliga.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet skall kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Backa 1:11 och 1:13. Denofabostäderna. Fyra bostadslängor från sent 1910-tal. Byggnaderna uppfördes av "De nordiske fabriker" (Denofa) som en del i den fabriksanläggning man planerade på platsen. Bolaget hade köpt in Backa gård kring 1918. Förutom bostäderna hann man bygga en kajläggning vid älven samt en viadukt och järnväg innan man i mitten av 1920-talet skrinlade sina fortsatta planer. Arbetarbostäderna är välbevarade med många för tiden typiska drag såsom verandor, valmade tak och många lägenheter.

Lite avsides de andra husen ligger två större bostadshus, båda i två fulla våningar. Det ena har helvalmat sadeltak det andra mansardtak med valmade gavelspetsar. Ursprunglig karaktär trots vissa förändringar. Troligen uppförda kring 1920. Även dess uppfördes som tjänstemannabostäder för Denofa.

På bolaget fanns en arkitekt anställd Birger Tornqvist. Möjligen ligger han bakom utformningen av byggnaderna?

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

15. Kulturmiljö. Denofaområdet. (DENOFA= De Nordiske Fabriker) En industrisatsning som påbörjades i slutet av 1910-talet och lades ner tio år senare. Minnen från denna epok är bostadshusen, fundamenten till järnvägen som ledde från Backa sandhåla över väg och järnväg ner till strandängarna, de grusutfyllda partierna vid älven med flera byggnadsgrunder och den välgjorda kajen.

Siffrorna hänvisar till material från Nödinge dialoggrupp.

30. Torpmiljö vid Dala-Valfrids stuga, Nödinge socken.

Uttryck för miljön:

Välbevarad torpstuga, Dala-Valfrids stuga som ägs av Nödinge hembygdssförening.

Motiv:

Liten bebyggelsemiljö med ett torp och en bevarad backstuga. Ligger i ett dalgångsstråk som haft ett flertal torp. Backstugan förvaltas av hembygdssföreningen och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används för kunskapsspridning kring kulturarvet och som mötesplats i bygden.

Gällande skydd:

Biotoskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör undvikas.

Åtgärder:

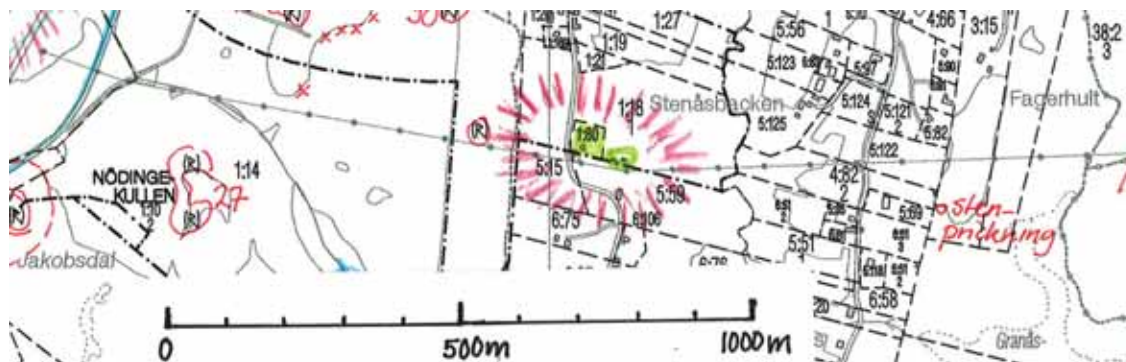
Bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av kap. 3 10, 12 och 13 § PBL.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Nödinge Stommen 1:80. Fd torpställe "Stötens" under Nödinge med bevarat boningshus samt källare. Hög sockel, faluröd panel samt enkupigt taktegel. Mycket välbevarad karaktär. Ligger i anslutning till Dala-Valfrids stuga och med utsikt över dalgången mot Backa säteri. Miljövärdet förstärks av närheten till Dala-Valfrids stuga.

Nödinge Stommen 1:18. Dala-Valfrids stuga. Backstuga från 1700-talet? Flyttad 300 meter till nuvarande plats. Ägs av hembygdssföreningen som bl.a. har friluftsgudstjänster på platsen. Tydligt miljövärde ihop med Stötens.

31. Ryd, Starrkärrs socken

Uttryck för miljön:

Bycentrum med missionshus, bybastu, skola, fotbollsplan samt gårdsmiljöer. En stensättning ligger i miljön.

Motiv:

Bymiljö i en avskild del av Starrkärrs socken, på kanten mot Alefjäll. Traditionellt bycentrum med flera bevarade gemensamma anläggningar såsom bybastu och skola. Här finns också missionshus och en liten fotbollsplan. I miljön ingår också ett bevarat mjölkbord.

Missionshuset används av byalaget och utgör därigenom en tillgänglig miljö som aktivt används som mötesplats i bygden.

Foto: Pelle Dalberg

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Ny bebyggelse bör placeras med omsorg om miljöns värden samt ges en god utformning.

Åtgärder:

Den utvärderade bebyggelsen bör dokumenteras närmare.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

Stenkrets raä 78. Osäker
Stenkrets raä 70:2. Osäker
Stensättning raä 71:1-2. Varav 1 osäker
Stensättning raä 70:1
Fyndplats raä 72. Urnor
Fornlämningsliknande lämning raä 77. 2 osäkra
stensättningar
Lägenhetsbebyggelse raä 151. Torp

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

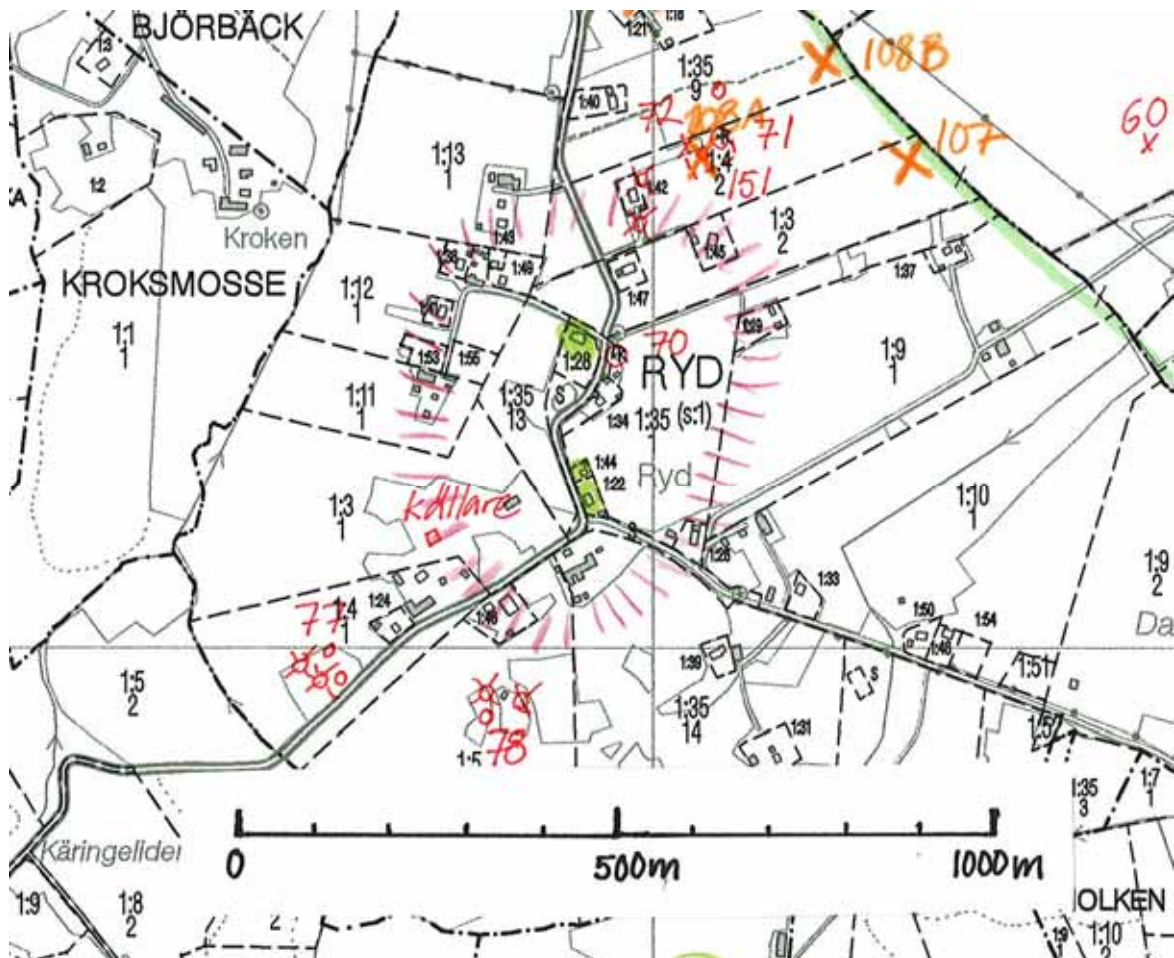
Ryd 1:28. Ryds missionshus. Ljasmålad f.d. frikyrkobyggnad med fyrdelade fönster. Intressant historia. Miljövärde och värde som samlingsplats i bygden.

Ryd 1:44. Bybastu. Kraftigt förändrad med plåtfasader men formen består. Intressant i bymiljön och för sin historia.

Ryd 1:22. F.d. skola. Delvis förändrad men bevarade korspostfönster med gavelformade överstycken och tak med enkupigt tegel. Visst bebyggelsevärde och stort värde för miljön.

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

Mjölkbord

32. Svandammarna – Sörmossen, Nödinge socken

Uttryck för miljön:

Skogstrakt ovanför Surte med kvarnlämningar, fördämningar, dammar, spår efter brytning, lagring och trasport av torv, väg- och gränslämningar m.m.

Motiv:

Större område med en mängd lämningar från såväl förindustriell som industriell tid. Här finns dämmen och skapade dammar såsom Svandammarna och Baddammen samt den numera försvunna uppdämda Trångsjön. Lämningar efter kvarnbyggnader och kvarnstenar visar att vattenkraften utnyttjats sedan medeltiden och nyare lämningar visar att vattnet hade en avgörande betydelse för anläggandet och driften av Surte glasbruk. De anlagda dammarna har numera en viktig plats i folks hjärta! Området är ett välutnyttjat rekreationsområde.

I området finns också spännande industrilämningar efter torvbrytning med tillhörande lagringsbyggnader och transportanordningar. De illustrerar brukets behov av energi och visar på ett intressant sätt vilket stort kringområde en industri kunde behöva för kraft- och råvaruförsörjning.

Fenomenet med bevarade kvarnlämningar och dämmen finns på många håll i kommunen och miljön öster om Surte får representera detta fenomen. Så hämtade exempelvis Alafors spinnerier vattenkraft via dämmen och kanaler ända uppifrån Mollsjön, och i så gott som alla kommunens vattendrag finns spår efter kvarndrift i olika former.

Ingår också i:

Fågeldammarna och Sörmossen ingår i Naturvårdsprogram för Ale kommun

Dämme vid Trångsjön. Foto: Pelle Dalberg.

Svandammarna. Båda foton Pelle Dalberg

Kvarnstensämne

Gällande skydd:

Fornlämningarna är skyddade enligt 2 kap. KML

Biotopskydd gäller för stenmurar, odlingsrösen o.dyl. i det öppna odlingslandskapet.

Rekommendationer:

Ny bebyggelse placeras med hänsyn till områdets kulturvärden och utformas omsorgsfullt.

Åtgärder:

Röjning kan behövas för att tydliggöra lämningar. Eventuell skyltning.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Fornlämningar:

- Dammar raä 2
- Fyndplats raä 55, flintkärna
- Fyndplats raä 56, två flintavslag
- Fyndplats raä 61, ett flintspån, två avslag
- Grop Raä 71, stensatt grop, anläggning av oklart ursprung (se dock förklaring under punkt Surte 26 nedan)

Övriga inrapporterade kulturlämningar:

Bohus

- 30. Äldre vägsträckning.
- 31. Jättegröta.
- 32. Två jättegrötor.
- 33. Här låg gården Stora skogen. Senare fanns här bostadsbaracker för Sörmossens arbetare.
- 34. En del av gårdsgården är här ersatt av en s.k. gropavall.
- 35. Kvarnstensämne.
- 36. Äldre vinklat dämme som ligger en bit in i mossen och inte på det smalaste stället, vilket varit mer logiskt. Varför?
- 37. Utefter gränsen Gbg- Ale löper en stenmur från Snäckesjön till "Eremitens" stuga.
- 38. Här bodde "Eremiten".
- 39. "Trallebanan" fraktade torv från Målemossen och Sörmossen till torvladan för vidare transport till Surte glasbruk.
- 40. Här finns fundamentet till linbanan med den stora motvikten som skulle hålla vajern spänd. Vana ögon kan även se var den stora torvladan legat.
- 41. Här låg i mitten av 1800-talet en sjö, Trångsjön, med ett

- 6. Kvarnstensämne
- 7. Välformad jättegröta. Diameter 1 m.
- 15. Sydgränsen för Skårdals Skate, senare gränsen Nödinge-Angered och Ale Härad- Vättle Härad gick över öarna i Baddammen, längs Alekärrsvägens norra sida, genom f.d. Posten och över Gåsekullen och ut i älven.
- 20. Svandammarna, Fågeldammarna, Kodammen och Hästdammen - kärt barn har många namn. Anlagda dammar med avstängningsanordning i norra dammen. Söder om dammarna finns en kvarnsten från Forsbäck
- 21. Baddammen med ett kraftigt dämme. Nedanför dämet ligger en kvarnsten inom ett staket. Behöver röjas upp! Hela området där stenen ligger är en stor jättegröta! I slutningen upp mot Baddammen ligger två runda och fina jättegrötor med en diameter på två meter. I norra kanten av dammen finns ytterligare två grötor.
- 22. I flödet från Baddammen och genom Rättarns dal visar en karta från 1697 sju kvarnar. I skrift nämns första kvarnen 1440. Den malde för Bohus fäste och för befolkningen i Kongahälla. 1760 var endast två kvarnar igång. Olof Vijk moderniserade kvarndriften i början av 1850-talet.
- 23. I Övre kvarndammen är dämet genombrutet och knappt något vatten alls finns där. Nedanför dämet i gamla bäckfåran finns spår av minst en kvarn.
- 24. Dämet vid Surtesjöns utlopp höjdes 1950 då kanalerna mellan Gäddevattnet- Stentjärnarna och Skyrjsjön- Kroksjön var färdiga. Den ökade vattentillförseln var avsedd för nya kraftstationen på bruket och till dricksvatten till Surte-Bohus och senare även Nödinge. Det äldre lägre dämet syns tydligt. Möjligen har fler dämen funnits.
- 25. Här låg tidigare vattenintaget för nya kraftstationen på

33. Kyrkan, Glasbruksmuseet, Sibirien m.m. Nödinge socken.

Uttryck för miljön:

Kyrka och begravningsplats från 1900-talets början, kvarnbyggnad från ca 1860 som numera innehåller glasbruksmuseum, f.d. arbetarbostad, rester efter glasbruket i form av silon och linbanefundamenten, järnvägsstation och brukskontor.

Motiv:

Brokig miljö med olika rester som på varierande sätt starkt är förknippade med glasbrukets och det äldre brukssamhället Surtes historia. Station och brukskontor som visserligen inte är så gamla med ändå bär på berättelsen om varför Surte tillkommit. Här finns också disponerbostad, allé ner mot älven, en sista äldre arbetsbostad och några få kvarvarande industribyggnader av äldre karaktär. Kyrka med intressant 1910-talsutformning med något avsidat belägen begravningsplats och däremellan skogsparti med höga natur- och rekreationsvärden. Kvarnbyggnad från ca 1860 som trots sitt ursprung förknippas med glasbrukets historia. Byggnaden innehåller sedan mitten av 1980-talet Glasbruksmuseet som nyligen kompletterats med en glashytta. Här bedrivs kontinuerligt kunskapsuppbyggnad kring det gamla Surte och museet fungerar som en viktig mötesplats i bygden.

Ingår också i:

Glasbruksmuseet och kyrkan ingår i Kulturminnesvårdsprogram för Ale kommun 1986, lövskogen och Karons allé i Naturvårdsplan för Ale kommun.

Gällande skydd:

Kyrkan och begravningsplatsen är skyddad enligt 4 kap. KML.

Rekommendationer:

Bebyggelsen bör underhållas med traditionella material och metoder som tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet.

Åtgärder:

Den utpekade bebyggelsen bör dokumenteras närmare. Den är av sådant värde att den bör omfattas av 3 kap 10, 12 och 13 § i PBL. För att säkerställa det kulturhistoriska värdet avser kommunen undersöka behovet av att upprätta områdesbestämmelser enligt 5 kap 16 § PBL. Skyddsbestämmelser, s.k. kommunalt byggnadsminne kan då komma att bli aktuellt.

Ingående enskilda objekt i miljön:

Bebyggelse utvärderad i kommunens kulturhistoriska inventering 1982:

Gränne 1:4 Surte kyrka med församlingshem. Kyrkan i Surte uppfördes 1912 på en tomt skänkt av Surte glasbruk. Den ritades av den namnkunnige arkitekten Sigfrid Ericson. Platsen var väl vald, alldeles vid landsvägen, mitt emot järnvägsstationen. Kyrkan är enskeppig med ett vapenhus på södra sidan och torn i öster. Dess särskilda kännetecken är fasaderna med naturligt rundslipade stenar frilagda i fasadputs och socklar. Stenen kommer från Skårdalsböndernas stenmurar. Taket täcks av skiffer. Interiören präglas av stor omsorg om helhetsintryck och originella detaljlösningar. Efter sekelskiftet 1900 gör sig mer nationalromantiska strömningar gällande. Kyrkorna från denna tid präglas av ett skickligt utnyttjande av naturmaterial och ett traditionellt formspråk i kombination med stilideal som lånades från när och fjärran. Kyrkan i Surte är ett av länets bästa exempel från denna tid.

Surte 1:37 Begravningskapellet.

Något öster om kyrkan anlades redan 1905 en kyrkogård och här uppfördes år 1940-41 ett runt kapell ritat av arkitekt Melchior Wernstedt. Kapellet har toppigt spåntäckt tak och fasader av natursten

Surte 1:248, Disponentbostaden Större gul villa norr om kyrkan uppförd 1906. Uppfördes som bostad till disponenten på Surte glasbruk och har senare fungerat som kommunkontor för gamla Nödinge kommun från 1962 och under åren 1974-1983 för Ale kommuns arkitekt och tekniska förvaltning.

Surte 1:12 F.d. Brukskontoret. Monumental tegelbyggnad uppförd på 1930-talet och tillbyggt 1944. Huset har centralt placerad entré med naturstensomfattning. Innehöll glasbrukets kontor. Byggnaden har haft en central roll i Surtes historia men har numera tappat i betydelse och fått förfalla. Huset kommer rivras p.g.a. utbyggnad av E45 och dubbelspår.

Surte 1:238 Silon.

Silo med 10 cylindriska siloceller uppförd på 1940-talet. Användes för råvaror till glastillverkningen men numera för spannmål. Viktigt monument från glasbrukstiden. Till silon ledde en linbana från hamnen. Tre bevarade fundament minner om denna anläggning.

Surte 1:248. "Karonsberg" Bostadshus norr om kyrkan med det västsvenska dubbelhusets karaktär med panelklädda fasader. Bevarad karaktär trots förändringar såsom bytta fönster. Färjkarlen "karon" bodde på Karonsberg varifrån han kunde se allén och även Ellesbo på andra sidan älven, där en av direktörerna (ägarna) till Surte glasbruk bodde. När disponenten gick ut och gjorde tecken, skulle Karon omedelbart ro över och hämta disponenten. Har fungerat som kontor för fritidsförvaltningen i Ale kommun fram till 1983.

Surte 1:286 Sibirien. Surtes äldsta och bäst bevarade bostadslänga. Huset har panelklädd timmerstomme och på sadeltaket ligger lertegel. Sibirien flyttades till Surte från glasbruket i Liljedal i Värmland i samband med den stora flytten 1915-16. Namnet fick huset redan i Värmland för att det där låg så långt från glasbruket. Sibirien har också under en period inrymt läkarstation och lärum med tidningar på

Surte 43:113 Kvarnen/Glasbruksmuseet. Kvarnbyggnad från ca 1860. År 1905 lades kvarndriften ned och en kraftstation inrättades i byggnaden. Här har också funnits badhus med simbassäng och tvättinrättning för brukets anställda, verkstadsskola, modellsnickeri samt kontor och telefonväxel. Byggnaden är av sten i tre våningar och har fasader av vit slätputs samt svart plåttak. Trots att byggnaden ursprungligen är en kvarn förknippas den starkt med glasbrukets och det äldre Surtes historia. Byggnaden innehåller sedan mitten av 1980-talet Glasbruksmuseet som nyligen kompletterats med en glashytta.

Bebyggelse utvärderad vid översiktlig inventering 2006:

Gränne 1:4 Bostadshus Timrat bostadshus med det västsvenska dubbelhusets karaktär med panelkända fasader. Bevarad karaktär trots vissa förändringar. F.d. posten i Surte. F.d. prästgård?

Surte 1:7 Järnvägsstationen. Den nuvarande järnvägsstationen ersatte en äldre station i trä år 1939. Byggnaden har en tidstypisk utformning med gula tegelfasader och sadeltak med skiffer. På södra gaveln ligger en lägre godsmottagning. Bergslagernas järnväg drogs fram på 1870-talet och förstatligades 1947. Persontrafiken upphörde på 1960-talet. Viktig byggnad i Surtes historia som numera tappat i betydelse och fått förfalla. Huset kommer rivras p.g.a. utbyggnad av E45 och dubbelspår.

flera språk. Ursprungligen bestod lägenheterna av ett rum och kök. Närheten till silon ger byggnaden en lite dramatisk närmiljö. Byggnaden är den enda kvarvarande arbetarbostaden som kan ge en bild av hur den äldre bostadsbebyggelsen som glasbruket stod för kunde se ut.

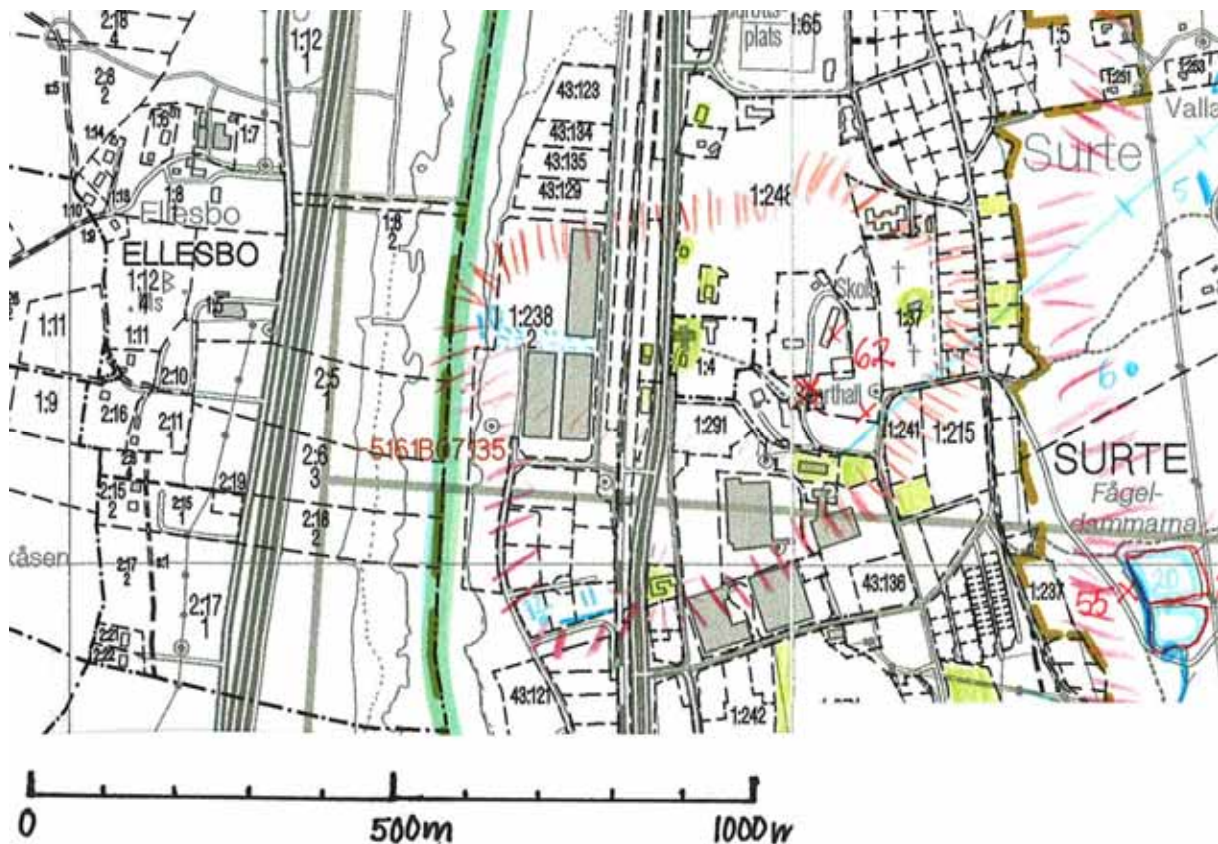
Övriga inrapporterade kulturlämningar:

10. Karons allé (nyligen restaurerad) leder från huset Karonsberg och ned till en brygga, som förr användes vid överfart av älven. Efter Surteraset 1950 byggde militären en pontonbro över älven här.

11. Gamla allén har kvar alléträden på ena sidan. Grindstolparna till grind vid järnvägen står kvar och bör bevaras.

12. Kvarnsten från Forsbäcks kvarn. Bör kanske flyttas till en mer framträdande plats. Ligger mellan industribyggnader.

Siffrorna hänvisar till material från Nödinge dialoggrupp.

Ale kommun – Kultur i arv

Hälsningar från Ale

Åtgärdsförslag

Åtgärdsförslag

För att hålla kulturarvsplanen levande krävs att arbetet med kulturmiljöfrågor bedrivs kontinuerligt i kommunen även efter planens antagande. Här presenteras ett antal åtgärder som kommunen ämnar arbeta vidare med.

De olika åtgärdsförslagen har framkommit under arbetets gång, dels i diskussioner inom styrgruppen, dels från dialoggrupperna. Åtgärderna ligger på flera olika nivåer och omfattar såväl önskemål som konkreta aktiviteter. De åtgärder som bedöms kunna genomföras under den närmaste tiden har listats för sig. De många spännande idéer som dialoggrupperna lämnat in presenteras i en ”idékatalog” ur vilken man på lång sikt kan plocka åtgärder. Dessa kan på olika sätt komma att vävas in i det fortsatta arbetet med kommunens kulturarv. Många av åtgärderna är också av den karaktären att föreningar och enskilda själva kan ta tag i frågan och driva den framåt.

Åtgärderna presenteras utan inbördes prioritering. För de utpekade större miljöerna finns åtgärder kring säkerställande i anslutning till varje miljöpresentation. Se sidorna 20-100.

Åtgärdsplan – 2008-2011

1. Översiktplanen

Kulturarvsplanen läggs som ett komplement till översiktsplanen och arbetas in i densamma vid nästa översyn.

Mål: Kulturarvet hanteras som den resurs det är och de värden som pekas ut i kulturarvsplanen beaktas i den fortsatta planeringen och tillståndsgivningen enligt Plan- och bygglagen och Miljöbalken.

Ansvar: KS/Samhällsplaneringsavdelningen och Miljö- och byggförvaltningen

2. Åtgärder i anslutning till de utpekade miljöerna

Till planen hör en avdelning som presenterar kulturhistoriskt särskilt värdefulla miljöer. I anslutning till varje sådan miljö ges förslag på åtgärder kring planering och säkerställande. En genomgång av miljöerna med bedömning av hot och behov av säkerställande bör göras för att arbetet med säkerställande skall drivas framåt och prioriteras på rätt sätt. I ÖP finns en första prioritering gjord när det gäller miljöer som kan behöva områdesbestämmelser.

Mål: Kommunens värdefullaste miljöer har ett gott skydd. De miljöer där kommunen har ett förvaltningsansvar är väl omhändertagna på ett kulturhistoriskt bra sätt.

Ansvar: Miljö- och byggförvaltningen och Tekniska förvaltningen.

3. Digitalisering av kulturarvsplanen

Ambitionen är att det material som tagits fram under arbetet med kulturarvsplanen skall digitaliseras och göras tillgängligt på kommunens hemsida. Arbetet omfattar flera moment:

- Inläggning av alla de enskilda objekt, exempelvis torplämningar, dämmen, kvarngrunder, som har rapporterats in i arbetet. Materialet blir tillgängligt som ett skikt i kommunens digitala planeringsunderlag.
- Beskrivande texter görs tillgängliga på kommunens hemsida i form av exempelvis nedladdningsbara pdf-filer.

Mål: Materialet i kulturarvsplanen är tillgängligt digitalt och används aktivt i planeringsarbetet.

Ansvar: Miljö- och byggförvaltningen och Utbildnings- och kulturförvaltningen.

4. Fortsatt arbete med kulturhistoriskt intressant bebyggelse

Inom ramen för arbetet med en kulturarvsplan för Ale kommun har kommunens bebyggelse översiktligt besiktigats. Ett grovt urval av bebyggelse som på olika sätt kan tillskrivas ett kulturhistoriskt värde har gjorts. Arbetet har omfattat en snabb besiktning i fält. Till det har också en genomgång av den byggnadsinventering som genomfördes av kommunen i början av 1980-talet gjorts. De fastigheter som valts ut av dialoggrupperna redovisas också i denna sammanställning.

Inventeringen är mycket översiktligt gjord för att kunna rymmas inom arbetet med kulturarvsplanen. Av denna anledning är urvalet generöst. En hel del av objekten är sådana att de bör dokumenteras men inte tas med i ett slutligt urval av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Ale kommun.

Materialet bör på något sätt bearbetas vidare. Förslagsvis:

- Fotograferas samtliga utpekade fastigheter. Om detta görs digitalt och med en GPS kopplad till kameran så får fastigheterna automatiskt koordinater som kan matas in i GIS. Den utvärderade bebyggelsen blir då enkelt ett skikt i kommunens digitala planeringsunderlag.
- En förnyad genomgång och ett snävare urval görs efter fotograferingen. Materialet är tänkt att fungera som en generös intresseredovisning som kan användas i kommunens arbete med planering och bygglovgivning.
- Flertalet av de utpekade fastigheterna har sådana kvaliteter att de bör omfattas av §3:10, §3:12 och §3:13 i Plan och bygglagen.

Mål: En fungerande förteckning över kulturhistoriskt intressant bebyggelse finns och används aktivt i kommunens planering och bygglovgivning samt i skötseln av de egna fastigheterna.

Ansvar: Miljö- och byggförvaltningen och Utbildnings- och kulturförvaltningen, Tekniska förvaltningen.

5. Fortsatt kunskapsuppbyggnad – Interaktiv webbplats

Materialet i kulturarvsplanen gör inga anspråk på att vara heltäckande. En ambition med arbetet är att man kontinuerligt skall kunna fylla på med mer kunskap. Det kan då tankas in i kommunens digitala kartor.

En idé är också att skolor, föreningar och enskilda själva skall kunna bidra till en dokumentation av kulturmiljön via databaserna *Spår i Landskapet*.

- Västarvet undersöker tillsammans med Ale och Lilla Edets kommuner samt länsstyrelsen möjligheten att utveckla arbetet med digitala hjälpmedel. Spår i landskapet vidareutvecklas och erbjuds föreningar i kommunerna.
- Databasen Spår i landskapet erbjuds skolorna.

Mål: Föreningar och skolor arbetar i mån av intresse med fortsatt kunskapsuppbyggnad.

Ansvar: Samverkan mellan Västarvet och Utbildnings- och kulturförvaltningen.

6. "Kulturarvsforum" och Kulturarvspedagog

För att hålla arbetet med kulturarvet levande hålls avstämningar med jämna mellanrum. Det görs förslagsvis som ett återkommande forum där alla intresserade ges möjlighet att delta. Här kan frågor kring aktiviteter, skydd, kunskapsutveckling m.m. diskuteras.

Kommunen vidareutvecklar också ansvaret för kulturarvsfrågor genom att ha en särskild kulturarvspedagog inom vars ansvar kulturarvsforumet och den fortsatta kunskapsuppbyggnaden ligger.

Mål: Ett kulturarvsforum hålls minst vart annat år. En kulturarvspedagog utses.

Ansvar: Utbildnings- och kulturförvaltningen.

7. Skyltning och skötsel av fornlämningar

Under arbetets gång har önskemål om olika typer av skyltar framkommit. Se vidare nedan under önskemål. När det gäller skyltning av fasta fornlämningar finns sedan tidigare sådana som Länsstyrelsen satt upp. I samband med kulturarvsplanen har fornlämningarna gått igenom och förslag på utökad skötsel och nya skyltar finns. Följande objekt har uppmärksamats och är inledningsvis möjliga skyltobjekt:

1. Hällkista, raä 179, vid Livereds säteri i Hålanda sn – bör röjas
2. Gravfält, raä 4, med de resta stenarna vid Livered – skyltas? (ligger vid väg, lättillgänglig och mkt sevärd)
3. Hällkista. Raä 38, vid Grötås i Skepplanda sn – bör röjas
4. Gravfältet vid Skepplanda kyrka.
5. Hällristning raä 20 vid Stugåsberget – bör fyllas i + ny skylt (förslagsvis då även nämna raä 129 som finns i närheten?)
6. Hällristning raä 129 vid Stugåsberget – rensas fram och röjas Skyltas?
7. Röset på Grötåsberget i Skepplanda socken – röjas? för vyns skull
8. Skålgropslokal, raä 28, Smörkullen vid Skepplanda (ligger vid väg, lättillgänglig) – skyltas?
9. Gravfält vid Torp, Starrkärrs socken
10. Kulturmiljöområdet i Kilanda socken – bör röjas där fornlämningarna finns

Mål: Ett urval av kommunens fornlämningar har skyltar. Ale finns inlagd i Länsstyrelsens "Fornvårdssait".

Ansvar: Länsstyrelsen i samverkan med Utbildnings- och kulturförvaltningen.

Idékatalog

1. Fortbildning och information

Önskemål om olika typer av fortbildning som rör kulturmiljön har framkommit. Det gäller exempelvis:

- Kurs för hembygdsföreningarna i hur man gör en egen hemsida. Här kan de olika föreningarna marknadsföra sina aktiviteter och specialiteter och lägga ut egenproducerat material. Länkade till kommunens hemsida bidrar de till kulturarvsplanen via webben.
- Kurs i hur man gör skyltar och/eller broschyrer. Ett tänkbar sätt att möta önskemål om skyltning. Hur skriver man? Vilka material fungerar bäst? o.s.v.
- Skanning av bilder. Kommunen erbjuder hjälp till självhjälp. Föreningarna får komma och skanna in sitt digra fotomaterial. Det blir tillgängligt i den databas som de kommunala museerna bygger upp och föreningarna får också cd-skivor med sitt material.
- Kurser i byggnadsvård och traktens byggnadstradition, hur man läser gamla kartor och landskapet, lieslätter, hamling av träd m.m. Ett sätt att föra ut kunskapen om kulturarvet och också sporra föreningar och enskilda till fortsatt arbete med hembygdsgräddor, bygdeforskning och folkbildning.
- Tematiska aktiviteter på kommunens museer. De olika kapitlen i kulturarvsplanen följs upp med exempelvis utställningar på museerna. Man kan ha upprop efter gamla bilder och föremål. Uppmuntra till studiecirkel utifrån planen. Ger en kontinuerlig fördjupning av kulturarvsplanen.
- Hembygdsfilmfestival. Upprop efter filmer som skildrar Aletrakten.

2. Önskemål kring åtgärder från de olika dialoggrupperna

Från dialoggrupperna har det inkommit ett flertal önskemål kring åtgärder. Kommunen får allt eftersom i samverkan med olika intressegrupper verka för att de olika önskemålen kan förverkligas.

Många av önskemålen är också av den karaktär att det är fritt fram för enskilda och föreningar att själva driva frågan framåt.

Med kursiv fet stil har en del av åtgärdsförslagen kommenterats.

- **Nödinge**

Har inte formulerat några förslag till åtgärder men pekat ut områden som är viktiga att bevara. *Dessa har markerats in på kartorna, tagits med i byggnadsöversikten och/eller ingår i de utpekade kulturmiljöerna.*

- **Kilanda byalag**

- Önskar att gamla vägen till Alingsås uppmärksammas, röjs för att möjliggöra en rundpromenad och att den inte helt faller i glömska. (se karta)
- Önskar också en möjlig renovering av en jordkällare.
- En annan tanke är att återplantera gammal allé som fanns innan man når fram till Kilanda på "långeland".
- Önskar att man uppmärksammar Kilandas två funkisvillor. *Dessa är medtagna i byggnadsöversikten.*

- **Starrkärr**

Har egentligen inte formulerat några förslag till åtgärder utan mer berättat om allt som redan görs i hembygdsföreningens regi, såsom hantverksdagar, vandringar, vård av föremål och byggnader, midsommarfest, folkdans samt att det finns en natur- och kulturstig ihop med Prästalund.

De saker man pekar ut som viktiga har markerats in på kartorna, tagits med i byggnadsöversikten och/eller ingår i de utpekade kulturmiljöerna.

- **Alafors**

Kunskap om historien är en resurs för framtiden. Allt som hänt har inte varit bra. Det gäller att bevara det positiva liksom kunskapen om det negativa. Detta hjälper oss att planera framtiden. Att samlas kring en identitet ger gemenskap. Det är därför viktigt att ge folk möjlighet att lära ortens historia.

Alafors har präglats av bruksamhället och fortfarande lever många som kan berätta.

Vi önskar nu att de delar i Alafors som tillsammans utgör ett sammanhållet bruksamhälle får ett stärkt kulturskydd. *Kommunen undersöker behovet av områdesbestämmelser eller detaljplan där miljön ges ett skydd.*

Kulturarvsplanen – Det fortsatta arbetet

Arbetet med Ale kommuns kulturarvsplan har börjat. Alafors har vuxit de senaste decennierna. De flesta som bor i Alafors idag känner inte till ortens historia. Vi tror det finns ett intresse för ortens historia. Viktigt för Alafors är:

- att det som finns bevarat görs tillgängligt för Alaforsbor och besökare i lämplig lokal.
- att en informationstavla som informerar om ortens historia sätts upp på lämplig plats vid den blivande trafikplatsen.
- att trafikplatsen får namnet Alafors trafikplats.
- att man jobbar för ett minnesmärke "typ slända" med placering i centrum.
- att det öppna kulturlandskapet kan bevaras i närområdet öster om samhället.
- att en förbättring av miljön i centrum kommer till stånd genom tex. nya bostäder.

- att en upprustning kan genomföras i området runt fabriken.
- att miljön kring nuvarande E 45 dokumenteras (detta är bråttom)
- att miljön i övriga samhället löpande dokumenteras och görs tillgängligt för Alaforsbor. Skola, Posten, daghem, handel, äldrevård, kommunikationer, näringsliv, fiskevård, miljöer i samhället och runt E 45, kyrklig verksamhet, idrottsrörelsen

Flera delar av Alafors samhälle skulle behöva ett förstärkt kulturskydd. Flera delar är värda att bevara var för sig och tillsammans utgör de ett sammanhållet brukssamhälle:

- Fabriksområdet
- Gamla skolan (byggd år 1900)
- Alaforsskolan (nuvarande)
- Disponentbostaden
- Arbetarbostäderna (flera stycken runt om i samhället)
- Dämnet

Dessa har markerats in på kartorna och tagits med i byggnadsöversikten. Flera ligger inom utpekad kulturmiljö.

Flera byggnader behöver rustas upp och snyggas till. Idag har de börjat förfalla och förfulas.

En gatunamnsbok som förklarar varför gatorna heter som de gör skulle vara intressant.

Furulundsparken och idrottsrörelsen är två delar som ger Alafors identitet. Idag är detta levande och aktiva verksamheter. Genom att de är aktiva idag tänker man dem inte som kulturarv. Det kan dock vara lämpligt att ta med dem i ett kulturarvsperspektiv inför den dagen de inte är lika aktiva längre. ***Har tagits med i byggnadsöversikten.***

Vi vill att det satsas medel för att göra en dokumentation och presentation av kulturarvet, varför inte i samarbete med studenter inom lämplig utbildning.

• Älvängen

Gruppen pekar ut ett antal byggnader som alla tagits med i byggnadsöversikten.

Viktigt att behålla karaktären på Älvängens centrum med hustyper och höjden på husen.

Viktig fråga att lösa: Vad göra vi med det allt mer förfallna området mellan repslageriet och älven? Ny båthamn? Anläggningsplats för passagerarbåtar? Gästhamn med restaurang? Hantverksby? Regelbunden passagerartrafik med turister är en intressant framtidsvision. Gruppen gläder sig åt kommande cykelväg utmed älven.

Vi anser att kommunen skall utnyttja möjligheten att köpa kontorsfastigheten vid Carlmarks. Väsentlig del i helheten för vårt museum.

Nya namn skall ha en historisk bakgrund och utgå från Älvängens traditioner. Exempelvis fel att döpa om Stationsvägen till Kapellvägen.

Området vid Grönåns mynning bör rensas upp och bli tillgängligt för allmänheten. Ån bör rensas för kanotning.

Radar också upp ett antal viktiga naturområden som bör bevaras: Prästalunds naturstig, Äskekärrens by med vacker lövskog mot älven, Valåsen med promenadstigen till Alafors. Naturområdet Kronogården bör tas till vara vid kommande villautbyggnader.

Den ”gamla vägen” på höjden ovanför Älvängens centrum bör märkas ut och minnestavla sättas upp i Älvängen.

Vill ha informationsskylt om Älvängen och dess kulturvärden vid ny rastplats när den nya motorvägen är klar. Skyltar utmed Göta älv som berättar för båturer om Ale kommun och dess olika samhällen har vi saknat länge!

Kommunen måste köpa in Aroseniustomten och på platsen uppföra ett värdigt minnesmärke över denne store konstnär.

Förslag: Arrangera båturer på älven från Göteborg kombinerat med guidad bussresa i Älvängen till den ”bukett” med intressanta platser som finns: repslagerimuseet, vikingagården, fyndplatserna för Äskekärrens skeppen, fornborgarna, natur- och kulturstigarna, Arosenius boplatser, Lödöse museum. Bussresan avslutas med en teaterföreställning i Vikingagården eller med en konsert in någon av våra kyrkor.

Vem kan ta vara på dessa möjligheter?

Ale kommun i samarbete med ideella föreningar och/eller privat företagsamhet?

Vill ha ett kulturhus i centrum med folkbibliotek, utställningshall, möteslokaler och kanske biograf.

• Skepplanda

Har inte formulerat några förslag till åtgärder men pekat ut områden som är viktiga att bevara. *Dessa har markerats in på kartorna, tagits med i byggnadsöversikten och/eller ingår i de utpekade kulturmiljöerna.*

• Alvhem

Vi är måna om de natur- och kulturvärden som finns i Alvhem, det är en viktig del av vår identitet, jämte en fungerande närservice, både nu och i framtiden. Genom att satsa på skonsamt utökad tillgänglighet, till ett antal av våra främsta natur och kulturområden i Alvhem, säkerställer man inte bara rekreatiomsområden för Aleborna. Man skapar också en möjlighet för turisterna att hitta till Alvhem och Ale kommun.

Det finns en mycket stark önskan om att ”lantligheten” skall få fortleva här i Alvhem. De flesta är överens om att lantbruket bör ha en fortsatt chans att överleva.

En mycket stark önskan finns också om att skolan och dagligvaruhandeln skall kunna drivas vidare.

I den framtidsvision som Alvhemsborna samlas kring och byalaget för fram, finns en stark vilja att bevara de sedan länge, väl förvaldade naturområdena. I Alvhem ser vi det som en naturlig utveckling, att byggnation kommer igång. Det är ju en förutsättning för att skola, affär mm skall kunna leva vidare.

Glänteviområdet med idrottsplatsen har en särställning när det gäller kringmiljö. Att börja bebygga den omgärdande åkermarken skulle förstöra denna naturmiljö. Att däremot bygga längs bergskammar och i kanterna av dessa områden skulle vara fullt möjligt. Vi tror att markägarna själva skulle kunna hitta den balansen och bevara luftigheten i de sedan länge nedärvda markerna. Detta gäller självklart alla delar av Alvhem. Från Kattleberg och Båstorp söderut till Hajområdet och Vallered norrut. Att bygga ut Alvhems lantliga delar till stora gruppboenden skulle vara att våldföra sig på den fantastiska naturen med de böljande landskapet som är så karakteristiskt i den här delen av kommunen.

Natur- och kulturminnen

Detta arbete skulle koncentreras till de kulturminnen som finns men en del tankar kring naturminnen kommer även fram. Dessa två områden går till delar hand i hand. För att skapa en tilltalande turistmiljö är det också viktigt att man ser att dessa båda delar kompletterar varandra. Tilltalande miljöer med skyddsvärda delar både ur ett natur och kulturbevarande värde finns i Ale och vi skall med stolthet visa upp detta.

Hela Ale

De natur- och kulturminnen som finns i Ale kommun bör sammanställas i ett lättillgängligt informationsmaterial med överskådliga guider som går att ta med på "Söndagsturen". Exempelvis kan man välja att inrikta sig på olika områden som man enkelt kan besöka från de större vägarna. De fanns även tankar på att ha ex. bluetooth eller liknade att hyra för att få information kring de ställen man besöker. Detta kan vara en bra idé och i så fall skall dessa vara tillgängliga exempelvis genom att man kan hyra dem på bensinstationer och lämna tillbaka dem på valfri station. Men oavsett om man väljer information via bluetooth eller mobiltelefon skall materialet även vara tillgängligt i skriftlig form, både för att alla inte vill eller kan använda den moderna tekniken eller har någon form av handikapp som kan göra det svårt att ta till sig denna form av information.

Att sammanföra de platser och kulturminnen som finns i bygden i en presentation, gör att man lyfter fram den viktiga ställning som denna del av landet haft i historien.

Informationsmaterialet bör ge möjlighet att kunna följa olika röda trådar eller intresseområden i olika tidsåldrar från istid till nutid som ger en ökad förståelse och respekt för vårt gemensamma arv. Det sporrar också till ytterligare besök i bygden för att kunna ta del av de andra inriktningarna.

Alvhem

I Alvhem med omnejd finns det flertalet dokumenterade formlämningar bland annat domarringar, flertalet stensättningar, älvkvarnar, gravfält, hålvägar med mera (Skeplanda Socken *Bror A Andersson et al.*). Många av dessa dokumenterade fynd ligger nära vägar och stigar men de är dåligt eller obefintligt skyltade. Det skulle vara betydligt bättre om åtminstone en del av de mest lättillgängliga formlämningarna hade informationsskyltar som kunde bidra till att knyta ihop forntid och nutid. De formlämningar som vi har runt omkring oss i vardagen förblir oupptäckta och glömda om ingen upplyser oss om att de finns. Detta kan medföra att fornlämningar skadas av ouppmärksamhet och okunskap (ex. skador av skogsmaskiner på fornlämningar efter stormen Gudrun) samt att invånare i kommunen går miste om sin egen historia.

Det finns även en stor potential att fler fornlämningar finns dolda i marken runt omkring oss. Det är inte ovanligt att man t.ex. finner flintavslag vid trädgårdsarbete. Nya undersökning med avseende på fornlämningar borde genomföras i bygden, mycket av dagens material bygger på äldre uppgifter.

Natur och kultur stigen

Natur- och kulturstigen är en resurs som borde utnyttjas bättre. Här finns en grundstruktur med mycket enkla skyltar och vandraren är beroende av en informationsbroschyr för att verkligen kunna tillgodogöra sig natur- och kulturstigen. Stigen behöver skyltas upp med mer informativa skyltar och ges en tydligare struktur. Önskvärt skulle även vara att man hade möjlighet att parkera på fler platser för att komma på stigen vid fler ställen. Genom att få denna stig mer attraktiv och lättillgänglig ges utrymme för familjer att ta del av området.

Kungsgården

I boken "Skepplanda socken" finns det ganska mycket om Alfhems Kungsgård nämnt. Det är en intressant plats omgiven av en vacker och dramatisk natur. De bröder som tidigare drev jordbruk där innan golfbanan byggdes finns fortfarande i livet och de har mycket intressant att berätta. Vid Kungsgården står en mycket gammal lind (*Tilia cordata*) som är en av de äldsta i Sverige (hört muntligen, den skall även vara åldersbestämd!). På plats saknas information om detta. I anslutning till Kungsgården finns dessutom "Kungsklyftan" och "gamla kyrkvägen" som man bör finna information om (vi har ej funnit någon skriftlig information).

Hällristning

En hällristning i Alvhem är väl uppskyltad från E 45. Vid själva hällristningen behövs dock en ny skylt, eftersom den nuvarande inte längre är läslig. Denna plats besöks regelbundet av turister under sommaren och det är av betydelse att den även skyltas tydligare ifrån idrottsplatsen Gläntevi. Finns skötselplan för hällristningen upprättad? Området runt hällristningen behöver underhållas för att inte växtligheten skall krypa för högt upp på berget. Fler hällristningar finns med all säkerhet i bygden och det vore önskvärt att få möjlighet att undersöka detta.

Hajsjön

Vid Hajsjön behöver man öka och bevara naturvärdena samtidigt som man ökar tillgängligheten. Här finns en stor mängd utredningar redan gjorda vilka är ett utmärkt underlag för vidare planering av området. Vi behöver hitta en långsiktig handlingsplan för att skydda och bevara naturvärdena, både i och kring Hajsjön samt lyfta fram det värde som sjön har haft för bygden och Kungsgården.

Hajsjön är benämnt som kompensationsområde i underlaget för utbyggnaden av E 45. Den är intressant ur såväl kultur, natur och geologiskt perspektiv och det finns ett gediget planeringsunderlag för vad man skulle kunna göra för detta område genom betning av strandängar med mera.

Nutids historia

Det finns mycket av det som hänt under 1900-talet som är värt att lyfta fram. Utvecklingen går allt fortare och det är lätt att man glömmer att blicka tillbaka. Att dokumentera samhällets utveckling och förändring under modern tid är viktigt att göra nu när det fortfarande finns så många som har så mycket att berätta.

Kanske kan man sammanföra det till utställningar i kommunen men även skyltmaterial utmed den cykelbana som förhoppningsvis kommer att gå utmed älven. (Har funnits förslag att ha cykelbana via Båstorp och ut på gamla järnvägen.)

Berättelser från bygden

I det tidigare arbete som gjordes inför den nya översiktsplanen så var natur- och kulturgruppen inne på att ett material kring alla de berättelser som finns om bygden borde tas fram. En stor kunskap finns redan inom gruppen. Det kan vara allt från ruiner till lite mer modern historia. Man skulle exempelvis kunna lyfta fram stationen i Alvhem som det finns en del att berätta kring. Detta arbete kommer inte att vara möjligt att göra inom tidsramen för detta projekt. Det skulle därför vara bra att det utvecklas ett forum där detta arbete kan få utrymme. Där man både kunde spela in och nedteckna historierna innan de går ur tiden. Det är viktigt att ta vara på all historia som finns i bygden innan den försvinner! Detta kanske kan sammanföras till ett underlag med delar från övriga Ale.

Ett bra exempel på ett lyckat projekt där man blandat dikt och sanning är ”berättare i småland” (se <http://www.berattareismaland.se>) som i samarbete med kommunerna även gett ut historier i skriftlig form.

Alvhems station

Stationen byggdes 1905 och lades ner den 30 juni 1970. Efter 1970 var Alvhems station en obemannad trafikplats eller tågmötesplats. Alvhem var tidigare en knutpunkt på sträckan Göteborg-Trollhättan. I tidningen (troligen Elfsborgs läns tidning) kan man vid nedläggningen läsa: ”Många alvhemsbor tyckte att tisdagen andades ett visst vemod. Man tyckte att det verkade lite underligt detta att orten skulle mista sin station i en tid då Alvhem börjar att se ut som ett modernt och framåtgående samhälle. En betydande byggnation och bostadsproduktion under det sista decenniet har totalt förändrat platsens utseende: orten har tagit steget från renodlad bondbby till modern tätort. En just nu pågående industribyggnation understryker vårt påstående ytterligare. Det var alltså i det läget som detta dråpslag mot stationen skulle sättas in...”

Kanske skulle en utställning kring detta kunna vara möjligt att sammanföra med Banverket/SJ vid byggandet av den nya järnvägen.

Övrig samhällshistoria

Idrottsplatsen i Alvhem, Gläntevi, har också en historia som är värd att lyfta fram. En del fotografier och liknande finns att sammanföra med det som kan berättas om idrottsklubbens historia.

I arbetet med att få fram gamla berättelser om Alvhem kan nämnas de gamla 1800-tals husen nere vid älven, spåravgiften på 1 öre för att få gå på rälsen, Eklunds affär, skulderna skrivna på väggarna och som finns kvar än idag, försäkringskassan som fanns på vinden, väderstationen, posten, diversehandel som fanns i svängen mot Ramstorps skola (idag bilförsäljning) och så vidare.

Jätteberget får inte heller glömmas bort, användes förr som ett riktmärke som man utgick ifrån.

• Hålanda

Önskar hjälp med hemsida för hembygdsföreningen samt hjälp med utgivning av nyutkomna ”anekdoter och bygdematerial” av Evert Högabo.

Har i övrigt inte formulerat några förslag till åtgärder men pekat ut områden som är viktiga att bevara. *Dessa har markerats in på kartorna, tagits med i byggnadsöversikten och/eller ingår i de utpekade kulturmiljöerna.*